

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Մտեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported [CC BY-NC 3.0] license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

18578

18579

18580

291.00

5-74

3-54

Մ Ս Յ Տ Ա

Գ Ր Ե Ց
ՍՐՔՈՒՂԻ ՇԻՌՍԱՔ

Տէր Լուսնաբեր
Ս. ՉԷՆՃԻՐՃԵԱՆ

Կ. ՊՈԼՅՈ
ՏՊԱԳՐ - ԶԱՐԴԱՐԵԱՆ
1883

891.99

Մ Ա Յ Տ Ա

Տ-74

այ

Գ Ր Ե Ց

ՍՐՔՈՒՀԻ ՏԻՒՍԱՔ

ՏԷՐ ԵՒ ՀՐԱՏԱՐԱԿԻՉ

Յ. ԶԷՆՃԻՐՃԵԱՆ

Կ. ՊՈԼԻՍ

ՏՊԱԳՐ. ԶԱՐԴԱՐԵԱՆ

1883

4983

984
39

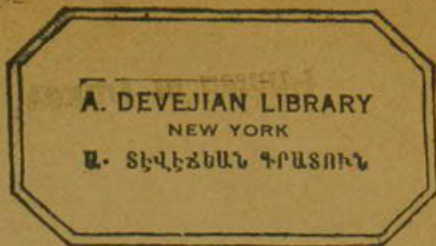
150

W. W. E. S. W.

Printed in Turkey

Յ Ա Ռ Ա Չ Ա Ր Ա Ն

Խի՛ստ ծաղկահասակ էի տակաւին երբ սկսայ կարգալ տյնպիսի հեղինակներ՝ որք ընկերական և կրօնական զեղծմանց դէմ կը բողոքէին ուժգին : Այդ բողոքն արձագանք գտաւ սրտիս մէջ, մտացս մշտատեւ նիւթն եղաւ, և մանաւանդ քաջալերուեցայ մօրս զարգացած և լուրջ գաղափարներէն, որոնցմով ինքը կը փսյլէր շատոնցուրէն ի վեր Հայ Ազգին յետադէմ աշխարհին վրայ : Ոչի՛նչ այնչնփ զօրաւոր է որչափ մայրենի խրախոյսը . ուստի անձիս հետ կ'աճէր յիս զեղծմանց դէմ թշնամութիւն, և արդարութեան համար սէր . բայց սէր մ'անգոր և անխօս, զի ապրած միջավայրս լուութեան կը դատապարտէր լեզուս :

Վերջապէս հասաւ այն օրը յորում բազդակից եղաւ ինձ գեղարուեստի զաւակ մի, այսինքն անհունութեան զաւակ՝ զի գեղարուեստն անձիրն է : Ներդաշնակութեան աշխարհներու մէջ ազատօրէն դեգերող ճոխ միտքը ընականապէս սահմանափակ միջավայրներու և նախապաշարմանց թշնամին բլլալով, ազատ թողուց զիս մտածելու և բողոքելու : Այսօր հրապարակաւ երախտագիտութեանս տուրքը կը մատուցանեմ Ամնւնոյս, հոգւոյս պէտքը հասկցած, քաջալերած և կերպով մի Մօրս ընթացքը շար նականք բլլալուն համար :

Ուստի բաւական ժամանակէ ի վեր հոգիս կը մաշէր ըն-

կերային այլ և այլ ողորմելի նախապաշարմանց տեսարանէն ,
կը տեսնէի , կը ցաւէի , բերնով կը բողոքէի , իսկ այսօր
գրչով կը բողոքեմ : Ի՞նչ փոյթ ինձ կարողութեանս նուազու-
թիւնը , ի՞նչ փոյթ դատաքննութիւնը : Ես խղճիս ձայնին կը
հնազանդիմ , պէտք մի կը լրացնեմ , բաւ է ինձ այդ :

Կը կրկնեմ՝ անիրաւութեան և նախապաշարմանց թշնա-
մին եմ . հետեւապէս սրտմտելով կը տեսնեմ այն շղթաները
որով կանացի սեռը կաշկանդուած է . այնպէս որ կնոջ ո՛չ
խօսքը , ո՛չ գործը , և ո՛չ շարժումը բնական է կամ ճշմա-
րիտ . և միթէ լուծի ներքեւ ճշմարտութիւնը կրնա՞յ ապրիլ
երբէք : Կնոջ ցաւալի վիճակը խորհրդածութեանցս առար-
կայ եղած է միշտ . զի կինն ընկերութեան ողորմելի զոհն է :
Կ'ամաչէ նա սիրելու՝ այսինքն սիրտ մ'ունենալը խոստովա-
նելու . կ'ամաչէ արդարութեան բառը հնչելու՝ այսինքն իրա-
ւունք մ'ունենալը յայտարարելու . կ'ամաչէ կրօնից և օրի-
նաց զեղծմունքը յայտնելու՝ այսինքն խիղճ և բանականու-
թիւն ունենալը ապացուցանելու . վերջապէս կ'ամաչէ իւր
բարոյական հանգամանքն ամբողջապէս ի հանդէս հանելու
« Ե՛ս եմ , ե՛ս ևս ի հաշիւ կրնամ մտնել , » բսելու : Ուստի
գլխիկոր , ափ ի բերան կ'ապրի , կ'անցնի աշխարհէս անձայն
և անշշուէ , և որչափ աննշմարելի ըլլայ ընթացքն ա՛յնչափ
գովելի է :

Ահա մեր այժմեայ ցաւալի կացութիւնն որոյ գէմ կը
բողոքէ մեծն Ամերիկա՝ որբանն ազատութեան , և իւր բո-
ղոքներն սկսած են արձագանք գտնալ Եւրոպայի մէջ , և օր
աւուր զօրանալ :

Վիպասանական պատմութեան ձեւով փափագեցայ ըն-
կերական զեղծմանց գլխաւորները նշանակել . հետեւապէս
մեծ կամ չափաւոր կատարելութեամբ վէպ մի հեղինակած

ըլլալու յաւակնուծիւնը շունիմ: Ուզեցի ճշմարտութիւնը
յայտնել արորթելի ձեւի ներքեւ, և այս եղաւ գլխաւոր գրք-
գիտ.ս վէպ մի գրելու, թէ և կը խոստովանիմ որ այս երկը
յօրինելու մղուեցայ նաև հանճարեղ և ներողամիտ բարե-
կամներէ, որոց ձայնը միշտ ազդեցութիւն ունեցած է վրաս:

Ընթերցողացս ներողամտութիւնը կը խնդրեմ երկիս նը-
կատմամբ, որ եթէ զուրկ է ամենայն կատարելութենէ,
դոնէ սա միակ առաւելութիւնն ունի որ խղճմտական քա-
ջութեամբ ճշմարտութիւնն արտայայտուած է անդ: Գի-
տեմ որ ոմանք պիտի վիրաւորուին, ոմանք պիտի սրտմտին,
շատերը յանդուգն պիտի համարին զիս: Գրելը ճշմարտու-
թեան գործիքն ըլլալու է. ի՞նչ փոյթ եթէ հալածուի և դա-
տապարտուի: Ճշմարտութիւնը վսեմ նահատակութիւն մի
չէ՞ արդեօք:

U. S.

2003

A. DEVEJIAN LIBRARY

NEW YORK

Ա. ՏԷՎԵՋԻԱՆԻ ԳՐԱՏՈՒՆ

Տիկին Սիրա առ Մայրս

Մահը կորցեց քեզմէ հայրդ, մայրդ և ամուսինդ, և վարուեցաւ քեզի հետ չարաչար անդթութեամբ, կ'ըսես :

Մարդս ծնանելու է մարդկային փունջին կազմակերպութեանը ծառայելու համար, և մեռնելու է իւր անխնով բեղմնաւորելու մահուան մեծատարած դաշտը : Մեռնող և մահ, ստոնք կենաց երկու բեւեռներն են . մին կ'սկսի ինչ որ միւսն կը վերջացնէ, յանգէտս կը ծառայենք անոնց նպատակին . կենդանի թէ մեռեալ ընդհանուր ամբողջութեան մաս մ'ենք : Մահը կը հարուածէ ըստ դիպուածոց . դարձուողն ո՛վ կուզէ ըլլայ, ինչ փոյթ իրեն : Մարդս կը ծնանի, կ'աճի, կը մեռնի վերջապէս տեղ բանալու նպատակաւ իւր յաջորդին . եթէ ինքը քանի մ'արեւ աւելի տեսնէ, առաւելութիւն մի կը համարի զայդ անշուշտ : Սակայն ինչ փոյթ է այդ մահուան որ կը ջանայ իւր աւարը ստուարացնել միայն : Գուն իւր ձեռաց ներքեւ էիր, իւր հարուածները վրայ տեղացուց ո՛չ թէ դուն ըլլալուդ, այլ հոն գտնուելուդ պատճառաւ :

Ա՛րսես թէ՛ բաղդն որ որբանեղ ժպտեցաւ քեզ թշնամի դարձաւ ի վերջոյ . բայց ինչ է բաղդը եթէ ոչ դէպքերու բնական ընթացքը : Կենաց ահագին փունջը ծաղիկներէ և փուշերէ բաղկացեալ՝ կը քայքայի անընդհատ և կը վերակազմուի շարունակ . նախ ծաղկունքն ինկան քու բաժնիդ և յետոյ փուշերն . այս է պարզասպէս բոլոր եղելութիւնը :

Սիրեցեալքդ եկան , մեկնեցան , և դուն մնացիր , ինչ զարմանք . որ մ'ալ քու կարգդ կուգայ , և գուցէ ուրիշներն անտէր՝ կը թողուս : Ոչ եւս ունիս մայրենի անասման և անխոնջ անձնուիրութիւնը . ոչ եւս ունիս անոր հսկող նայուածքն որ ապաստան եղած էր կուսական շորհացդ . ոչ եւս ունիս հայրենի հովանին որոյ ներքեւ դու կ'աճէիր , գո՛ղար տունկ . ոչ եւս ունիս ամուսնոյ սիրտըն իրրեւ նեցուկ կենացդ . ոչինչ մնաց քեզ ասոնցմէ , ոչինչ՝ բաց ի աւերակներէ : Բայց փոխանակ հոն աչքդ յառելու , նոր չէնք մի կանգնէ՛ անոնց վրայ , և աղջկանդ վրայ ամփոփէ՛ այն զգացումներն որոնց երբեմն առարկայ եղած էիր : Սիրէ՛ իրրեւ մայրդ որ սիրեց դքեզ , և աղջկանդ պաշտպանն եղիր ինչպէս իւր հայրը պիտի ըլլար . սէրդ կրկնապատկուելով պաշտօնդ ու յարգդ նոյնչափով կը մեծնան : Մեր տուած խնամոց համեմատ արդայք կ'աճին և կը փոխարինեն մեր ծառայութիւնքը . մայրենի անհոգութիւնն այդ գոլորթիկ էակաց կորստեան պատճառն ըլլալով՝ անոնք եւս ուրիշներն ի կորուստ կը մատնեն որ մի , որովհետեւ շարն ա-

մուլ չի մնար , այլ թուճոսից ստուղներ կը հասցնէ մինչեւ որ արմատը ցամքի :

Ասպագային երկնից վրայ ոչ այլ ինչ կը նշմարես , կ'ըսես , եթէ ոչ սեւ կէտ մ'որ թուի քեզ մահագուշակ : Փոխանակ ակնասլիշ ըլլալու հոն , դարձու աչքերդ ուրիշ լուսաւոր կէտի , սպագային կամարը գիշերամած մնալու նախասահմանեալ չէ երբէք : Բիւրաւոր յուսոյ աստղեր կը փայլին անդ նաև անոյշ և մխիթարիչ լուսով : Ժիր գործունէութեամբ և կամ վճատութեամբ կենաց փայլը կամ մուսլը փոքր ի շատէ հաստատելու կը նպաստենք : Ազատ ես դու լոյսը կամ գիշերն ընտրելու :

Մայրս ան Տիկին Սիրա

Տառասանք , վճատութիւն և մթութիւն , կենաց մէջ ահա ասոնք են իմ բաժինս . արտասուք և հառաչանք ասոնք են իմ հաճոյքս . սաստկապահանջ ընկերութիւն մի , այս է իմ ծնողքս : Արդէն նա աչքերը բացած կ'սպասէ մէկ անխոհմութեանս՝ դիս դատասպարտելու և յօշոտելու համար : Ընկերութիւնն՝ անողոք դատաւոր մ'է զոր ոչինչ կրնայ ամոքել . իւր խարազանը պատրաստած է ինձ արդէն : Այրին զո՛հ մ'է զուրկ վրէժխնդիր ձայնէ , ինչպէս արդեօք սէտք է գործել , ինչ քայլով յա-

աաջանալ . վարանած եմ և վհատած : Ես դալարա-
զեղ տերեւն եմ սաստկաշունչ բուքէն կորզուած որ
փոշոյն մէջ կը թաւալի մինչեւ որ յօշոտի և մա-
սունքն աստ անդ կորսուին : Ա՛յ դու , երկրորդ
մայր իմ , օղնէ ինձ կենացս դառնութեանց մէջ ,
առաջնորդէ ինձ փորձաւու խրատներովդ :

Տիկի՛ն Սիրա առ Մայրա

Ի՛նչ բանէ կը գանդատիս , դ՛ու անձամբ վի-
ճակդ սպտրաստեցիր . այնպիսի չրջանակի մէջ անձդ
ամփոփեցիր որ զքեզ ճնշեց մինչեւ բարձրաձայն ա-
զաղակել տալու . երբ չարիքը բարձրագոյն աստի-
ճանին հասաւ . կուզես զինքը յազթահարել : Արնայիր
խեղդամահ ընել զայն ի սկզբան . բայց արդ իւր
գերին ես դու : Գրկեցիր գաշխարհ և իւր մոլու-
թիւնքն , ստութիւնքն և կեղծաւորութիւնքը . հա-
ճեցար անդ չգիտնալով թէ ի՛նչ բանի անձդ կը
մատնէիր : Արդ ահաբեկ՝ կը տեսնես հրէշ վիճակդ ,
կը գանդատիս առանց հետազօտելու պատճառն որ
դու ես նոյն իսկ :

Մինչ տղայ էիր՝ ծնողացդ պաշտպանութեան
ներքեւ ապրեցար , և մինչ ծաղկահասակ՝ ամուս-
նոյդ . գամենայն ինչ պարտաւոր էիր ամուսնոյդ .
պատուոյդ նախանձախնդիր էիր անոր համար . և

զայդ իրմով կը պահպանէիր . անոր կը պարտէիր
վիճակդ և մինչեւ անդամ կրած անունդ զոր անբիծ
կը պահէիր ի պատիւ անոր . իսկ անձիդ նկատմամբ
դ՞ու գործելիք շունչիր . ընտանեացդ անունը , անձդ
իսկ , կնոջ պատուասիրութիւնն ոչի՞նչ էին քեզ հա-
մար : Առաքինի սպրեցար ամուսնոյդ պատիւը չա-
ղարտելու համար , և ո՛չ թէ կին , հրեշտակ ըլլա-
լուդ պատճառաւ . ո՛չ թէ առաքինութենէն յառաջ
եկած մեծութիւնդ պահելու համար , ո՛չ թէ մայր
ըլլալուդ , այսինքն այն վճիտ երկնային հայելին ուր
անմեղ մանուկն իւր անմեղ պատկերը կը տեսնէ :
Ոչի՞նչ ես դու ուրեմն քեզմով . գէրօ՞ մ'ես որ յարգ
կ'ստանայ միայն երբ ամուսին ըսուած թուոյն կը
հետամտի . չունիս սիրտ զգալու համար , միտք մը-
տածելու , բանականութիւն՝ դատելու , կամք՝ գոր-
ծելու : Ամուսնութեամբդ փայլուն վիճակ , ճոխու-
թիւն , փառք և պատիւ ստացար : Մահը յափշտա-
կեց ամուսինդ և միանգամայն պաշտպանդ . այրի
եւս սրտով և վիճակով . վայելած պատիւներդ մահն
իւր հետ առաւ տարաւ , թողլով քեզ զաւակ մի և
ծանր պատասխանատուութիւն անունդ անարատ
պահելու : Գերդ կը փոխես , իբրեւ զո՛հ և հանդի-
սատես : Չեւերդ կ'այլակերպես , կը նսեմանաս ո՛չ
թէ իբրեւ արտայայտութիւն մեծ վշտի , այլ գրկը-
ուած ըլլալուդ պատճառաւ՝ ամուսնական պաշտ-
պանութենէն որ գորութիւնդ կը կազմէր և որուն
ներքեւ կը վստահանայիր մոլորութիւն մի քողարկել
նոյն իսկ եթէ սոսկալի հարկը պահանջէր զայդ : Ու-
րեմն դատարանակի կը կարօտէիր գործելիքդ ուսա-

ներու և պատշաճողութեանց սահմանին մէջ մնալու .
և երբ այդ դաստիարակը կը պակսի ո՞չ եւս ես կա-
րող առաջնորդութեան . ուրեմն ուրիշի՝ և ոչ թէ
պատուասիրութեանդ եւ պարտուցող ազդեցու-
թեամբը կը գործէիր : Ո՞վ որ ոյժը յարտաքուստ և
ոչ թէ իրմէ կը քաղէ , տատանեալ վիճակի ենթա-
կայ է միշտ : Լաւագոյն է տկար զօրութիւնն որ ի
մեզ է , քան թէ մեծը որ ուրիշներէ կը բղխի . ա-
ռաջինն այնպիսի կարողութիւն մ'է որ մեր յայտա-
բարած կորուցնի և գործունէութեան շափով կը ներ-
գործուի , և որուն տեւողութեան շափը մեր կեան-
քէն կախում ունի :

Ազատ կ'ասրէիր համեմատաբար , զի սաշտպան
շուք մի կը հովանաւորէր քեզ . իսկ արդ ճնշուած
ես , ո՞չ կը խօսիս և ո՞չ կը գործես համարձակօրէն .
զիտե՞ս ինչ է պատճառը : Ասան զի մինչեւ այսօր
և ո՞չ մէկ պարագայի մէջ նախաձեռնութեան ոգին
ունեցար , այլ սովորութեանց և նախապաշարմանց
զծած շաւղին հետեւեցար : Այսօր բաղդին կառքը
զքեզ գետինը տապալած ըլլալով , անձդ տարբեր
աշխարհի մէջ կը գտնես . ինչ որ էիր ամուսնովդ
էիր . իսկ ի՞նչ ես այսօր միայն քու անձնական ու-
ժիդ յենած : Միշտ մտածեցիր և գործեցիր հաս-
տատուած կանոններուն և այլոց ճաշակաց համե-
մատ . կարողացա՞ր երբէք հասարակաց կարծիքը զի-
մադրաւելու ոչ միայն պատշաճ ինչ՝ այլ նոյն իսկ
բարին կատարելու ժամանակդ . քաջութիւն ունե-
ցա՞ր զգալու ըստ թելադրանաց սրտիդ , մտածելու
ըստ թելադրանաց մտքիդ , և դատելու ըստ թե-

լադրանաց դատողութեանդ : Ա՛չ, այդ քաջութիւնը
չունեցար դու երբէք . ամուսինդ եղաւ առաջնորդդ,
և նախապաշարմանց աշխարհը՝ քու վարժարանդ :
Ձուրկ պաշտպանէդ՝ դատաքննութեանց, նախան-
ձու և անիրաւութեանց մատնուած ես արդ : Ա՛րմ-
բըունեմ երկիւղդ դիմադրելու եռագլուխ հրէշին որ
կ'անուանուի հասարակաց կարծիք, և որուն ներքեւ
կը քողարկուին ստութիւնք և կեղծաւորութիւնք :
Ա՛րմբունեմ խօսելու և գործելու երկչոտութիւնդ՝
իրր հովանի ունենալով միայն կնոջ պատուասիրու-
թութիւնդ . ոչ երբէք անոր հովանաւորութեան դի-
մեցիր, զի անկարող համարեցար զայն, մինչդեռ
միակ զօրաւորն է և միակ հաւատարիմն մեզ :

Լ՛ուր ինձ . ճշմարտութիւնը երբեմն կը սեւնայ
ամբաստանութեան մրուրովը, սակայն ընդ հուպ
այդ մրուրն ի բաց նետելով չքեղափայլ կը հանդի-
սանայ վերստին : Յարատեւ չարախօսութեան ոչ
երբէք մաքրութիւնը նիւթ կ'ըլլայ . կ'ենթարկուի
անոր միայն ինչ որ գեղեցիկ երեւոյթի ներքեւ ան-
բարոյականութիւն կը պատսպարէ : Սուտը ոչ եր-
բէք գեղեցիկն գոյներովը կրնայ փայլիլ . անոր ներկն
ունի միայն որ կը թափի խակոյն՝ դատաքննութեան
փորձոյ մ'առջեւ :

Տանդ մէջ անտես խորասուզուելովդ չէ, և ոչ
առ երեւոյթս ընկերային օրինաց հնազանդելովդ է
որ պիտի համոզես զիս բարձր կին մ'ըլլալուդ . զի
առանձնութեան մէջ շատ անգամ ոճիրներ կը գոր-
ծուին, եւ մթութիւնը շատ մոլորութիւններ կը
ծածկէ : Այլ աշխարհիս բեմին վրայ կ'ուզեմ տես-

նել գքեզ, և ի տես ամենուն մարտնչելով փոթորկաց դէմ եւ յաղթահարելով զանոնք, ուր չիկայ մարտ հոն շիք արժանիք. պատերազմի դաշտին վերայ կը յայտնուի զինուորին արիւթիւնը: Թո՛ղ ուրեմն այն առանձնութիւնը ուր թաղուեցար և յայտնէ աշխարհիս թէ ազատ կին մի, ազատ՝ իւր գործերովն և զազափարներով, իրաւունք ունի ընդհանուր յարգանաց ցորչափ ինքը նախանձախնդիր է իւր պատուոյն, մանաւանդ թէ նա կը պահանջէ այդ յարգանքը: Ընեերական սովորութեանց և օրինաց լաւ և արդար մասը պահէ անձիդ համար, ոտնակոխ քրէ ինչ որ կը նուաստացնէ գքեզ, համարձակ աչօք նայէ նախապաշարմանց դարերէն զարգացած. նայէ անոնց ամենայն տեսակէտով, ընտելացիր անոնց հետ, և յայնժամ պիտի տեսնես սոսկավիթիսար համեմատութեանց փոքրանալը և փոխանակ ահաւոր հրէշի՝ պիտի դիտես գաճաճ մի որմէ գըլուխդ արհամարհանօք պիտի դարձնես: Նախապաշարումը անիրաւութիւն է, անիրաւութիւնը՝ ստութիւն. ստեղբ՝ ճշմարտութեան երեսին թքնել է:

Կինը նախապաշարմանց և ընկերութեան զոհն է. զոհ ծաղկազարդ որ կը խնկարկուի ցորչափ զօրաւոր տէր մ'ունի: Բայց երբ տէրը կ'իյնայ, ինքն ալ անոր հետ կ'իյնայ, և երբ կը մեռնի՝ կնոջ բոլոր յոյսերը կը մարին: Յայնժամ կինը կը մերկացընեն իւր զարդերէն և անկարողութեանն հանդէպ թողլով զայն կը գոչեն բարձրաձայն «Մեծութեանց և պատուոյ դռներն ուր կ'առաջնորդեն գիտութիւնք և արժանաւորութիւն գոց են քեզ համար,

մի միայն այն պատճառաւ որ կին ես դու » : Իբրեւ չնորհք կը թողուն մեզ կեանքը միայն առանց իսկ խորհելու ասպրուստի միջոցաց մասին : Եւ բոլոր անոնք որ երբևէ մէկ նայուածքդ կը մուրային հզօր ամուսին մ'ունեցած ժամանակդ , արդ հազիւ կը ճանաչեն զքեզ : Եւ այն կինն որ երէկ դեռ թագուհի էր , և այսօր թշուառ և խեղճ արարած , տակաւին կ'ուզէ հաճելի ըլլալ անիրաւ և անգութ ընկերութեան մ'որ միշտ պատրաստ է մահացնելու զինքն աղէտալի վճռովն , առանց ի հաշիւ առնելու անոր տառապանքն , արտասուքը , տքնութիւնները , լքումը , և բոլոր այն դիւցազնական ճիգերն որով դժբաղդութեան դէմ կը մրցի իւր կեանքն ասպահովելու մտօք :

984
39

Դու , Մայտա՛ , կը զանգատիս ընկերութեան անիրաւութենէն . բայց ի՞նչ փոյթ քեզ երբ սիրտ մ'ունիս սիրելու համար , միտք՝ խորհելու , կամք՝ գործելու . ազատ ես , գործէ՛ . և ով որ ազատ է և կը գործէ , կարեկցութեան տեղի չ'տար : Դու տէր ես գործոցդ և բաղդիդ . անձնուիրութիւն մ'ես արդ և ոչ թէ շուք . ձայն մ'ես և ոչ արձագանք . արչալոյսն ես որ օրն կ'աւետէ : ո՛չ , ամաստալի չեմ :

Մայտա առ Տիկին Սիրա

Թո՛ղ վայրիկ մ'որ ինքդինքս գտնամ, թո՛ղ որ
սթափիմ . ո՛վ արդեօք կրնայ աղէտիցս չափը հաշ-
ուել : Թաղեցի երջանիկ օրերս անցելոյն գերեզմա-
նին մէջ . տխուր ներկայն եմ արդ որ ձեռքե-
րուն մէջ կը բերէ ցաւն ու վհատութիւնը : Ընդ
վայր աչքերս կը դոցեմ . կ'զգամ ամեն ուրեք ա-
նոնց ցուրտ թարթումը . ընդ վայր կ'ուզեմ փա-
խուստ տալ իմ նսեմ բաղդէս , ո՛հ ամեն ուրեք ա-
նոր կը հանդիպիմ :

Տիկին Սիրա առ Մայտա

Ի՛նչ բանի կը ծառայէ անընդհատ տրտունջդ .
ցաւը հոգւոյն թոքախտն է , կը պեղէ զայն տակաւ
առ տակաւ , և հուսկ յետոյ կ'ոչնչացնէ : Անցելոյն
վրայ լալով՝ հոգւոյն ոյժերը կը ցրուին փուճ տեղը .
ներկային ծառը տնկելը պտուղներն ապաքային մէջ
բաղելու համար , այնպիսի ընթացք մ'արժանի է
բանաւոր էակի որ կը ճանաչէ երկրիս վրայ ունե-
ցած կոշումը : Կ'ողբաս մեծութիւն մ'որ ամուսնոյդ
փառաց վրայ հիմնուած էր . կուլաս ստացուածքդ
չեղած բանին համար՝ որմէ իրաւ է որ դու եւս մաս
մ'ունէիր : Այնչափ անձիդ սեփականացուցած էիր

ուրիշի աշխատութեան պատուէներն որ անոնց օրինաւոր տիրուհին թուեցաւ քեզ ըլլալ, և այսօր կ'ողբաս այն կորուստն՝ իբր թէ գանձերը ճակտիդ քրքրտամբ շահած ըլլայիր : Յիշէ որ երկարատեւ է միայն ինչ որ մեզմէ կը բղխի, և ինչ որ մեզմով կ'ապրի : Պատիւ և յարգանք կ'ուզե՞ս, դու անձամբ ըստացիր զանոնք : Մայր ես, ուստի ամուսին և մայր պատրաստելու պաշտօնն ունիս . կիրթ է միտքդ և զարգացած, գործածէ՛ զայն ի պէտս մարդկութեան : Յարձակէ՛ խաւարին վրայ որոյ ներքեւ կը ծածկուին սուտն ու անիրաւութիւնը : Չարադրութեաբարձրայօն կը կանգնին՝ մինչ ընկերութիւնը կորաքամակ կը քայլէ : Զինուց շաչիւնը՝ հարստահարելոց աղաղակները կը խեղդէ, ինչպէս հարստահարողին զեղխութիւնքը և կողոպտուածին հեծկլտանքը : Տէրն ու գերին, հալածողն ու հալածեալը, հարուստն և աղքատը իրարու շփուելով, զիրար բաղխելով, խընդութեան եւ տառապանաց աղաղակներն իրարու խառնուելով յառաջ կ'երթան, ոմանք կոխկուտելով, ոմանք կոխկոտուելով : Ահա՛ քեզ ընդարձակ դաշտ գործողութեան, Մայտա՛ : Ի տես ընդհանուր թըշուառութեանց մոռցիր քուկիմներդ . ընդհանուր անիրաւութեանց առջեւ մի յիշեր թէ դուն ենթակայ ես անոնց : Խեղդէ՛ հեծկլտանքդ ի լուր հեծկլտանաց ընկերութեան : Սրբէ՛ արտասուքդ, վեր կանգնէ և քայլէ :

Իսկ զքեզ չճանչնալ ձեւացնողներն, և կանգուն տեսնելով զարմացողները՝ մինչ ոչնչացած կը կարծէին զքեզ, եթէ հարցնեն թէ « Ո՞ւր երթաս »,

պատասխանէ « Գուք դատապարտեցիք զիս մթու-
թեան և կորստեան , և ահա յոտս կը կանգնիմ . իմ
Վ զիմացս ձեր նախապաշարմունքն բերիք , և ես ահա
հոն կը կոխեմ եւ կ'անցնիմ , զի յանձս շարժում
կը կրեմ » :

Միացիր արդարութեան բարեկամաց , միացիր
անոնց որք բերան ունին ճշմարտութիւնը խոստովա-
նելու և թեւեր՝ աշխատելու : Այս ասպարէզին մէջ
քաղելիք պատիւներդ պիտի ապրին որչափ ապրիս
և յետ մահուան իսկ . զի մեծ սկզբան ծառայելը
յաւիտենականութեան համար գործել է . և յայն-
ժամ չի պիտի ողբաս վաղանցուկ մեծութեանդ կո-
րըստեան վրայ ինչպէս որ կ'ընես արդ : Մեկուսի
թող ուրեմն վիշտդ որ գործելու հանգամանքդ կը
ջլատէ . դարձու աչքերդ շուրջդ և զիտէ թէ որ-
դէն սկսեալ մինչեւ մեր գլխուն վրայ կախուած
հրային աշխարհները շարժում ու կեանք կը կրեն ,
եւ ամենքը կը հպատակին բարձրագոյն օրինաց ,
այսինքն շարժման օրինաց : Երբ ամեն անհատական
աշխատութեանց բովանդակութեամբը , մարդկու-
թեան ընդարձակ գործողութիւնը կը կատարուի և
անով իւր հաւասարակշռութիւնը կը պահպանուի ,
ի՞նչ իրաւամբ դու թերի պիտի թողուս այն մասն
որ սահմանուած է քեզ՝ ջանիւքդ լրացնելու : Ե՞րբ
արդեօք երկինք դադրեցաւ զմեզ լուսովն ուղղելէ ,
բնութիւնը բեղմնաւորելէ , թռչունն երգելէ , առ-
ուակը կարկաչելէ , ծաղիկն իւր բոյրը ծաւալելէ ,
եւ ամբողջութիւնը ներդաշնակութեան աշխարհին
մէջ սահմանուելէ : Մարդս միայն ուրեմն իրաւուն-

քըն ստացած է խոտորելու: Ընդհանուր օրէնքէն եւ ոչնչութեան մատնելու ինչ որ կոչում ունի արդաւանդելու և ապրելու: Վշտահար կեանքը մարդս ծուլութեան վարժեցնելով՝ իւր ստեղծող և գործող կարողութիւնքը կը ջլատէ, և իւր թռիչք խափանելով կը դատապարտէ սողալու: Սաստիկ վիշտը մեծ յաջողութեան կը նմանի. երկուքն ալ զմեզ կը մոլորեցնեն. առաջինն անողայութեան կը տանի, երկրորդն անհոգութեան: Կ'երկրորդեմ, Մայտա՛, վերջ տո՛ւր կսկիծիդ. անցեալդ արդէն խորասուզուեցաւ մոռացութեան արագընթաց ջուրերուն մէջ. ի դուր անոր հետքը կ'որոնես ներկային մէջ որ քեզ հանդէպ զարհուրելի եւ սպառնալից կը կանգնի: Անցեալը վրադ գուրգուրաց ինչպէս սիրեցեալ գողտրիկ որդեկի. իսկ ներկայն զքեզ կին պիտի հանդիսացնէ ընդդէմ դժբաղդութեանց անձդ արիացնելով, և պիտի հարկադրէ մտացդ և սրտիդ գանձերուն դիմել. պիտի վարժեցնէ վտանգը դիմադրաւել, և կենաց նայիլ անվրդով և անահ աչօք. կինը տղան չարժէր արդեօք. առաջինը զօրութիւն մ'է, իսկ երկրորդը շնորհք:

Մայտա առ. Տիկիճ Սիրա

Մի՛ այդչափի փութար դատապարտելու զիս. չը զիտես թէ՛ որչափ սիրտս թախիծով բեռնաւորուած

է : Ո՛վ արդեօք կրնայ հասնիլ մինչեւ անոր խորութեան եւ ըմբռնել թէ ինչ բնութի ներքեւ կը հեծէ այն : Վիճակիս կրած փոփոխութիւնն այն աստիճանի կը զարմացնէ զիս որ կը տարակուսիմ թէ արթնուն եմ արդեօք թէ կ'երագեմ : Ինչ անկում, ինչ վհատութիւն . խեղճ սիրտ , ոչ ոք գիտէ թէ որչափ կը հեծես ըլին :

Տիկին Սիրա առ Մայրա

Մարդկային սիրտը բով մ'է ուր կը ցուլուի մարդկութեան պատմութիւնը : Ո՛վ կը ճանաչէ անոր յատակը , եւ ո՛վ արդեօք կրնայ հասնիլ մինչեւ անդ : Կրնաս ի հաշիւ առնուլ սրտին բոլոր բարախումները . մէն մի բարախում հետեւանքն է արտասուքի՝ որ հոգւոյն եթերական ծուէն մ'է . կամ ժպտի մ' որ իբրեւ զարնանային ծաղիկ կենաց շրջակայները կը գեղեցկացնէ . հետեւանքն է սիրոյ նշուլի՝ որ արշալոյսն է սրտի . պատրանաց թառաչի՝ որ հրէշ մ'է եւ սեւաթոյր գերեզման կը կրէ զլիսուն վերեւ : Մէն մի արտասուք , մէն մի ժպտ , մէն մի նշոյլ սիրոյ , մէն մի թառաչ պատրանաց՝ կենաց վէպին մէկ մասը կը

սարունակէ • ինչո՞ւ կը դանդաւորուի եթէ օտար աչքը չի կրնար ամփոփել այդ վէպին ամբողջութիւնը : Բայց նախ ըսէ ինձ , կը ճանաչես զայդ դու ինքնին • Ի հաշիւ առնիր արդեօք այն ամէն լուսաստիւռ հետքերն որ ուրախութիւնը թողուց սրբտիդ մէջ . գիտեցիր թէ որքան աւերեցաւ յուսոյ ծաղիկը զոր քաղցիր և թաղցիր յետոյ սրտիդ գերեզմանին մէջ՝ ինքնին մնչելով « Աւեր մ'աւելի , կենաց մասունք մի նուազ » : Ի հաշիւ առնիր բոլոր երջանկութեան երազներդ , և թէ քանի անգամ հայեցուածքդ ի վեր բարձրացուցիր , անդ գտնելու համար գուցէ ինչ որ կը սկսէր քեզ ի վայր : Ի հաշիւ առնիր թէ քանի արտասուք հոսեցան աչքերէդ : Ըսէ , հաշուեցիր զայս ամենայն : Ո՛չ անշուշտ • կ'անդիտանաս անոնց թիւն , և ի զուր պիտի ջանաս գիտնալու : Աչտի մէն մի բարախումը կ'օշրնչանայ սրտին անշուք փոսին մէջ , մինչդեռ իւր յաջորդը թուի լինել անոր տխուր շարունակութիւնը : Արնաս միայն ուրախութեան փայլակները նըշանակել . սակայն հազիւ հազ կ'սկսիս թուարկել զանոնք , որ ահա լեզի արտասուքը կը ջնջէ նոյն իսկ անոր յիշատակը : Ոչ , դու ինքնին չես ճանաչեր սրբտիդ հրճուանքը , տխրութիւնը և բաղձանքը :

Ըսէ , գիտես ինչ կամիս • կարծես թէ գիտես , բայց որքան կը սխալիս • կը դիմես միշտ դէպ ի անկարելին . երբ նպատակիդ հասնիս աչքերդ կը դարձնես անտարբերութեամբ , և նորանոր իղձերով կը համակուիս , որք արժէք մ'ունին քեզ համար ցորչափ անդործադրելի են և հեռաւորութեան

մէջ կը տեսնես զանոնք , զի ի մօտուստ իրենց հըս-
կայածեւ չափերը կը կորսնցնեն :

Կեանքը շղթայ մ'է որուն օղակները մեր բաղ-
ձանքներէն կը կազմուին . որչափ այդ բաղձանք-
ներն իրականանան նոյնչափ ալ նորանորներ կը ծը-
նանին . մահը կը ջախջախէ վերջապէս այդ շղթան
երբ տակաւին վերջին օղակին հասած չենք : Կտրէ՛
իղձերուդ թեւերն և սահմանափակէ՛ զանոնք սլար-
տուցդ շրջանին մէջ : Ընարէ՛ նպատակ մ'որ համա-
սլատասխանէ բանական էակին երկրիս վրայ ունե-
ցած կոչման , և հետամուտ եղիր անոր , անընդհատ
ջանա՛ յառաջ մղել և կամ կատարելագործել ընտ-
րած աշխատութեանդ ճիւղն . արհամարհէ՛ արդեւ-
քը , քանի որ յարատեւութիւնը կը յաղթահարէ
զանոնք , զի չի կայ ախտ որուն դեզը չի գտնուի
հաստատ կամքով : Երականութիւնն ընտրէ քեզ նը-
սլատակ . անորոջ փափաքներն եւ անեզրութեան
սէրը պահէ միայն այն ժամանակիդ համար՝ երբ
հոգիդ ձանձրացած կենաց խիստ իրականութիւն-
ներէ վայրիկ մի կուղէ մկրտուելով ոգեւորիլ վե-
րըստին երեւակայական աշխարհի անոյշ հեշտու-
թեանց մէջ : Որչափ նուազ ըլլան իղձերդ և անոյշ
ցնորքդ նոյնչափ ալ ազատ կը մնաս սլատրանք-
ներէ , տասը հաճոյք՝ կ'արժեն արդեօք մէկ սլատ-
րանք : Ժպտուն ցնորք և հաճոյք կը կենդանացնեն
ու կը դեղեցկացնեն կեանքը դուցէ սքանչելի խոստ-
մամբ . բայց սրտի սլատրանքը դժոխոց կատաղու-
թեանց խումբն է որք կը սուլեն շուրջ մարդուն ,
խլելով իւր արիւնթաթաւ ծուէնները , և նետելով

զանոնք ընկերութեան երեսին որ կը խնդայ , կը դատապարտէ և կը բերկրի : Խեղճ մարդկութիւն կը ծիծաղիս դու արտօսարի , հեծկլտանքի , արեան կաթիլի վրայ որ տակաւին ջերմ է սրտին հրովն ուսկից բղխեցաւ : Աւ այն ծիծաղն՝ որ մէն մի մարդ դրացնոյն կ'անցնէ , հետզհետէ աճելով հըրէչ ծիծաղի կը վերածուի , և անդթաբար կը ճնչէ լքեալ զո՛հ մի , այսինքն սիրտ մի կենսալից : Եւ այն փշրուած սիրտն որոյ բաբախմունքը տակաւու տակաւ կը տկարանան , իւր յետին վշտադին շունչը կ'աւանդէ վերջապէս , և անշարժ կը մնայ յաւիտենականութեան մէջ : Հողը կը բացուի , հողը կը գոցուի հրավառ սրտին վրայ մահուան ցրտովն համակեալ : Անցորդին անտարբեր նայուածքը չգիտէր իսկ այն փոսն ուր կը պարունակուի մեծ վէպ մի , այսինքն վէպը սրտի մ'որ երազեց , սիրեց , տառապեցաւ , լացաւ , որ մատնուեցաւ , դատապարտուեցաւ և որուն դէմ ընկերութեան նախապաշարմունք դահճի դեր խաղացին , երբ այդ հէք սիրտն ողորմած ձեռքի կը կարօտէր իւր դառն վէրքն սիրովելու համար :

Ընկերութեան մէջ ամենայն ինչ պայմանական է . չիք գթութիւն եթէ ոք համարձակի գործել կամ սիրել հակառակ ընկերական օրինաց և նախապաշարմանց : Չոր օրինակ կրօնքն՝ որ հոգւոյն մխիթարութիւնն է , մոլեռանդութեան դարձաւ , այսինքն ատելութեան . և սէրն՝ որ սրտին սնունդն է , ապականութեան փոխուեցաւ , և մատնութիւն եղաւ : Այսպէս ուրեմն եթէ կը գանուին դեռ

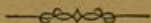
անբիծ սրտեր որ գեղեցկին զգացումը կը տածեն , ոչ ոք կը հաւատայ անոնց , զի իբրեւ երեւակայութեան ցնորք կը նկատուին և հեղնական ծիծաղով կը յօշատուին այն խեղճ սրտերը :

Սիրոյ և հաւատքի ներքեւ շահասիրութիւնը կը պատսպարի գրեթէ միշտ : Ժպիտոն՝ ինչպէս աղօթքը թակարդ մի կը քօղարկէ . մէկ երկրորդ մի ցոյց կուտան , ես չըսելու համար , եւ ուրիշն ի հանդէս հանելով՝ դաղտագողի անձնական շահերը կ'օգտուին : Մթութիւնն այնչափ թանձրացած է որ ոչ ոք կը հաւատայ լուսոյն . և եթէ յանկարծ փայլի՝ մեր աչքը կը խողարի և վերստին խաւարը կ'որոնենք սփոփուելու համար : Ամեն բանէ կը տարակուսինք նոյն իսկ ճշմարտութենէն , այնչափ իրաւ է որ սուտը ճշմարտին տեղը գրաւեց , տըգեղը գեղեցկին , մոլութիւնն առաքինութեան : Ընկերութեան անհաւատարիմ չըլլալու համար սըտախօս կը դառնանք մեր անձին , մեր խղճին , մեր սրտին , մեր դաստիարակութեան նկատմամբ , և այդ սուտով փառաւորուելով կ'ըսենք պարծանօք « Այս է կեանքը » :

Բայց դու , Մայտա՛ , բարձրացիր քան զսուտ եւ զշահ . մեծ եղիր իբր արդարութիւնը , մեծ իբրեւ ճշմարտութիւնը , մեծ իբրեւ սուրբ սէրը : Խոյս տուր խաւարէն , խոյս տուր ստութենէն . մի վախնար առանձին մնալէդ զի պիտի գտնուին միշտ դուզնաքեայ եզական մտքեր ընդ քեզ յարաբերութեան մէջ ըլլալու ի հեռուստ թէ ի մօտոյ : Կը համարելով թէ դուն առանձին մնաս ինչ փոյթ

քեզ : հոգիդ յինքն կը քաղէ իւր ոյժն , այսինքն արդարութեան և ճշմարտութեան սիրոյն մէջ : Ինչ որ իրականապէս մեծ է ուրիշի պէտք չունի , զի տկարն է որ նեցուկի կը կարօտի միշտ :

Մայրս առ Տիկին Սիրս

Ճնշուած էի վշտացս բեռին և նոր պաշտօնիս ներքեւ զոր դառնալից վիճակս ճակատագրեց ինձ . յուսահատութեան անդունդին մէջ մոլորած կը ծըփայի երբ փրկարար ձայնդ յորդորեց զիս ի վեր կանգնիլ , արիանալ և աղջկանս քայլերն հաստատել կենաց դերբուկ ճամբուն մէջ :

Մինչդեռ քիչ յառաջ ես առաջնորդուած էի հարկ է արդ որ առաջնորդ կազնիմ առանց փորձառութեան ուղեցոյցն ունենալու : Այնպիսի նոր աշխարհի մէջ մտայ որուն ուղիները բոլորովին կ'անգիտանամ . և մէն մի սխալմունքս սուղի կրնայ նստիլ ինձ անշուշտ : Պաշտօնս ահ կ'ազդէ ինձ , և սակայն ձեռնամուխ ըլլալու եմ զի մայր եմ և հայր միանգամայն : Նիւթական վիճակս սահմանեալ է , թէն ամուսնոյս դրամական ձեռնարկութիւնները փայլուն ապագայ մի կրնային ապահովել ինձ եթէ այնպիսի ձախորդութիւնք վրայ չի հասնէին , որք գուցէ անոր մահը փութացուցին : Կրած անունս

սպտուաւոր է, իսկ սրատասխանատուութիւնս անհուն . շեմ ամաշեր ընկերային աստիճաններէն վար իջնելու, եւ ի սահանջել հարկին սպտրաստ եւ աշխատելու, եւ աշխատութեան մէջ սարժանքս փնտուելու իսկ : Կը դիտեմ որ անցեալ մեծութիւնս կենաց դերբուկ շաւիղները ծածկելով անտեսանելի կ'ընէր, իսկ դժբաղդութիւնս յայտ յանդիման կը ներկայացնէ զանոնք : Նայուածքս խրտչեցաւ նախ, բայց երբ առաջին անախորժ ազդեցութիւնը ջնջուի, մարդս ամեն բանի կ'ընտելանայ, նոյն իսկ անհնարին թուածին ,

Լաւ գիտես արդէն թէ տղայութեան օրերս երջանկութեան մէջ սահեցան . մայրս հրեշտակ մ'էր անձնուիրութեան . իւր անձը մատուցած էր հօրս և ինձ . հայրս կը սաշտէր զիս քանի որ միակ զաւակն էի : Իւր շափաւոր հարստութեամբը կը փափաքէր հայթայթել ինձ կենաց բոլոր հաճոյքն, և հայրենի այդ տկարութիւնն աղէտալի ըլլար ինձ գուցէ, եթէ մայրենի օրինաւոր խստութիւնը հարկաւոր սահմաններու մէջ չ'ամփոփէր զիս : Տեսաւ զիս Պ. Թէոդոսեան, հաւնեցաւ . ամուսնացայ հետը մինչ տասնեհինգ տարեկան էի, և ինքը քառասուն : Հարուստ էր նա և մեծ սպտիւ կը վայելէր : Ճաշակեցի ինչ որ ընկերական բարձր աստիճանը և հարստութիւնը կրնան ընձեռել, ինչպէս և ազնիւ սրտէ բղխած գանձերը : Երբ ծնողքս իրենց սարտականութիւնը կատարեցին՝ կարծես աւերորդ համարեցին այլ եւս ապրիլը : Մայրս նախ զիս որբ թողուց, և հայրս անոր օրինակին հետե-

ւեցաւ . այդ կրկին կորուստը զիս անմխիթար թողուց , և շղիտեմ ինչպէս վիշտս սխալեմ պիտի գտնէր եթէ զուրկ ըլլայի ամուսնոյս գորովէն ինչպէս եւ գգուանքներէ ու շնորհալի ժպիտներէ . դատրիկիս որ ծնած էր ամուսնութենէս տարի մը ետքը : Վերջապէս ժամանակէն դարման գտայ ցաւերուս , և ըստ ամուսնոյս բաղձանաց վերադարձայ աշխարհային գուարճութեանց , որոնց հրաժեշտ տուած էի ժամանակէ մ'ի վեր : Գիտես արդէն թէ երիտասարդութիւնս և դաստիարակութիւնս որպիսի յազթանակ պատրաստեցին ինձ ընկերութեանց մէջ . գիտես նաեւ թէ որպիսի ճոխութեամբ կ'ապրէի : Մեռաւ ամուսինս , մեռաւ նաև մեծութիւնս և անդորրս . ամենայն ինչ կորսուեցաւ , աւերակ կայ միայն շուրջս , և տխուր յիշատակը փառաւոր անցելոյս :

Քաշուեցայ արդ անշուք գիւղի մէջ Ասիական եզերաց վրայ : Հիսար օժտեալ է բնական գեղեցկութեամբ . կանաչագեղ բլուրներ թագ մի կը ձեւացնեն իւր գլխին , և տուներու զանազան գոյները ծովուն կապոյտին կը խառնուին գեղեցիկ մրցմամբ : Կարծես թէ Վոսփորը դիտմամբ իւր ջուրերը նեղ սահմանի մէջ կ'ամփոփէ որպէս զի Ասիոյ Հիսարը մօտեցնէ իւր քրոջն՝ Եւրոպիոյ Հիսարին , որ այնչափ մեղամաղձոտ գեղեցկութեամբ լի է իւր սղաւոր նոճիներովն . ասոնք անդուլ կը հսկեն այն շիրմաց վրայ ուր կարկաջահոս ջուրերը մահուան քունը կ'որորեն իրենց մրմունջովն , և զորս ալեւոր բերդեր թուին պաշտպանել ընդդէմ

բռնաբարութեանց յանդուգն ձեռաց : Ասիոյ Հիսար զուրկ չէ նաև պատմական առաւելութենէ , զի կը հաստատուի թէ այս վայրէն անցուցած է իւր բանակը Գարեհ՝ թագաւոր Պարսկաց , երբ կ'արշաւէր Ակիւթացւոց դէմ որք խմբեալ էին Գանուբեան նահանգաց մէջ , և որք խոյս տալով և միշտ ընդ յառաջ քայլելով սարտաւորեցին զոռոզ թագաւորը յետս ընկրկիլ , այդ նահանջին ամօթալից յիշատակը հետը տանելով :

Ար ճանաչես արդէն Հիսարի մեծաշէն տուներըն , և անոնց ընդարձակ պարտէզները : Գնեցի աժան գնով ծովեզերեայ տուն մի որ հարուստ Տաճկի հեշտավայրն եղած էր . հոն բերած էին սքանչելապէս գեղեցիկ Չէրքէս պատանուհի մի զոր սիրած էր անհուն սիրով : Գեղանւոյն տարածամ մահն անտանելի ըրած էր տիրոջը սիրոյն այդ տխրագին յիշատակարանը : Ոչ միայն չէր յանձն առած երբէք վերադառնալ յայդ վայր , այլ և ոչ իսկ ըստացուածոց կարգը դասել այն նսեմ բնակարանը : Այս տունը երկու մասէ կը բաղկանայ ինչպէս զըրեթէ բոլոր տաճկաբնակ մեծ շէնքերն , այսինքն կանանոցն և այրանոցը : Անանոցը յատկացուցի ինձ ոչ այնչափ ընդարձակ ըլլալուն պատճառաւ որքան է հակառակ մասն՝ որ առաջնոյն շարունակութիւնն է , թէև իրարմէ բաժանեալ ըլլան , ըստ այս մեծ առաւելութեան տաճկաց բնակարաններուն : Գեղեցիկ քարափունք մի կը տարածի տանս բոլոր երկայնութեամբ ուր ամեն գեշեր կը չըջիմ մտախոհելով անցելոյս և ապագայիս վրայ :

Կեանքս տխուր և անձայն կը սահի : Յուլիանէիս դաստիարակութիւնը՝ որով կ'զբաղիմ, կարեւորագոյն գործս է և միակ մխիթարութիւնս : Հաստատապէս որոշած եմ աղջկանս սորվեցնել կենաց գիտութիւնը . կուզեմ որ իրաց և մարդկանց փորձառութիւնն ստանայ ըստ կարելոյն , եւ պատրաստուած ըլլայ այն ամեն դժբաղդ պատահարաց դէմ որք զիս յանկարծ պաշարեցին , ու ինքն ալ որ մի անձանօթին առջեւ յանկարծ և պատրաստ չը գտնուի իբրեւ զիս , երբ իմ առանձին կարողութեանս մատնուած , յուսարեկ , կարծեցի թէ անձս սոսկալի երագի մ'էր ենթարկուած և կամ բաղդին խաղալիքն եղած : Երբ միճակս սկսաւ որոշ գրծերով ճշդուիլ , յայնժամ սաստկացան մտատանջութիւնքս , ու առաւել եւս զգացի լքումս , անկարողութիւնս , և գործոց մասին տգիտութիւնս : Այսպիսի պարագայներու մէջ անփորձ կինը խարխափելով , սխալմունքէ սխալմունք անցնելով դէպ ի կորուստ կը դիմէ , և իւր գործը կը պսակէ անձին և ընտանեացն աղէտքով : Երանի այն կնոջ եթէ ողորմած սիրտ մի կը դիւրացնէ իրեն առաջին քայլերը կենաց ասպարէզին մէջ . երանի իրեն եթէ փափուկ ոտքերը կը դիմանան հարուածոց և զինքը կանգուն կը բռնեն մինչեւ վերջը :

Դժուարին է ինձ մեկնել մարդոց այս անիրաւութիւնը կանանց նկատմամբ , որով զանոնք գործերէ հեռացնելով իրենք առանձին տէր կը հանդիսանան : Չեմ ըմբռներ թէ ինչո՞ւ ուրեմն ընկերութիւնը մեր ձեռաց կը յանձնէ ընտանեկան շա-

հերն որոց կարգադրութիւնը գործոց նկատմամբ գիտութիւն կը պահանջէ : Ի՛նչպէս կանանց կը յանձնէ պաշտօն մի որուն բարձրութեան չեն հասնիր անոնք . ի՛նչ կը հետեւի այս ընթացքէն : Կի՛նը իւր բացորոշ անկարողութիւնը նկատելով օտար ձեռաց կը յանձնէ իւր գործերուն կառավարութիւնը , և խնամակալութեամբ շարաշար կը գործածեն այդ վրատահութիւնն իրենց անձնական շահուց ի նպատակ . այսու եղանակաւ ճոխարար ապրելու վարժուած կի՛նը յանկարծ չքաւորութեան կը մատնուի զուկրներովն հանդերձ :

Ահաւասիկ ուրեմն այս դժուարին կացութիւնս ընկերային կարգադրութեանց կը պարտիմ : Հարկ է ինձ գործոց ուսումնս սորվիլ , մօր և հօր պաշտօնը վարել միանգամայն : Իսկ եթէ շահուցս տնօրինութիւնը բարեկամաց օգնութեան կարօտի , այդ ըստիպողական յարաբերութիւնքս՝ անձս այնպիսի դատաքննութեան պիտի ենթարկեն որոց խստութիւնն անպաշտպան վիճակիս մեծութեանը պիտի համապատասխանէ : Բայց , բարեկամութիւնդ իմ , փառքքու խրատուցդ , դատաքննութիւնը պիտի արհամարհեմ , բարոյական ոյժս պատուասիրութեանս և կենացս մաքրութեան մէջ պիտի գտնեմ :

Կանացի բարձրութիւնս թ՛ող պատանձման դատապարտէ բանաարկու լեզուները : Ըստ թեւադրանացդ կ'ուզեմ օրինակաւս յայտնել ընկերութեան թէ՛ կի՛ն մի որ պարտուց զգացման վրայ կը յենուկարող է գործել ազատօրէն այն շաւղին մէջ զոր կը պարզեն իրեն իւր խիղճը , միտքն և առաքինութիւնը :

Աղէտք ահա վիժեցին զիս խոր գիշերուան մէջ ուր որոտմունք ահեղամունչ կը պաշարեն զիս ամեն ուրեք : Իբրեւ խնաստուն ղեկաւար ապահով նաւահանգստի մէջ կը պատասպարեմ կենացս դիւրաբեկ նաւակը մինչեւ երկնից վերստին պայծառանալը , որով սակաւ ինչ ապահովութիւն կ'ստանայ ահաբեկ հայեցուածքս :

Միրելիդ իմ , դու որ իբրեւ անձնուէր մայր հանդիսացար միշտ ինձ համար , շարունակէ՛ առաջնորդելու վեհերոտ և անխորձ քայլերուս : Երբէք քեզի համար դաղտնիք չի պիտի ունենամ . և սրբախա մէջ իբրեւ վճիտ մի հայելի , ամենայն ինչ պիտի նշմարես . բայց ցաւ է ինձ ըսել թէ աչքերդ տխրութեան պատկերին պիտի հանդիպին երբ կամենաս նայիլ անդ :

Տիկին Միրա առ. Մայրա

Զգիտեմ թէ հարկ է ինձ անիծել բաղզն որ կորզեց քեզմէ կենաց վայելքը , թէ օրհնել այն աղէտքն որ երեւան կը հանէ այն ծածուկ և դեղեցիկ հանգամանքը զոր անդստին նշմարած էի ի քեզ : Մարդիկ կը նմանին այն ազգերուն որք երկարատեւ բարեբաստութեամբ մեղկութեան մէջ կը խորասուզին : Տխուր արկածք կը զօրացնեն զանոնք

և ի հանդէս կը բերեն այն թագուն յատկութիւններն որք յինքեանս կը տածէին, առանց իսկ այդ ստացուածքին գաղափարն ունենալու : Գծբաղդու-թեան դպրոցը մարդս ձեւակերպելու միակ միջոցն է : Ըսէ ինձ, Մայտա՛, երբէք կրնայիր հաւատալ թէ դու, փափկասուն երիտասարդուհի, գողտրիկ հեշտութեանց վարժ, կրնայիր ներկայանալ յանկարծ իրրեւ կենաց քաջ զինուոր դժբաղդութեան ճակատավայրին վրայ : Եթէ որ համարձակէր զայդ հաստատել քեզ, անշուշտ իրրեւ խելագար կը նըկատէիր հաստատողը :

Եթէ խարխուլ առողջութեան պատճառաւ բռննադատեալ չըլլայի Քօրֆու կղզւոյն մէջ ապրելու, քանի՛ բերկրայի էր ինձ քեզ կենսակից ըլլալ, եւ սիրովս բուժել ցաւերդ գոնէ մասամբ : Սակայն հարկը կը բռնադատէ զիս ի տար աշխարհ ապրելու, հեռու Պօլիսէն՝ մեր բնիկ երկրէն, զուրկ հայրենի Հայ բարբառէն՝ որ կարծես կրկին գեղեցկութիւն կ'զգենու երբ մեր ականջները կը դաղրին լսելէ իւր կորովալուր վանկերն . և հեռու ազգայիններէս որոնց յետնագունին յիշատակն անգամ համակրելի զգացում կ'ազդէ : Եթէ մերձաւորութիւնն զգացումները կը զօրացնէ, հեռաւորութիւնը կը զայրացնէ զանոնք և գեղեցկագոյն գոյներով կը նկարէ ինչ որ աննշմարելի էր երբ մեր մօտէն կ'անցնէր : Անհնարին է անգոսնել ազգային զգացումն և խեղդել զայն ընդհանուր մարդկութեան գաղափարին մէջ : Յորչափ մարդս իւր անձը սիրէ՛ պիտի սիրէ նաև ինչ որ իրեն հետ ուղղակի կամ

անուղղակի յարարերու թիւն մ'ունի , ինչ որ իրմէ մաս մ'ունի : Պիտի սիրէ անոնք որ իւր մանկութիւնը խնամեցին . պիտի սիրէ այն վայրերն որ իրեն զբօսատեղի եղած են , ու կը յիշեցնեն իրեն իւր բարձրաձայն երգերն , աղմկալից խաղերն , տղայական անմեղ ժպիտներն , երիտասարդ սրտի անոյշ հառաչանքը , լեղի արտասուքն , երազները , խորհուրդներն . այժ , պիտի սիրէ միշտ այն վայրերն որ ջերմացնելով աճեցուց իւր գողտր մարմինը . պիտի սիրէ այն առաջին լեզուն զոր իւր մայրը սորվեցուց թոթովել , և որով մայր երկնային բառը ձայնեց , բառ սխրալի որ մինչեւ մարդուս յետին չունչն ամեն ներդաշնակութենէ աւելի քաղցրանուագ է . պիտի սիրէ անոնք որ նոյն լեզուով խօսեցան , աղօթեցին . որ նոյն նախահայրերը , նոյն դիւցազուններն երգեցին . այժ , պիտի սիրէ իւր եղբայրներն , և եթէ չի սկանծայ անոնց փառաւոր վիճակին վրայ , գէթ պիտի դուրգուրայ եթէ տառապեալ ազգի զաւակ են . զի ոչինչ այնչափ համակրելի է որչափ դժբաղդութիւնն , և ոչինչ այնչափ իրաւունք ունի մեր խնամոց , աշխատանաց և սիրոյն : Ո՞վ արդեօք առաւել քան զչայ թշուառ է քանի որ աղքատ է և տղէտ :

Ո՞վ խեղճ Ազգի իմ , երբէք այսքան մեծ սիրով չը սիրեցի զքեզ որչափ այսօր , երբ կը տեսնեմ զքեզ հեռու ինձմէ , երբ անջատեալ եմ քեզմէ , երբ օտար լեզու ականջիս կը հասնի միայն , երբ ախտացեալ եմ , երբ անկարող եմ զքեզ գործով սիրելու : Դու բառի պէտք չունիս , զի շատ իսկ

խօսքով կ'ողողեն զքեզ . գործի կը կարօտիս լով ,
և այդ կը պակսի քեզմէ : Ես եւս անարդիւն սէր
մ'ունիմ ընծայելու քեզ . ինչ փոյթ եթէ ըսեմ « կը
սիրեմ զքեզ » , գուցէ այդ եւս բառ թուի քեզ
միայն , եւ ինչ որ զգացում է վանկի մէջ ջնջուի :
Ամեն բան կորուսի , ազգս կը մնայ ինձ միայն և
դու , Մայաս . թէ ազգիս և թէ քեզ անօգուտ եմ
սակայն , աւելորդ կեանք մ'է իմս : Ինձ փրճակե-
ցաւ ապրիլ հեռի իմիններէս . սակայն չեմ վհա-
տիր , կը ցաւիմ միայն , կը համբերեմ , և այն դոյզն
ինչ որ կարող եմ գործել իբրեւ ազգային և իբրեւ
անհատ չեմ խնայեր երբէք :

Այս կողին զոր երկինք օժտած է նարնջենեաց
և ձիթենեաց անտառներու մասնաւոր գեղեցկու-
թեամբ , ուր քաղցրաբոյր սիւզ մի կը փչէ անընդ-
հատ , կարծես թէ գոհար մ'է որ Յոնիական ջու-
րերու վերեւ գեղանազ կը կանգնի առանց ընկրդ-
մելու : Հոս կեանքս բնութեան հետ կապուեցաւ :
Փորձեցի քանի մի խելացի անձինք գտնել և եթէ
կարելի է ընտիր ընկերութիւն մի կազմել , սակայն
չյաջողեցայ բոլորովին , որով գրեթէ մենակեցու-
թեան դատապարտուած եմ : Ընկերական յարա-
բերութիւնները կ'ըմբռնեմ ցորչափ չեն հարկադրեր
զմեզ մտաւոր աշխարհին ստափճաններէն վար իջ-
նալ , հասի՛նալի ըլլալու համար այլոց , և ցորչափ
այդ յարաբերութիւններէն կը բղխի ներդաշնակու-
թիւն կամ ընդհարում , ծնունդ համանման կամ
հակառակ հաստատուն գաղափարաց : Ընդհանրա-
պէս մարդկանց քարոզած իմաստներն ոչ թէ ի-

րենց համողման արդիւնքն է , այլ դիպուածոյն , շահախնդրութեան և կամ օրուան տիրող կուսակցութեան և սկզբան : Դիւրին է յայնժամ նշմարել անոնց խօսակցութեանց մէջ թեթեւսոյիկ և հակասական իմաստներ ու խորհրդածութիւններ , բընական հետեւանք գաղափարաց որք հաստատահմունք չունին :

Իսկ մեր սեռին գալով շարախօսութիւնը կամ պճնասիրութիւնը խօսակցութեանց գլխաւոր նիւթը կը կազմէ : Անանց շատերը կը դատաստարտեն բարձրաձայն ինչ որ կը փափաքին գաղտագողի գործադրել և կամ կը գործադրեն արդէն : Զիրար կը պատառեն , թագուն մրցմամբ կը կորսուին , և այս հակառակութեան ոգին իրենց ընկերական տրկարութիւնը կազմելով կը սաստկացնէ դառնալից կացութիւն մ'որ եռակի ներգործութեամբ կը ճընչուի , այսինքն ներգործութեամբ օրինաց , կրօնից և նախապաշարմանց : Անանց գլխաւոր թշնամին կինն է իսկ , զի միշտ ի դարան կը մտնէ իբրեւ լրտես հրապարակ հանելու մտօք անմեղ կամ մեղաւոր սրտի գաղտնիքն , և հեղձութեան մատնելու անգթարար մարդկութեան ազիտըրմ տրամերը : Եթէ կանայք իրենց իրաւանց պաշտօան ըլլային , եթէ միութեամբ իբրեւ թումբ կանգնէին ընդդէմ նախապաշարմանց և անիրաւութեանց յորձանաց որք զիրենք իբրեւ զհումած խաղալիք կ'առնեն կը տանին , յայնժամ դիմագրութեան գօրաւոր ոյժ մի կազմելով զեղծումները կը տասպալէին , ինչպէս և կը ախարացնէին սուտն ու կեղծաւորութիւնը՝ զե-

բութեան երկու չար ծնունդներն : Բայց կանայք իրենց շահերը կ'անդիտանան , և անմիաբանութեամբ նոր զէնքեր կուտան իրենց դէմ :

Իսկ պճնասիրութեան դալով կը հասկնամ թէ զարդարանքը կանանց համար էական խնդիր մ'ըլլայ զոր անոնցմէ և ոչ մէկը կ'արհամարհէ , քանի որ ամենակարող գործիք մ'է բնական ձիրքերն ի լոյս հանելու և կամ Ֆիզիքական թերութիւնները քօղարկելու . հետեւեալէս այնու եղանակաւ նա կը կատարելագործէ կամ կը սրբազրէ բնութեան ձեռագործը , գեղեցկին նկատմամբ ունեցած ճաշակին կատարելութեան համեմատ :

Գեղեցիկ կինը բնութեան հրաշակերտն է . մազնիսական կէտն է այն ուր կը ձգտին աչկունք և սիրտք . իտէականն է զոր կերակուն արք . իրականութիւնն է որ յինքն ունի ճառագայթ մի , բոյր մի , ժպիտ մի . այն ամենայն ինչն է որ կը գրաւէ , կը դիւթէ . զօրութիւն մ'է ըստ ինքեան , և կամ լաւ եւս ըսեմ բնութիւնն ինքն է բոլոր իւր սրտագին մրմունջովն , գողտրիկ դայլայլիկովը , փոթորիկովը , հանդարտութեամբը , լուսովը , շուքովն և շարժմամբն : Ամենայն ճոխութիւն , ինչպէս և գեղեցիկ ճաշակաւ զարդ , ծանրագին չրջանակն է այդ մեծ կենդանի նկարին , Սակայն այդ չրջանակը շարունակ փայփայուելով գեղն ու յարզը կը կորսնցնէ , և այդ շարաշար գործածութիւնն ի վրնաս նկարին արժանեացն է . ուստի զարդն որ զկին բարձրացնելու յատկութիւնը պիտի ունենար , իւր զեղծմամբը նուաստացնելու կը ծառայէ , և դրժ-

բաղդարար այս իրողութիւնը մեր սեռը չէ ըմբռնած տակաւին :

Ձեռ մեղադրեր զիս անշուշտ , Մայտա՛ , եթէ ինքնայօժար մենակեցութեամբ կ'ապրիմ . անախորժ եւ անալիտան ընկերութեան կը վերադասեմ առանձնութիւնս թէ և այս բնական վիճակ մի չըլլայ մարդու համար , և չի համապատասխանէ անշահասէր ճաշակացս : Այո՛ , կը նախադասեմ իմ անձնական ընկերութիւնս , և ընտիր հեղինակներս որոց գաղափարներով կը սնանիմ , իմինններովս կ'ապրիմ , զանոնք ամեն կողմ կը դարձնեմ , կը քննեմ , կը զննեմ , եւ այս օգտակար միակերպութիւնն աւելի հաճելի է ինձ քան թէ զանազանութիւններն աննշան եւ անիմաստ խօսակցութեանց . թէ եւ ստոյգ է որ գաղափարաց ընդհարումէն միտքը կը սրի , կը կենդանանայ . սակայն եթէ անկարող եմ զայն զարգացնելոյ գոնէ իւր աստիճանը չեմ վար իջեցնել տկար գլուխներու մերձաւորութեամբ :

Քեզի հետ թղթակցութիւնս ճշմարիտ բարիք մ'է ինձ համար . եթէ անձամբ չեմ տեսներ զքեզ , գոնէ հողեւին հաղորդակցութիւնս պիտի ունենամ քեզի հետ : Միրելի է ինձ առաջնորդել քեզ ի հեռուստ եթէ ոչ ի մօտոյ . աչքերս պիտի հետամըտին առաջին քայլերուդ այն նոր ասպարիզին մէջ ուր մտար դու արդ . պիտի ջանամ նշանակել ահագին ժայռերն որք պիտի վիրաւորեն օտքերդ : Զգուշացիր առատախօս բարեկամութիւններէ , շատ բառերն զգացման եւ գաղափարի աղքատութիւն

կը յայանեն : Երբ սիրտը կը գործէ , երբ միտքը կ'զբազի , մին կը ծնանի զգացումն , եւ միւսն իմաստը :

Երիտասարդուհի մ'ես գեղեցկութեամբ օժտուած , հեռացնու քեզմէ անօգուտը , սիրէ միայն բարին եւ ճշմարիտն , ընկերացիր միշտ ասոնց ասոնց նախապաշարմանց ազգեցութենէն զգածուելու : Մի զարմանար եթէ կրկին եւ կրկին անգամ կը խօսիմ քեզ նախապաշարմանց մասին , այսինքն այն ահագին վէրքին վրայօք ուսկից կը կորսուի ընկերութեան կենսական ոյժն՝ ի թշուառութիւն մարդկութեան :

Մայտա առ Տիկին Սիրա

Սահեցան օրերն եւ ամիսներն • ահա երկու տարի է որ կենաց աշխատաւորներուն բանակը մըտայ : Պարտուցս սկզբան եւ կրօնքի մէջ գտայ ուժս , կորովս եւ յարատեւութիւնս : Ժամանակս նուիրեցի Յուլիանէիս միտքն ու սիրտը կազմելու , առանց զինքը յանձնապատաստան ընելու եւ ոչ իսկ վեհերոտ : Ուզեցի որ փոքր ի շատէ վարժի իւր անձին առաջնորդ ըլլալու • յուսամ թէ ժամանակը կ'աւարտէ ինչ որ ես ուրուագրեցի միայն : Այս հոգատարութեանս մասնակցեցան նաև քանի մի Հոյ աղքատ

ազգիունք , սրանց սորվեցուցի մեր հայրենի լեզուն
ինչպէս և մեր աշգային պատմութիւնը : Ար վար-
ժեցնեմ զիրենք սիրել Հայ ազգը մեր հին փառա-
զարդ և նսեհ օրերուն պատմութեանց մէջ . զի ա-
մեն ոք իրականապէս կրնայ սիրել բայց ինչ որ
ճանչցած և գնահատած է : Զանազի մանաւանդ
հասկցնել անոնց՝ կանանց պաշտօնն երկրիս վրայ
իրբեւ կին եւ իրբեւ մայր : Ես այս դուզնաքեայ
աշխատութեամբս ընկերութեան կը մատուցանեմ
աննշան տուրք մ'իրբեւ անհատ :

Գործերուս լաւ կարգադրութիւնը զոր կը պար-
տիմ մէկ բարեկամի , կ'ապահովէ ինձ համեստ կա-
ցութիւն մի , զոր դուցէ անարգէի ժամանակաւ ,
բայց անդորրալից ինձ թուի արդ : Միակ ընկե-
րութիւնս ծովն է զոր կը սիրեմ անշափ . մտացս
կը խօսի , սիրտս կը մրրկէ . այն եւս կարծես հը-
րափառ կիրքերով ալէտանջ կը յուզուի՝ վայրենա-
բար եւ անմուռնջ թաւալելով . եւ երբ մեղկու-
թեամբ իւր ջուրերն յառաջ կը վարէ գրեթէ ան-
նշմարելի շարժմամբ , չի ներկայացնէր արդեօք
վշտաբեկ հոգւոյ սրտիկերն յանձնառու եղած տա-
ռապելու , որ վայրիկ մի գոնէ կը հանգչի կրած
մրրիկներէն և հոգերէն : Ո՛հ , ցաւահար էակն որ
կը համակերպի բռնազբօսիկ հանդարտութեամբ
ապրելու , ոչ այլ ինչ է բայց հոգի մ'որ կը փայ-
փայէ իւր ծանր շլթայներն և կը ժստի անոնց ջը-
ռինդը լսելով . ինչ փայփայանք եւ ինչ ժստա :
Մովուն փոփոխակի կատաղութեան եւ հանդար-
տութեան մէջ զարմանալի նմանութիւն կը գտնամ

սրտիս կացութեան հետ : Երբ աղջիկս կը ննջէ և լուսինն իբրև բարեկամ հողի , ինձ ի վերուստ կը նայի , երբ երկինք աստղադարդ է և կը շրջագոյնիմ քարափանցս վրայ , առանձին , հանդէպ յաւիտենականութեան , քանիցս զգացի ջերմ արտասուք մ'որ կ'իյնար Ովկիանոսին ցրտահար ծոցին մէջ : Այդ արտասուաց պարունակած դառնութիւնը հողիս միայն կը ճանաչէր , և Աստուած՝ որ տեսած էր անոր անկանիւր :

Առանձնութիւնն անտանելի է սրտի մի համար որ կենաց բոլոր ուժովը կը բաբախէ : Քանիցս ըզքեզ յիշեցի , ո՛վ սիրելիդ իմ , քանիցս աչիունքս ծովուն վրայ յառելով կը ժպտէին քու անոյշ պատկերիդ . քանիցս անունդ շրթունքս հնչեցին մեղմիկ . քանիցս կարծեցի տեսնել երեք սիրեցեալ ստուերներ ձեռք ձեռքի տուած՝ սահիլ իմ առջեւէս ինձ նայելով տխրազին . եւ ես վշտաբեկ հայր , մայր , ամուսինդ իմ գոչեցի . քանիցս արդեօք ուղեցի ծովը նետուիլ , ընկղմիլ , կորսուիլ եւ ապրելէ դագրիլ . . . : Ո՛վ Աստուած իմ , ներէ այս մեղասպարտ անձնասպան բաղձանացս . ո՛վ զըժբաղդ դուստրն իմ , քու սէրդ և իմ անցատակ ըզգացումս առ քեզ՝ չէ՞ն բաւեր ուրեմն բարեբաստիկ ընելու զիս :

Ի զուր հողին կը կրթենք , կը մարդենք , կը հպատակեցնենք մեր կամացը , յառաջ կը մղենք իբրև գինեալ մարդիկ : Կան վայրկեաններ որ այն կը ստամբակի , կը գալարի , հանդոցներ կը խորատ-

կէ , կը շարշարուի և հուսկ ուժաթափ կ'իյնայ ճնշման աղաղակով :

Գուցէ այս վշտահար տողերս տխուր դաղափար մի ներշնչեն քեզ սլարտուցս անկատար և անզօր դօրժաղբութեան մասին , ո՛վ բարեկամուհիդ իմ սակայն հողին այնպէս կը ծանրաբեռնի երբեմն որ եթէ չյօրդէ մերթ ընդ մերթ՝ կրնայ սայթիլ ահաւոր և վճռողական թմրիւնով : Թո՛յլ տուր սրտիս ուրեմն իւր աւելորդ բեռը քո վրայ թափել . երբ մասամբ իւրք սփոփուի , յոտս կը կանգնի և կը կարողանայ յառաջ քայլել վերստին :

Մայտա առ Տիկին Սիրա

Պատասխանդ շտտացած ահա կը գրեմ քեզ վերրտաին . յուսահատութեան հառաչանքս և կամ յուսոյ ճառագայթը հողւոյդ մէջ տխուր արձագանք կամ շող մի գանձելու է : Վերջընթեր նամակաւ անշուշտ գքեզ տխրեցուցի , իսկ արդ սխախտ ջնջեմ ցաւոյ ամենայն հետք : Երկու շարաթէ ի վեր Հայ ընտանիք մի՛ Թորգոմատունի անուանեալ , տանս միւս մասին մէջ կը բնակի . այս ընտանիքը կը բաղկանայ հասակաւոր տիկինէ և երկու արու որդիներէ , որոց առաջինը տկար կազմուածք ունե-

նալով, Ասիոյ եզերաց առողջարար օդին պատճառաւ այս գիւղիս մէջ հաստատուեցան : Սա կին մ'ունի սքանչելի բայց գոռոզ գեղեցկութեամբ որ հիացում ազդեց ինձ, սակայն ոչ համակրութիւն . իսկ երկրորդ որդին բացակայ է :

Գիտես արդէն թէ որսլիսի դիւրութեամբ բարեկամութիւնները կը հաստատուին գիւղերուն մէջ ուր քաղքի ծանր և ձանձրալի պատշաճողութիւնք աւելորդ կը համարուին, նա մանաւանդ երբ գրբեթէ նոյն տան մէջ կը բնակին երկու ընտանիք որ արդէն ի համբաւոյ գիրար կը ձանաչեն : Սոյն ընտանեաց հաստատութեան օրէն ի վեր գրբեթէ միշտ իրարու կը յաճախենք : Անոնց ճոխութիւնը կը յիշեցնէ ինձ իմ անցեալ մեծութիւնս, և անոնց առատութիւնը կարծես թէ չափաւոր վիճակս կը մխիթարէ : Մայրը գթով համակուած կը թուի ինձ համար, զի տեսայ որ նա գաղտագողի արցունք մի կը սրբէր Յուլիանէիս նայելով : Ահա սիրտ մ'որ իբրեւ սիրոյ հրեշտակ կը հանդիսանայ լքեալ որբին նկատմամբ : Երկու որդիքն սիրալիր ակնածութեամբ կը վարուին հետս, իսկ հարսը մեծ անտարբերութեամբ : Ալ երջասպէս հասակաւոր տիկնոջ ինձ և աղջկանս յայտնած խանդաղատանաց համար թուի ինձ գոհունակութեան ժպիտ մի նշմարել շրթանցդ վրայ, սիրելիդ իմ :

Տիկին Սիրա առ Մայտա

Չգիտես որպիսի անձկութեամբ մաշեցայ երբ կարծեցի թէ սրտի երկարատեւ հիւանդութիւնս անողորջ հարուածով քեզմէ վերջին բարեկամուհիդ յափշտակելով նաեւ, յուսահատութիւնդ առաւել եւս պիտի ծանրացնէր : Այս մաշեցուցիչ վիճակիս մէջ հաղորդեցիր ինձ լուր մ'որ յանչափս մխիթարեց զիս, կ'ակնարնեմ նոր դրացիներուդ մարդավարութեան : Իրաւունք ունէիր կարծելու թէ ցաւալից աղաղակդ մտատանջութեան պիտի ենթարկէր զիս . սակայն չեմ ներեր քեզ եթէ հոգւոյդ կացութիւնը ծածկես ինձմէ : Երբ վիշաբ բաժնուած է երկու անձանց մէջ՝ թեթեւագոյն կը թուի : Հոգւոյդ յորդութիւնքն արիութեանդ ապացոյցն են իսկ . զի քու արիութիւնդ ամենայն անցք խթելով քու ցաւոցդ՝ անոր անընդհատ հոսումն արգիլեց . և այս ցաւերը դիպուելով՝ եռացին ներքին գաղտնի մոնչմամբ և յետոյ պայթեցին : Ինչո՞ւ անձդ կը դատասպարտես եթէ զաւակի սէրը չի բաւեր լեցնելու սրտիդ պարապը . զաւակդ քու մէկ մասդ է, ուրեմն այն և դու մէկ անձ կը կազմէք . այդ պարապը լեցնելու համար քեզմէ դուրս բանի կը կարօտիս :

Դրացի տիկնոջդ գորովն ստուգիւ բարիք մ'է քեզ համար . և գաղտագողի արատօսը համակրու-

Թեան մեծ նշան մ'է . զի ոչինչ այնչափ պերճախօս
է որչափ անկեղծ արտասուքի շիթը :

Իսկ երիտասարդ տիկնոջ անտարբերութեան
գալով բնաւ չեմ զարմանար . դու գեղեցիկ ես ,
հմուտ , ճարտարախօս և գեղանազ . նա իրաւունք
չունի՞ արդեօք կասկածելու թէ գուցէ իւր ամուսինը
քեզմով կը գրաւուի , երբ արք այնչափ շուտով կը
յափշտակուին , և երբ իրենց փոփոխամիտ ճաշակ-
ներովն ենթարկեալ են միշտ շնորհալի նորութիւն-
ներէ ախորժելու : Համեստութիւնդ չեմ կարծեր
վիրաւորել եթէ ուզեմ հաւատալ որ այդ գեղեցիկ
պատանուհին գուցէ չի կրնար մրցիլ այնչափ դիւ-
րութեամբ քու սրտի , մտաց ու ֆիզիքական հան-
դամանաց հետ : Ընդհանրապէս կանայք զարմանալի
նրբամտութիւն մ'ունին որոշելու անձն որ զիրենք
կը նսեմացնէ , և անողոք աչօք կը նային անոր գե-
րազանցութեան . զօրաւոր թշնամի մ'է նա զոր ի
հրապարակ կը փայփայեն և գաղտնագողի անոր
փոսը կը փորեն : Կը դիտես ուրեմն որ նորութեանդ
առաւելութեան կը միացնես շնորհքներ որք վտան-
գաւոր կրնան հանդիսացնել զքեզ յաչս երիտասարդ
կնոջ , որ զքեզ բաւական չի ճանաչէր տակաւին ,
և հետեւաբար չի կրնար ըմբռնել սրտիդ մեծու-
թիւնն և աղնուութիւնը : Երբ կանացի կերպա-
րանքի ներքեւ պահուած հրեշտակը տեսնէ ի քեզ ,
յայնժամ կը հարկադրի և նա ներողամիտ ըլլալ
գերազանցութեան մի նկատմամբ որ իրեն բնաւ
նեղութիւն չի պատճառեր , ոչ ընտանեացն և ոչ
որ եւ է ընկերութեանց մէջ , քանի որ հեռու կ'ապ-

րիս աշխարհէն՝ որ երեւեցար իրրեւ փալիլուն աստղ
և շուտով աներեւութացար :

Կը շնորհաւորեմ զքեզ ազգակից քոյրերուդ մա-
տակարարած խնամոցդ մասին . ազնիւ սլաշտօն ,
լատ ամենայնի արժանի քու վնհ հոգւոյդ . անոնց
ջանս՝ բացատրելու կենաց զսպանակներն . և եթէ
իրենց մտքերը վերահասու չըլլան արդ , փոյթ չէ .
հետզհետէ կ'ընտելանան այդ գաղափարներուն , և
օրին մէկը կը տեսնես որ ստղարբերած են անոնք ,
զի տղայական մտքերը լաւ կ'ըմբռնեն միայն ինչ որ
ստէպ կը կրկնուի իրենց : Մնչ օգուտ քօղարկել ա-
նոնցմէ կենաց տգեղ մասը , յետոյ զայն ներկայա-
ցընելու համար իւր սոսկալի ամբողջութեամբը :
Լաւագոյն միջոցն այդ փափուկ էակները վարժեցը-
նելն է տգեղը տեսնելու ինչպէս և գեղեցիկն , ու
սորվեցնել անոնց դիմագրաւել զառաջինն ու սիրել
երկրորդը : Կենաց յանկարծահաս իրողութիւնները
կրնան աղէտալի ըլլալ , և մէկ վայրկեանը կարող է
ամբողջ կենաց ուղղութիւնը վճռել :

Ձեմ ուղեր ներգործել բնաւ կրօնական զգաց-
մանդ վրայ . սրահէ կրօնքդ եթէ հոն մխիթարու-
թիւն կը գտնաս . կը վախնամ միայն որ գուցէ
մեղիութեան մէջ կ'իյնաս աներեւոյթ զօրութեան
վրայ յենլով , և կը վարժիս անկէ փրկութիւնդ ո-
րոնել , մինչդեռ մարդս նախասահմանուած է յաղ-
թելու դժուարութեանց և վտանգից , իւր ապա-
գան սպարաստելու և մինչեւ մէկ աստիճան իւր
բաղդին տէրն ըլլալու : Անսլաշտսկան մարդն առա-
ւել եւս կ'զգայ վտանգն որուն ենթարկեալ է . խո-

հեմութեամբ կը պատրաստէ անոր յաղթելու միջոցներն , և յինքն կ'ամբիօփէ բոլոր գործողութեան ոյժը փոխանակ վատնելու զայն պատիր յոյսերով : Երբ կը մատնուինք բարեացակամ զօրութենէ որուն պէտք ունինք , սոյն մատնութեամբ վհատութեանց մեծագունին շէնք ենթարկուիր արդեօք : Այդ լըքումը կ'ամ թշնամանք է և կ'ամ անկարողութիւն . քանիցս վհատութիւնը տիրեց վրադ երբ ականատես եղար յոյսերուդ նուաղման . և սակայն մտածեցիր արդեօք որ նոր երազներդ նոյն բաղդին պիտի ենթարկուին ցորչափ դու աներեւոյթ էակին աջակցութեան պիտի սպասես միայն :

Մայրա առ տիկին Սիրա

Կը սխալիս , սիրելիդ իմ , զի դեղեցիկ և սուրբ կրօնքը փոխանակ ակարացնելու կը քաջալերէ , կը յուսադրէ ընդհակառակն : Մենք անկարող եմք թափանցել աստուածային խորհրդոց , անոնց ուղղութեան հետեւիլ , անոնց ծառայած նպատակին վերահասու ըլլալ : Ո՛ր դիտէ թէ ինչ որ թախանձանօք կը խնդրենք՝ մեզի համար աղէտք չի պարունակէր , և թէ այդ աստուածային մերժումը որ մեր

փափաքը կը փարատէ նոյն խակ մեր փրկութիւնը չէ : Թո՛ղ ինձ ուրեմն կրօնք մ'որ նեցուկս եղաւ ցաւերուս մէջ ինչպէս եւ զօրութիւնս . զի միայն անձնական ուժիս մատնուած ըլլալու գաղափարը կը բաւէ զիս կատարելասպէս վհատեցնելու : Դրացնոյս համակրութիւնն ինձ համար երկնային բարութեան նշան մի չէ՞ արդեօք , երբ ինձ նման լըքեալ արարածը գորովալից սիրտ կը փնտռէ ու կը գտնայ . միթէ այդ գթութիւնն երկնային սիրոյն չէ՞ ապացոյց : Կարծես թէ Աստուած՝ ըրած կորուսաներուս փոխարինութիւն մ'ուզեց ընել այս ազնիւ տիկնոջ սիրտն ինձ նուիրելով . բերանս կ'որհնէ անընդհատ այն ընտիր հոգին որ իբրեւ մայր կը վարուի մեզի հետ , զի օրհնութիւնն ընտրելագոյն բոյրն է երախտագէտ սրտի :

Իսկ ծաղկահասակ տիկինը , Հերիզայ Թորգոմատունի , բնութեան հրաշակերտն է իբրեւ գեղեցկութիւն : Իւր փափուկ և ճերմակ մօրթը , հըրալից սեւ աչքերն զորս խիստ յօնքեր իբրեւ կամարածեւ հովանի կը զարդարեն , դիմական գծերու կատարելութիւնը , փառաւոր հասակն և իւր միւս յատկութիւնքն արժանի կը հանդիսացնեն զինքը մեծագոյն նկարչին իտէականն իրականացնելու : Իսկ իւր բնութեան գալով՝ ինչ ըլլալն երեւցաւ արդէն , այսինքն խիստ գոռոզ և կատարեալ բռնակալ . իրեն գերին ըրած է իւր ամուսինը . դա կընոջն ականջովը կը լսէ և անոր աչքերովը կը տեսնէ . լաւ և անմնաս մարդ մ'է որ խիստ դժբաղդ կ'ըլլար եթէ որ և է իշխանութեամբ ճնշուած շըլ-

լար : Հերիգան իւր Աստուածն է . սիրել զայն եւ
հպատակիլ անոր , ահա իւր կրօնքն : Ուստի դիւ-
րաւ կրնաս իմանալ եթէ այս կինը կը վախնայ վը-
տանգաւոր թշնամի գտնալու յիս , ինչպէս ուզեցիր
ենթադրել :

Մինչդեռ Լեւոն՝ երկու եղբարց կրտսերագոյնը՝
հակառակն է իւր հարազատին : Բնութեամբ կո-
րովի , հմուտ , արթուն միտք մ'ունի որուն խելա-
ցութիւնն իւր համակրական գէմքին վրայ կը ներ-
գործէ : Աերեւայ թէ կը պաշտէ իւր մայրը , կը
կարեկցի եղբօրը , եւ դժուարութեամբ կը հան-
դուրծէ իւր հպարտ հարսին : Երանի՛ այն աղջկան
որ նախասահմանուած է անոր ամուսինն ըլլալու :

Մայտա առ Տիկին Սիրա

Անկարելի է ինձ համբերել . կ'ուզեմ հազորդել
քեզ , սիրելիդ իմ , ինչ որ կը կենդանացնէ զիս ,
և նոր իմն երջանկութեամբ կը համակէ զիս . լուր
ինձ ուրեմն :

Մէկ ամիսէ ի վեր Լեւոնին մօրն հօրեղբօրորդին
Փարիզէն եկած և ինձ դրացի եղած է . գրեթէ
նոյն տան մէջ կը բնակինք : Անքը մեծ հմտութիւն
ունի , բնական պերճախօսութեամբ կը փայլի , բը-
նութեամբ աշխոյժ է , ձայնը կորովի և միանգա-

մայն ներդաշնակ . այնպէս որ խօսակցութիւնը նոր
գեղեցկութեամբ կը փայլի : Ազատական գաղա-
փարներու ներքեւ յանդէտս ստրկութեան բարե-
կամ է , այսինքն կանանց նկատմամբ : Հակառակ
քու ազատական ձկտմանց , կուզէ կանանց բարոյա-
կան կեանքն անցուկ շրջանակի մէջ բովանդակել ,
զի կ'ըսէ թէ անոր սահմանն ընդարձակելը բարուց
սպականութիւնը սաստկացնելու նպաստել է : Ըստ
իւր կարծեաց՝ կանանց համար գործողութեան ա-
զատ դաշտ մի բանալն ոչ այլ ինչ է , բայց ցնդել
տալու աշխատիլ անոնց հեշտագին բոյրն որ ան-
շուք եւ համեստ յարկի մէջ կ'ամփոփի միայն :
Աուզէ մեզ սահմանել ընտանեկան յարկն և յատ-
կացնել Կեսարու նշանաւոր խօսքը թէ « Կինն և ոչ
իսկ կասկածանաց ենթարկուելու է » : Բռնաւոր է ,
սակայն սիրուն բռնաւոր : Իւր կարծիքը բարձրա-
ձայն կը քարոզէ անտարբեր մնալով ներգործելու
ազդեցութեան մասին , այնչափ անկեղծ է և ճշը-
մարտախօս : Բնական և ազնուական ձեւերը գե-
ղեցիկ ներգործութիւն մ'ունին առնական գեղեց-
կութեամբ օժտուած դէմքին վրայ . իւր անունն է
Տիգրան , և հաւատա՛ որ մեծանձնութեամբ կը կրէ
այդ վեհ անունը : Ինչպէս սրտիս գաղտնիքը քօ-
ղարկեմ քեզմէ առանց խիղճ ընելու . երբ դու հա-
ւաքեցիր արտասուքս , իրաւունք շունիս արդեօք
երջանկութեանս մարգրիտներն ալ քաղելու : Ինչ-
պէս կուզես որ Նախախնամութիւնը չ'օրհնեմ որ
սիրոյ նշոյլով կենացս խաւարը լուսաւորեց : Կը սի-
րեմ ՊՏիգրան , և քանի որ զինքը կը սիրեմ ան-

զգալի եզան ինձ լքումս և առանձնութիւնս : Անոր
կորովոյն մէջ կը գտնամ պաշտպան մի , և սիրոյն
մէջ՝ հայր մի : Պիտի պատմեմ քեզ յարարերու-
թեանցս բոլոր մանրամասնութիւնքը , և պատմելով
կրկին անգամ սխտի վայելեմ զանոնք :

Ընդհանրապէս գիշերները կը հաւաքուինք մեր
քարափանց վրայ , ուր տիկին մայր Թորգոմատու-
նին ստէպ կ'ընկերակցի ինձ և աղջկանս , իսկ Լևոն
երբեմն , մինչդեռ Հերիզան և իւր ամուսինը գրե-
թէ երբէք : Տիգրանին զալստենէն ի վեր Թորգո-
մատունի ընտանեաց անգամ մ'ալ աւելցաւ :

Գիշեր մի լուսինը կը տքնէր յերկինս , հազարա-
ւոր աստղունք կը շրջապատէին զայն իրբեւ հսկող
աշկունք . և ոչ հով մի կը յուզէր ծովն որ կարծես
թէ հանդարտութեան մէջ կը հանգչէր : Առանձին
նստած էի քարափանց վրայ աղջկանս հետ եւ կը
մտախոհէի . ազնիւ գրացիս ըստ սովորութեանն՝
եկաւ ինձ մօտ բազմեցաւ , իւր օրինակին հետե-
ւեցաւ նաև Տիգրան . կը խօսակցէինք , սակայն
Տիգրան իւր աշխոյժը կորուսած էր , տխուր էր ,
իսկ իւր աշկունքն՝ որ վրաս յառեալ էին , լուռ
սերձախօսութեամբ գիս կը շփոթէին : Գիշերուան
մեծամաղձային գեղեցկութիւնը , Տիգրանին ներ-
կայութիւնն ու ձեւն , այնպէս գիս յուզեցին որ
կարծես թէ աներեւոյթ ձեռք մի սիրտս իւր ա-
ւերակներէն դուրս կը հանէր և վերակենդանու-
թիւն կուտար անոր : Զգացի յանկարծ աչքերուս
խոնաւնալը , և մատնտու արտասուք մի՝ որ կախ-
ուած էր արտեւանունքէս : Ուզեցի սրահել զայն

Տիգրանէն որ շատ խիղիւտած էր արդէն այլայլութիւնս . ոտքի վրայ ելայ աճապարանօք , և հովահարս որ սրտիս մասունքն եղած էր մօրս նուէրն ըլլալով , ծովուն մէջ գլորեցաւ : Ճիշ մի հանեցի , և երկրորդ յուսահատ ճիշ մ'առաջիւնին յաջորդեց երբ տեսայ որ Տիգրան ծովը կը նետուէր և յաղթանակաւ կը վերադարձնէր ինձ հովահարս . անխօս արտասուքս յայտարարեցին անոր իմ երախտագիտութիւնս : Տիգրան թրջած՝ տունը գնաց , ետեւէն գնաց նաև տիկին Թորգոմատունի որ հագիւ կ'սթափէր կրած յանկարծական յուզմունքէն : Ես ալ մտայ սենեակս ուր աղջիկս կը ննջէր արդէն անմեղ քունի շնորհքներով գեղեցկացած : Կը ջանայի ննջել բայց ի զուր , զի երջանկութեան բեռին ներքեւ ճնշուած էի . վերջապէս անօգուտ մրցումէ վերջը ելայ , վերադարձայ քարափանցս վրայ և արտասուք թափեցի յորդառատ : Յետոյ աչքերս գէպ ի երկինք բարձրացնելով ծնրադրեցի , և հողիս քանի մի սիրավառ խօսքեր արձակեց զորս յաւիտենականութիւնը քաղեց : Այնպէս կը թուէր ինձ թէ աղօթքս ընտրելագոյն ներդաշնակութիւնն էր տիեզերաց , և թէ Աստուած կ'ընդունէր զայն . կարծես թէ նոյն միջոցին Արարչիս հետ միացած էի , կը փափաքէի ապրելէ զազրիլ , կ'աղօթէի անընդհատ , երբ յանկարծ զգացի ձեռք մ'որ ուսիս վրայ փափկաբար կը կռթնէր . գլուխս վեր բրի և , ո՛հ , տեսայ Տիգրան որ քովս էր կեցած : « Ներէ՛ ինձ , բոսա , եթէ կը վրդովեմ առանձնութիւնդ . քունը խոյս տալով աչքերէս՝ ե-

լայ , և սլատուհանիս առջեւ նստած՝ երկինքէն և ծովէն փոքր ինչ անդորր կը խնդրէի , երբ յանկարծ տեսայ սպիտակափայլ հրեշտականման երեւոյթ մի զոր սիրտս ճանչցաւ իսկոյն : « Երկուքնիս ալ առանձին կը տազնապէինք , իսկ արդ միանալով վայելենք կեանքը , սէրը , այս գեղեցիկ գիշերը , յաւիտենականութիւնը , վայելենք զԱստուած , և կամ լաւ եւս ըսեմ դու ես աստուածս » , շարայարեց , և ձեռքս իւր ձեռքին մէջ առնելով ծունր դրաւ իմ առջեւ : Աս դողահար և իբր յիմար « Ոտք ելի՛ր , ըսի , աղերսապին ձայնիւ , փախի՛ր , թող որ փախչիմ » : « Ի՞նչ , ըսաւ , փախչիս , փախչիմ , երբ կը սիրեմ զքեզ , և քանի օրէի վեր յարմար առիթ կը փնտռեմ այս խոստովանութիւնն ընելու քեզ : Աստահ եմ որ տեղեակ ես այն հրոյն որ հողիս կը լափէ , սակայն անհամբեր էի դրուցելու զայդ անձամբ , և բերնէդ սպասել կեանքը կամ մահը » : Յուզմունքը զիս լուռ կը թողուր : « Խօսէ՛ , ըսաւ , յուսահատ ձայնիւ , վերջացուր տանջանքս » . « Լուր ինձ , սլատասխանեցի շնչասպառ . զիտես թէ բաղդն անդութ եղաւ ինձ համար , և ինձմէ ամենայն ինչ յափշտակեց թողլով միայն դուստր մի , հրեշտակ մի , որ յանձնեց մայրենի խնամոցս և սիրոյս . ես անոր ստացուածքն եմ , և պէտք է որ անոր համար ապրիմ միայն այսուհետեւ » : « Լաւ , ըսաւ , փոխանակ մէկի երկուք կ'ըլլանք զաւակդ սիրելու , երկուք՝ զքեզ պաշտելու . եւ ինչ որ բաղդը կորցեց քեզմէ ես պիտի վերադարձնեմ իմ գորովովս . ըսէ՛ միայն որ

կը սիրես զիս , Մայտա՛ » : Հեծկլտանք մի եւ մէկ նայուածքս բոլոր պատասխանա եղան : « Ապրիս , գոչեց , շատ խսկ բարերաստիկ եմ քեզ նման հրեշտակէ սիրուելու համար . քեզ կը նուիրեմ կեանքս , թո՛ղ երկինք վկայ ըլլան խոստմանս » : « Երգում ըրէ նաև , ըսի , անձնուէր եղբայր մ'ըլլալու ինձ համար և յարգելու զիս իբրեւ կին , ու առաւել եւս իբրեւ մայր որ զաւկին անմեղութեան զանձապահն է » : « Կ'երգնում , պատասխանեց , եղբայր մ'ըլլալ քեզի համար մինչեւ այն օրն որ պիտի զոհեմ քեզ բոլոր կեանքս իբրեւ ամուսին » :

Երկու սիրահար հոգիներու յորդութիւնն , առնոց հառաչանքն և սրտին բարբախումներն յաւիտենականութիւնը միայն կրնայ ի հաշիւ առնել : Բաժնուեցանք իրարմէ վերջապէս , բայց սիրտս Տիգրանայ պատկերն հետը տարաւ : Ապուշ դարձած էի , և իբր յիմար երջանկութեան ովկիանոսին մէջ ալէժուփ կը տատանէի : Այն բարերաստ ժամէն ի վեր ամեն գիշեր զիրար կը տեսնենք , բնութիւնը վկայ ունենալով միայն մեր սիրոյն և զԱստուած խորհրդակից :

Տիկիճ Սիրա առ Մայտա

Երջանիկ ես , և ես ալ քեզմով : Երբ սիրաը գոհունակութեամբ լի է ամենայն ինչ ներդաշնա-

կութիւն և շողթուի : Տիգրան քեզ նկատմամբ ընդարձակ կրակարան մ'է որ զքեզ ջերմութեամբը կ'ողողէ . վայելէ ուրեմն բարերաստութիւնդ և մի ցրուեք ընդ վայր անոր մասունքն :

Ես ալ ունեցայ երբեմն ծնողք որ կը պաշտէին զիս , ամուսին մ'որ կը գուրգուրար վրաս , զաւակ մի զոր անհուն սիրով կը սիրէի . արդ առանձին եմ իբրեւ երկնահայեաց և տերեւազարդ ծառին կոճղը զոր շանթը զարկաւ և աւերեց : Անցեալ չըքեղութիւն մի կը ներկայացնեմ և ոչ այլ ինչ : Երբ կը սիրէի և սիրուած էի չգիտէի կենաց յարգը , զի սիրելն ապրիլ է : Այսօր կը նմանիմ աւերակաց ոգւոյն որ կերկերածայն կ'երգէ անցեալ փառազարդ յիշատակներ . վայ անոր որուն և ոչ մի հաճոյք կ'ընձեռէ ծաղիկն որ կը ծլի , հողմն որ կը սուլէ , լուսինն որ կ'երայէ , առուակն որ կը մըրմընջէ , տղան որ կը խնդայ , սիրտն այն որ իրեն կը ժպտի . բնութեան մեծ գիրքը դոց է անոր համար . իւր կեանքն սպիտակ թերթ մ'է միայն որոյ վրայ գծուած է Ման բառը : Այնպիսի անձի համար կեանքը դիակ մ'է զոր կը կրկտէ , և որոյ մէն մի յօշոտած անդամներն հետզհետէ ի բաց կը նետէ գիպուածին բերման համեմատ . երբ այդ դիակէն ոչինչ կը մնայ , յայնժամ ցրուեալ մասունքը կ'որոնէ շունչովը կենդանացնելու և կազմակերպելու համար , բայց ի նանիր , զի կեանքը չի վերածնանիր երբէք : Բարերաստութեանս ժամանակը կը ճանաչէի՞ արդեօք վիճակս . երջանկութեան ծաղիկը տերեւաթափ ընելէն վերջը տեսայ թէ ոչինչ

կը մնար ինձ և ամսոսալով ի զուր չորս կողմ նս-
յեցայ : Առանձին էի և աննարատակ . առանց նը-
պատակի սայրիլը դատարկութեան հետ եղբայր
ըլլալ է : Արոչեցի ուրեմն կեանքն ուսումնասիրել
առանց կրից և անշահասէր մտօք : Գիտեցի որ եր-
կու գլխաւոր զօրութիւնք դրաւած էին մարդկու-
թիւնն , այսինքն կրօնքն և անիրաւութիւնը : Ար-
րօնքն հարստահարութեան և տանջանաց գործիք
դարձած է . զոր օրինակ խիղճն ազատ չէ , և ոչ
իսկ միտքը , սիրան ու գործողութիւնը : Խիղճը ,
միտքը , սիրան ու գործն ազատ մարդը կը ձեւացը-
նեն , և ազատ մարդը դարերէ ի վեր իւր ազա-
տութիւնը կը զոհէ կարգ մը մարդոց որ կ'անուանի
կղեր , և սա կը մտցնէ մարդն երկաթեայ շրջանակի
մէջ : Մարդիկ այս անձուկ սահմանին մէջ կը խլըր-
տին զիրար վանելով , բազխելով , ատելով , վիրա-
ւորելով , ի խաւարին իրարու վրայ թաւալելով ,
զիրար կոխկռտելով , մեռցնելով : Եւ երբ լոյսը կը
ջանայ թափանցել մինչեւ այդ մարդկային սեւ կոյ-
տին խորը , մակերեւոյթին կը հասնի միայն , իսկ
մնացորդ ամբողջ մասերը մթութեան մէջ խորա-
սուզուած կը մնան : Այդ ամբողջութիւնը պիտի
լուսաւորուի երբ գիտութեանց ջահը մինչեւ ընկե-
րութեան ստորնայարկն իջնայ . բայց այդ դժուա-
րին աշխատութիւնը հսկայական մրցումն է գիշեր-
ուան՝ ընդդէմ արշալոյսին . և մինչեւ այս վերջնոյն
յայթանակը տանիլը քանի՛ զոհեր պիտի թաւալին
արդեօք գիշերուան ծոցոյն մէջ , աւանդ : Մէն մի
ազանդ որ կը ծնանի , նոր իմն վիճ մ'է ընդ մէջ

ազգաց , նոր գերեզման մարդկութեան համար :

Իսկ անիրաւութեան դալով ամեն ուրեք տեսայ զօրութիւնը որ կը յաղթահարէ իրաւունքը , նկատեցի տէրն և ստրուկը , նշմարեցի այրն՝ իշխող , կինը՝ գերի : Մարդն՝ անիրաւութեան ներքեւ ճընշուելով գլուխը կը խոնարհեցնէ , յառաջ կը քայլէ , տիրոջն համար կ'աշխատի , անոր համար կը վըճարէ , անոր համար քրտնաթոր կը հեծէ , կը հառաչէ , երբեմն կը զայրանայ , կ'ստամբակի , ի վեր կը կանդնի վայրիկ մի , և յետոյ դառնալով կ'անցնի կ'երթայ :

Իսկ կնոջ գալով՝ շղթայներուն շաշիւնը լսելով ապրեցաւ մինչեւ ցարդ առանց երբէք զանոնք խորտակելու փորձն ընելու . նա կը ծնանի ստրուկ , կը մեռնի ստրուկ : Մինչ ծաղկահասակ աղջիկ՝ անմեղութիւն մ'է զոր կը սաշտեն խաբելով : Մինչ ամուսինն՝ շղթայներն առաւել եւս կը ծանրանան իրեն համար . ամենահզօր տէր մ'ունի , նա գերի է , խիստ օրինաց խարազանն իւր գլխուն վերեւ կը շաչէ անընդհատ : Կինը կը ջանայ այդ բռնաբարութիւնը շնորհքներովը թեթեւցնել , ստութեամբ և խորամանկութեամբ տիրոջը վրայ իսկ տիրելով : Այս ընթացքը հետեւանք է բռնութեան , հետեւանք է երկու զատուած հաւասար ոյժերու որք նախասահմանուած են միատեղ գործելու , և որուն մին արգիլուած , ճզմուած կը գտնուի : Փոխանակ այն ներդաշնակութեան որ երկու միացեալ ոյժերէն պիտի դոյանար , շիտթութիւններ , ալիկոծութիւններ կը ծնանին որք իբրեւ չարադրութ

յորձանք ընկերութեան երակաց մէջ կ'ընթանան : Մայրն որ իւր աղեաց մէջ մարդկութիւնը կը կրէ , զուրկ է իշխանութենէ . իրեն վերեւ կը կանգնի ամուսնական իշխանութիւնն , այսինքն բռնաւոր կարողութիւն մ'որ ընտիր բանականութեան , փափուկ զգացման կը տիրէ շատ անգամ : Մայրը՝ դայեակ մարդկութեան , փոխանակ լուսով և ճշմարտութեամբ պարարուելու , իբրեւ սնունդ ունի նախապաշարմունքն և խաւարը զոր արք իւր շուրջը կը բարդեն , վերապահելով իրենց գիտութեանց և իշխանութեան առանձնաշնորհութիւնն : Եւ զարմանալի կէտն այն է որ կնոջ դիզած մթութիւնն սյրը կը ջանայ ջնջել իւր լուսովն անընդհատ , և այսու եղանակաւ ընկերութիւնը փոխանակ միշտ ընդ առաջ ընթանալու մերթ յետս կ'ընկրկի , և մերթ յառաջ կը քայլէ քանդելով մէկ կողմէն ինչ որ կը գործէ միւսէն : Այսպէս ուրեմն արանց համար նախամեծար է դժուարին և թերի աշխատութիւնն անձանցն վերապահելով իշխանութիւնը , քան թէ հեշտագին և յառաջադէմ գործողութիւն մի կանանց հետ հաւասարութիւն ունենալով :

Կը բանտարկեն զկին տանը մէջ՝ ըսելով անոր « Այս վայրին մէջ ամփոփէ՛ բարոյական ոյժդ . հո՞ս պիտի նուաղի՞ իբրեւ երկար օրհաս , ինչ որ գործելու կորով և դիտաւորութիւն ունիս . սահմանավայրդ՝ ահա՛ այս չորս որմերն են . հո՞ն զաւակներդ խնամէ , ահա՛ պաշտօնդ : » Արդարեւ վսեմ է մարդկութեան հողատարութեան պաշտօնը սակայն այդ պաշտօնին գործադրութեան համար

կը տրուին արդեօք սէտք եղած միջոցներն , սկըզբունքն և ուսումը որոնցմէ կախում ունի ընկերութեան առաւել կամ նուազ փայլուն ապագան : Երիտասարդուհին որ կ'ամուսնանայ , շատ անգամ չզիտէր իւր մայրենի պարտքը , և իւր տգիտութենէն կը բզխի մոլորութիւնը , մոլորութենէն մոլութիւնը , մոլութենէն ապականութիւնը , ապականութենէն տկարութիւնը , այսինքն քայքայումն , ընկերութեան մահը : Այսպէս ուրեմն կնոջ տգիտութիւնը և ըստըրկութիւնն ի վտանգ կը դնէ բոլոր ընկերային շէնքին հաստատութիւնը :

Կինը որ մայր եղած է՝ նպատակ մ'ունի վերջապէս : Բայց կը հարցնեմ ես , արք ինչ նպատակ կուտան անորդի կամ չամուսնացած կնոջ որ աղքատ կարգին չի վերաբերի : Կամ անգործութիւնը և մահաբեր ձանձրոյթը զինքը սլիտի մաշեցնեն , և կամ փնասակար սճնասիրութեամբ սլիտի պարապի : Առաջին և երկրորդ մասին մէջ ընկերութիւնը նոյնչափ զրկել է կանանց գործակցութենէն՝ որ հաւասակ սեռին գործունէութեան միանալով՝ յառաջադիմութեան հետեւանքը կը կրկնապատկէ :

Բայց ամէն ազատ շաւիղ , ամէն մտաւոր սահման , ամէն փառաց ճամբայ արգիլուած է կանանց . ասոնք արանց առանձնաշնորհութիւնքն են զորս ամբողջապէս կուզեն անվտանգ պահել :

Այդ զրկողութիւնն արդարացնելու համար կանանց անկարողութիւնը կ'առարկեն . այդ անկարողութիւնն ո՞վ աշխատած է արդեօք ապացուցանելու , և ո՞վ կարող է ապացուցանել քանի որ մին-

չեւ ցարդ կանանց նկատմամբ աշխատութեան դաշտ մի չի բացուեցաւ . քանի որ հարկ եղած հանդամանքն չի տրուեցաւ անոնց մտաւոր և բարոյական կատարեալ մշակութեան համար :

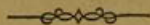
Ուրեմն մարդիկ առանց փաստի անկարողութիւն մի կը հաստատեն , մանաւանդ երբ պատմութիւնը հակառակը կը վկայէ , յիշատակելով այն մեծ դերերը որ կանայք խաղացած են ամեն անգամ որ պարագայները ներած են իրենց . նա մանաւանդ ի նկատի առնելու է թէ անոնք սոյն դերերը կատարելու և ոչ իսկ պատրաստութիւն ունեցած էին ոչ հաստատուն գիտութեամբ , ոչ փորձառութեամբ , և ոչ իսկ գործնական հմտութեամբ . ուսկից կը յայտնուի թէ ո՞ր աստիճանի ընդունակ է կանանց միտքը զարգացման , թէ ո՞ր աստիճանի կրնայ բարձրանալ , և ո՞ր աստիճանի կրնան ծառայել անոնք յառաջադիմական սկզբան :

Բայց պիտի առարկեն ինձ թէ ինչո՞ւ կիինը նըուաստ վիճակի կենթարկուի ինքնայօժար եթէ ինքն հաւասար է արանց , և թէ ի՞նչպէս չի խորտակեր այն լուծն որ զինքը կը ճնշէ : Եւ ես կը հարցնեմ թէ բազմադարեայ ստրկութեան մէջ ապրող Եւրոպայի ժողովուրդները նուա՞զ մարդ էին արդեօք քան իրենց յաջորդող սերունդներն , որք բռնութիւնը տապալեցին երբ մտաւոր զարգացմամբ իրենց իրաւանց վերահասու եղան :

Մեղիութիւնը , սովորութիւնը , Ֆիզիքական ոյժը , նախապաշարմունք և տգիտութիւնը կը վիժեն զմարդիկ այնպիսի անասնական վիճակի մէջ ,

ուսկից կը փրկուին միայն՝ շնորհիւ այն զանազան
ոյժերու որոնց հետեւութիւնն է հրապարակուած
իրաւունքն :

Արդէն բողոքալից ձայներ կը բարձրանան ընդ-
դէմ կանանց գերութեան և ի նպաստ իւր բնա-
կան իրաւանց , զորս ինքն անձամբ սկսած է ճա-
նաչել և պահանջել : Ճշմարտութեան սկզբունքն ոչ
երբէք խեղդամահ կ'ըլլայ , զի կը ծլի անընդհատ ,
կը զարգանայ և անիրաւութեան աւերակներուն
վրայ կը կանգնէ իւր յաղթական գլուխը : Բայց
ճշմարտութեան սկզբան յաջողութիւնը դարերու
յամբաքայլ աշխատութեան կը կարօտի , և գրեթէ
քիչ անգամ սերունդք իրենց քրտանց և արեան պը-
տուղները կը քաղեն . զի մէն մի սերունդ իւր յա-
ջորդին համար կը գործէ :

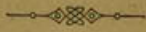
Մայտա առ Տիկին Սիրա

Ներէ՛ որ խորհրդածութեանցդ չի պատասխա-
նեմ և լուութեամբ զարմանամ անոնց վրայ : Թո՛յլ
տուր ինձ արդ որ զգացմամբս ապրիմ միայն և ա-
նով վերականգնիմ . թո՛ղ որ հոգիս քաղցրանուագ
երգէ սիրոյ հովանոյն ներքեւ : Կը սիրեմ , և եթէ
հարկ ըլլայ կրկնել սոյն բառը ամբողջ յաւիտենա-
կանութեան մի մէջ , սխտի թուէր ինձ թէ բա-

ւական չէր դարձեալ : Տիգրան և Յուլիանէս երկու ճառագայթք են որոնց կեդրոնը հողիս է : Տեսնել զանոնք իմ քովս , խառնել հայեցուածքս անոնց հայեցուածքին , ինչ բարեբաստութիւն , ո՛ր Տէր , Տիգրանայ ինձ համար ունեցած փափուկ հոգատարութիւնը , մեր անոյշ երազները , մեր խորհրդոց ապագայ գործադրութիւնը , շատ իսկ երջանկութիւնս կը ծանրացնեն , կարծես թէ կ'ընկճիմ անոր բեռին ներքեւ : Խոստովանիմ քեզ անկեղծօրէն . երբեմն անմեղ վայելիցս բաժակը շատ լի թուելով ինձ կը վախնամ որ շի յորդէ հետը տանելով երկնային հաճոյիցս կաթիլները : Երբ օր մի Տիգրան պիտի դադրի գիս սիրելէ կը փափագիմ որ նախ սրտիս շարժումը կ'ասեցնէ . բայց ո՛վ տարաբաղդ մայր , կը մոռնամ արդեօք թէ դուստր մ'ունիմ , և թէ ներելի չէ իսկ այդպիսի երազ մի տեսնել : Ոչ , ոչ , չեմ ուզեր վճիտ օրերս պղտորել սև ապագայի մ'երկիւղիւ որ հետեւանք է նոյն իսկ երջանկութեանս : Սիրող սիրտն արեւ մի կը կրէ յինքն արդարեւ , որոյ փայլը թեթեւ ամպէ մ'իսկ կրնայ քողարկուիլ . այլ եկ'ու տես որ սէրը միշտ ամպերով շրջապատուած է : Բայց որչափ անիրաւ եմ գանդատելու առանց պատճառ մ'ունենալու : Տիգրանայ խօսքերը , ձեւերը , աչքերը , ամենայն ինչ կը յայտնէ թէ իւր սիրտը նուիրած է ինձ , և թէ ինքն իմ պաշտպանս է : Դեռ անցեալներն երբ Հերիզան՝ ըստ իւր սովորութեան , վիճակիս անշքութեան ակնարկութիւն ըրաւ , Տիգրան բարկացայտ աչօք անոր նայելով ըսաւ թէ

« Կնոջ մի մեծագոյն հարստութիւնն իւր առաքի-
նութիւնն է » : Հերիզան շրթուէքները շարշարեց ,
նայուածք մ'արձակելով ինձ որ չգիտեմ ինչո՞ւ զիս
սարսափեցուց : Սաստկապէս մեծամիտ կին մ'ըլ-
լալով կուզէ որ ամեն մարդ իւր առջին խոնարհի
և պաշտէ զինքն : Երեւակայէ ուրեմն Տիգրանայ
խիստ խօսքերուն ըրած ազգեցութիւնն իւր վրայ :
Կարծես թէ այս կինը մասնաւոր հաճոյք կ'ըզ-
գայ զիս վշտացնելու . բայց ի՞նչ փոյթ , Տիգրանայ
սէրն ամենայն ինչ հանդուրժելի կ'ընէ ինձ . սիր-
ուիլ իրմէ , և սիրել զինքն արդեօք բաւական չէ
արիացնելու համար զիս ընդդէմ ամենայն փոթոր-
կաց որ կրնան ինձ սպառնալ :

Ուզեց ընծայել ինձ մեծագին գոհար մ' իրրեւ
առհաւատչեայ իւր հաւատարմութեան . բայց ես
մերժեցի զայն : Սիրտը գոհարներուն ազնուագոյնն
է որուն մօտ բոլոր ուրիշներն ազօտ փայլ մ'ունին .
հեռեւապէս զայն առանձնացնելով կրնանք անոր
չքեղութիւնն անվտանգ պահել :

Տիկին Սիրա առ Մայրա

Կեանքը տխուր ածու մ'է որ կը զուարթանայ
երբեմն նարմենազան և գեղապաճոյճ ծաղկանց ե-
րամով . երբ հանդիպիս անոնց՝ վայելէ զանոնք

առանց յիշելու թէ պիտի թարչամին ձեռացդ մէջ ,
զի կատարեալ երջանկութեան բոպէ մի յաւիտե-
նականութիւն կ'արժէ : Տիգրան կը սիրէ զքեզ ,
աւելի ինչ կ'ուզես ուրեմն . ինչո՞ւ թոյլ կուտաս որ
կասկածներ ծնանին ընդ մէջ սրտիդ և անոր , վա-
յելէ ներկայն՝ անսոյթ ապագայիդ վրայ . ապա-
գային զիրքը կարդալ փորձելն ոչ այլ ինչ է եթէ
ոչ կենաց երկնից վերջին աստղը մարել և խաւա-
րին անդունդը վիժել : Ճանչցիր յարզն այն բոպէին
որ ուրախութեան կաթիլ մի կ'ընծայէ քեզ . ինչ
փոյթ թէ սաստկաշունչ քամին պիտի ջնջէ զայդ .
այդ կաթիլը տեւողութիւն մ'ունեցած պիտի ըլ-
լայ կենացդ մէջ , եւ քու սիրտդ ի հաշիւ առած
պիտի ըլլայ զայն : Սէրը՝ որ անձնուիրութիւն է ,
եւ վսեմին ու գեղեցկին անձնաւորութիւնն , այն-
չափ ապականեցաւ ու գարշահոտ ինչ եղաւ , որ
այսօր սիրտն անպատուութիւն կը համարի հռչա-
կելը զայդ : Բայց դու , Մայտն , որ ազնիւ հոգի
մ'ես , որ ճշմարիտ կին ես , որ սիրելու և անձգ-
նուիրելու պաշտօնն ունիս , մի ամաչեր սիրելու ,
ընդհակառակն փառաւորութ անով , զի կ'զգաս
անշուշտ թէ որպիսի մեծութիւն կայ երկու ան-
կեղծ սրտերու մէջ որք իրարու համար կ'ապրին .
այդ ընթացքին մէջ երաշխաւորութեանց վսեմա-
գոյնը կայ :

Մայրս առ Տիկին Սիրա

Մեկնեցաւ Տիգրան . ուրախութեան ներքեւ միշտ արտօսը մի կը քօղարկի , եւ վստահութեան ներքեւ մահաբեր երկիւղը : Մեկնեցաւ , ի զուր աչքերս կ'որոնեն զնա , սիրտս միայն իւր պատկերը կը տեսնէ :

Վերջին դիշեր երբ ամենայն ինչ կը ննջէր ու միայն լուսինը կը տքնէր , Տիգրան եկաւ հետս տեսնուելու մեր քարափանց վրայ : Խոստացաւ ինձ մըշտատեւ հաւատարմութիւն՝ դողահար եւ շնչապառ ձայնիւ . այնչափ մօտ էր երջանկութիւնն՝ և սակայն հեռացաւ ինձմէ . աւանդ , այս է կեանքը : Զգացման խորութեանս մէջ ամփոփուած ըլլալով ոչինչ կը տեսնէի , և տիեզերք համայն կը բովանդակուէր յայն կէտ որ զՏիգրան կը պարունակէր : Յոյն ոչ եւս մրմունչ ունէր ինձ համար , և ոչ իսկ պայծառ երկինքը մէկ աստղ . Տիգրանայ ձայնը ներդաշնակագոյն նուագն էր , անոր հայեցուածքն երկնային մի ջահ : Որչափ վսեմ էր երբ խորախորհուրդ ձայնիւ ըսաւ ինձ « Մայրս , կ'երգնում քեզ թէ՛ ո՛չ երկինք և ո՛չ երկիր պիտի կարողանան երբէք զիս բաժնել քեզմէ » . և զայս ըսելով ոսկիէ մատանի մ'անցուց մատիս « Թո՛ղ այս վկայ ըլլայ խօսքերուս » ըսելով , « և քու անբաժանելի ընկերդ , զի ասոր մէջ ամբողջ հոգիս ամփոփեցի . բայց և դու , Մայրս , երգնում ըրէ զիս միշտ սի-

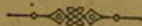

րելու , և միայն զիս սիրելու » : Սիրտս երդուաւ
յառաջ քան բերանս : Բաժնուելու ժամանակս աչ-
քերս դէպ ի Տիգրանայ սենեակն ուղղուեցան , և
հոն կարծեցի տեսնել կին մ'որ կը դիտէր զմեզ :
Տէր , ինչպէս սարսափեցայ . ոչ , ոչ , շէի սխալեր ,
վստահ էի թէ տեսայ զՀերիգան . վայ ինձ , ըսի
սոսկալով : Երբ նայեցայ վերստին սենեկին , ոչինչ
տեսայ , կարծես թէ շուք մ'էր որ անյայտ եղաւ :
Տիգրան այլայլութիւնս նշմարելով ուզեց սրատճառն
իմանալ . անկարող խօսելու՝ մատովս պատուհանը
ցոյց տուի միայն . բայց նա բան մը չտեսնելով
ոչինչ կարող էր հասկնալ : « Ոչ , գոչեցի յուսահա-
տաբար , աչքերս շխարեցին զիս , ապահով եմ թէ
Հերիգան էր » : Տիգրան սրտմտելով « Այ նենգա-
ւոր , ըսաւ » : « Արդեօք ի՞նչ ըրած եմ անոր , շա-
րայարեցի , որ իբրեւ թշնամի կը վարուի հետս ա-
մեն ժամանակ » : « Ի՞նչ ըրիր կը հարցնես , պա-
տասխանեց Տիգրան . տիրեցիր սրտի մի զոր կը
յուսար օր մի գրաւել : Քու և անոր մէջ տեղ ա-
ռաքինութեան եւ մոլութեան մէջ եղած անհուն
անջրպետը կայ , այսինքն ուխտադրութ կնոջ և հը-
րեշտակի : Այդ անօրէն կինն առ ոչինչ կը համարի
հաւատարմութեան ուխտն որ ըրած է ամուսնոյն .
առ ոչինչ կը համարի կնոջ նուիրական անունը .
առ ոչինչ կը համարի նոյն արիւնն որ իւր ամուս-
նոյն և իմ երակացս մէջ կը շրջի : Ինձ նկատմամբ
ունեցած մեղապարտ զգացումը կարծես թէ ան-
տարբերութեամբս առաւել եւս բորբոքեցաւ . իսկ
իմ արհամարհանքս անոր նկատմամբ նոյնչափ

սաստկացաւ : Երբ նշմարեց ակնածական ընթացքս քեզ նկատմամբ , իբրեւ առիւծ մոնչեց , զի նախանձը կը մաշեցնէ զինքը :

Վարանելով կը մտածէի թէ Հերիզան պիտի մատնէ՞ սէրս արդեօք Թորգոմատունի տիկնոջ և Յուլիանէիս , և այսու մատնութեամբ անարժան պիտի ընէ զիս անոնց վստահութեան : Ենչ պիտի մտածէ աղջիկս . պիտի կարծէ թէ օտարական մի իւր մօրը սէրը գրաւեց , և զայդ իբրեւ յափշտակութիւն պիտի նկատէ . անշուշտ իւր փափուկ սիրտն ոչ միայն պիտի վշտանայ , այլ և պիտի կորսնցնեմ իւր վրայ ունեցած ազդեցութիւնս : Տակաւին այնքան դեռահաս է որ չկրնար սրտիս գաղտնիքն իմանալ և ներել : Եւ միթէ ընկերութիւնը կը ներէ՞ որ մօր մի սիրտը բարախէ երբ աղջկանը նաև նոյնը կրնայ գործել : Ենչ փոյթ ընկերութեան նախապաշարմունքը՝ ցորչափ խնդիրն ինձ միայն կը պատկանի . բայց կ'զգուշանամ երբ որ և է փնաս կրնամ հասցնել Յուլիանէիս սրտին կամ ապագային :

Երկրորդ օրը Հերիզան տեսայ , բայց իւր դէմքն անթափանձելի էր , ոչինչ յայտնեց ինձ , մինչդեռ ամեն պարագայէ օգուտ կը քաղէ զիս կեղեքելու . երանի՛ թէ երեւակայութեանս խաղալիքն եղած ըլլայի :

Մայտա առ Տիկին Սիրա

Անհամբեր եմ հաղորդելու քեզ ինչ որ անպատում ուրախութեամբ կը համակէ զիս . օրհնեալ ըլլայ երկինք , աղջիկս Լեւոնին նշանեցի : Յուլիանէն և Լեւոնն երկու սրտեր են իրարու արժանի : Արդէն քանի ժամանակէ ի վեր կը թուէր ինձ թէ աղջիկս Լեւոնի ուշադրութիւնը գրաւած էր , բայց որոշ բան մի չէի տեսներ բնաւ : Ար նշմարէի միայն Յուլիանէիս վրայ սրտագրաւ մեղամաղձոտութիւն մի , կը լսէի իւր գաղտնագողի հառաչանքն և այս ամենայն՝ անհուն վարանմունք կ'ազդէր ինձ : Օր մի երբ աչքերը կարմրած էին , դիտելով թէ ինքը ծածուկ լացած էր , այնպէս հոգիս ցաւով համակուեցաւ որ զինքը թեւերուս մէջ առնելով հարցուցի իրեն վշտաց պատճառն : « Աղջիկս , ըսի , դու մօրդ համար գաղտնիք մ'ունիս . ուրեմն չես սիրեր զիս . դու ունի՞ս արդեօք քան զմայրդ մեծազոյն բարեկամ մի աշխարհիս վրայ . ո՞վ առաւել քան զիս կրնայ սիրել զքեզ . խոստովանէ՛ ինձ վիշտդ , զի կը հասկնամ աչքերէդ որ արտասուած ես » :

Սկսաւ լալ դառնազին և անխօս , գողտրիկ գըլուխը թեւերուս մէջ ծածկելով : « Ար սիրե՞ս զԼեւոն , դճւտր իմ սիրուն , ըսի , և այնպէս լսին կը մաշիս » : « Մայրիկս , պատասխանեց , ա՛հ , ո՞ւր էր թէ մեռնէի » : Նոյն օրէն իւր խորհրդակիցն ե-

զայ . կը մխիթարէի զինքն առանց մեծ ակնկալու-
թիւններ տալու սակայն , յորդորելով Աստուծոյ վը-
րայ դնելու բոլոր յոյսերն և սպասելու : Սիրելիդ
իմ , որչափ զաւակի մ'արտասուքը մայրենի հոգ-
ւոյն վրայ կը ծանրաբեռնի : Բոլոր այս իրողու-
թիւնները չյայտնեցի քեզ որպէս զի , գոնէ այս
մասին , մտաւտանջութենէ ազատ մնաս : Բարեբաղ-
դաբար Յուլիանէիս վիշտերն երկարատեւ չեղան :

Օր մի տիկին Թորգոմատունին ինձ այցելու-
թեան գալով իմացուց թէ դուստրս իւր հարսն
կ'ուզէր ընել ըստ իւր սրտին և Լեւոնի փափաքա-
նաց : Այնպիսի զգացումներ կան որ մարդս կ'ըզ-
գայ միայն առանց բացատրել կարենալու : Նոյն
վայրկեանին չզիտէի թէ ո՞ւր էի , ի՞նչ զգացի : Ու-
րախութեամբ հաւանութիւնս տուի , և յետոյ Յու-
լիանէս կանչելով խնդիրն իմացուցի իրեն : Վիզս
ինկաւ նա և սկսաւ արտասուել : Մեծ երջանկու-
թիւններն ինչպէս մեծ վիշտերը բառ շունին : Ազ-
նիւ տիկին Թորգոմատունին այնչափ յուզուեցաւ
այս տեսարանէն որ Յուլիանէս թեւերուն մէջ առ-
նելով եռանդեամբ համբուրեց և պահանջեց որ
այժմէն մօր նուիրական անունը տայ իրեն : Որչափ
ցաւալի է որ այսպիսի բարութեան հրեշտակ մի
խիստ մօտերս սիտի մեկնի ի տար քաղաք երթալու
և իւր կրտսերագոյն որդւոյն հետ բնակելու , որ
Ժամանակէ մ'ի վեր վատաւողջ է :

Ի՞նչպէս նկարագրեմ առաջին տեսութիւնն եր-
կու նշանածներուն . ամօթահար աղջիկս հազիւ
թէ կրնար երեսը նայիլ իւր Լեւոնին որ լուութեամբ

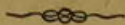
կը հիանար անոր վրայ : Յուլիանէս ճակտին վրայ կը կրէր տասն ու վեց դարնանց անմեղութիւնն ու սէրը . նոյն օրէն ի վեր իբրեւ դրախտի թռչուն կ'ուստոսաէ երջանկութեան ճիւղերուն վրայ այնպիսի հեշտալից ճիշեր արձակելով , որք կրնան բըղթիլ միայն այն հոգիներէն որ կ'անգիտանան սուտը , կասկածն և ապականութիւնը : Յուլիանէիս համար աշխարհ գեղեցիկ և ահագին նուագարան մ'է որուն ցնցումէն ներդաշնակ և յաւիտենական վանկ մի կ'արձակուի , այսինքն սէրը :

Տիկին Սիրա առ Մայտա

Սիրելիդ իմ Մայտա , քու վրայ ունեցած սէրս մեծ ըլլալով ցնծութեանդ կատարելապէս կը մասնակցիմ : Անմեղութեան սէրը ծիածան մ'է որ ճշմարտութեան փայլուն գոյներով կը փայլի . դիչիք անդ կեղծ և չինծու բան : Աոյս սրտին մէջ ամենայն ինչ վստահութիւն , հաւատք է և յոյս . ամենայն ինչ կը նուագէ անդ , կը ժպտի , նոյն իսկ արտասուքը : Հոն օրերն անստուեր են , ամենայն ինչ կը շողողայ . յաւիտենական արշալոյս մ'է առանց գիշերուան , որ գեղանազ կը ժպտի յարատեւ դարնան : Երանի՛ մատաղ սրտերուն որ կը նկատեն կեանքն , իբրեւ թանկագին գոհար արփւոյն շողե-

բովն փայլող, և զոր յոյսն ձեռամբը կը խնամէ :
Թ՛ող այդ անոյշ ցնորքն Յուլիանէիդ . թ՛ող որ փա-
յելէ այդ կարճատեւ բայց գեղեցիկ ցնորքն որ կե-
նաց բոլոր իրականութիւնը կ'արժէ : Արթնութիւնը
չատ իսկ շուտ կը հասնի . թ՛ոյլ տուր ուրեմն ի-
րեն իւր ոսկեզօծ երազները : Հաւատքը կեանք է,
մինչ կասկածն երկարատեւ և անդուլթ օրհաս մի-
անմեղութիւնը հաւատք է, իսկ փորձառութիւնը՝
կասկած :

Մայտա առ Տիկին Սիրա

Կեանքը հակասատկերաց շարք մ'է : Գեղեց-
կաբոյր ծաղկան մօտ որ դէպ երկինք կը նայի, կը
տեսնես ուրիշ մ'որ դալկահար և գլխիկոր գետինը
կը ծռի . կը դիտես մերձ ժպտին արտասուքը, մերձ
կենաց մահը :

Յուլիանէս որ թարմ գեղեցկութեամբն ու բա-
րերաստութեամբը կը փայլի, բարեկամութիւն հաս-
տատեց հիւժեակ պատանուոյ մի հետ զոր կարծես
թէ մահն իբրեւ հարսն ընտրած է անձին : Որք
մ'է նա . իւր մայրը մեռեր է ծննդաբերութեան
միջոցին . գերեզմանէն ծլած ծաղիկ մ'է :

Պ . Պետրոս թ . . . իւր հայրը, կենաց ան-
դորրութիւնները կը մատակարարէ այդ ախտաբեկ
որբին . բայց ի՞նչ օգուտ քանի որ Հրանոյշ զուրկ

է մայրենի գորովէն : Յտար շահախնդիր ձեռաց
յանձնուած էր կենացը խնամատարութիւնը : Խեղճ
հիւանդն Ասիոյ առողջարար օդէն եկաւ դարման
փնտռելու . իւր ընակութիւնը մօտ է մերինին սրով
ստէպ առիթ կ'ունենանք զինքը տեսնելու :

Յովեղերեայ դաշտ մի կայ մօտակայ ափանց վը-
րայ բազմադարեայ ծառերով հովանաւորեալ : Այդ
ընդարձակ վայրին մէջ կը տիրէ ահաւոր լուսթիւն
մի զոր կ'ընդհատէ թռչնոց դայլայլիկը միայն :
Մերթ ընդ մերթ վանկ մի կը լուռի , ուրիշ մի կը
պատասխանէ առաջնոյն և յանկարծ երաժշտական
ամբողջութիւն մի կը կազմուի : Ի՞նչ կը խօսին
թռչունք , ի՞նչ կ'ուզեն : Կը ճանաչե՞ն արդեօք իր-
բեւ զմեզ վիշտն ու հրճուանքը , կը ճանաչե՞ն ծնո-
ղաց սրտին ցաւը . կը ճանաչե՞ն կենաց պատրան-
քը . կ'ողբա՞ն սիրեցեալ բացակայի վրայ . կուլա՞ն ,
կը հիւժի՞ն անհնարին բաղձանքներով : Ի զուր ջա-
նացի մեկնել անոնց խօսակցութիւնը , նոյն տգի-
տութեամբս մնացի : Այդ սքանչելի վայրը բնու-
թեան սիրահարաց ուխտատեղին է կարծես : Ստէպ
կ'երթանք հոն և ծառի մի հովանւոյն ներքեւ ան-
դորբաւէտօժամեր կ'անցնենք : Յայսմ վայրի հանդի-
պեցանք տարարախտ Հրանոյշին որ կը շրջագայէր
մեւամաղձօտ դիմօք խնամատար տիկնոջը հետ : Ան-
հուն համակրութեամբ գրաւուած էինք . իւր աչ-
նահար դէմքն , իւր նուազուն աչքերն , իւր կըռ-
նակն որ սակաւ ինչ կամարածեւ եղած էր տկա-
րութենէ . իւր անոյշ և տխուր կերպարանքը զինքը
կը հանդիսացնէին իբրեւ անկեալ հրեշտակ մ' որ

երկրիս վրայ յուսահատ կը թափառի : Գորովալից աչօք կը նայէինք իրեն և ինքը մեզի . նա մանաւանդ առաւել համակիր նայուածք մի կ'ուզէր աղջըկանս : Գուցէ հասակի նմանութիւնն էր պատճառն , և կամ բազդատութիւն մ'որ երեւան կը հանէր բոլոր իւր դժբաղդութիւնն : Նրիտասարգութիւնը՝ շինծու պատշաճութիւնն արհամարհելով՝ սրտին լեզուին կը հետամտի : Ուստի օր մի Յուլիանէս մօտեցաւ հիւանդին , հետը խօսեցաւ , և սոյն օրէն ի վեր անբաժանելի են : Նա կասուեցաւ Յուլիանէիս բոլոր սաստկութեամբ կարօտակէզ սրտի մ'որ սիրելու պէտքը կ'զգայ և անկեղծապէս սիրուելու : Գոյր կ'անուանէ զՅուլիանէն , և սա Հրանդշին վրայ կը գուրգուրայ բոլոր ուժովն երջանիկ սրտի մ'որ կը տառապի սիրելի հասակակցին տարարազութեանը համար : Այդ անոյշ արարածը զիս երբեմն մայր կ'անուանէ և ինքզինքը Յուլիանէին կատարեալ քոյրը կարծելու համար կ'ըսէ : Կը պատմէր մեզ իւր լքեալ վիճակն երկրիս վրայ , զինքը խնամողներուն շահախնդիր ընթացքը , որով կը պարտաւորէր բոլոր զգացումներն իւր սրտին մէջ ամփոփելու , եւ Աստուծոյ գաղափարին մէջ ոյժ քաղելու , բազդին հարուածոց զէմ դնելու համար , ինչպէս և զինքը կրծող աստին հպատակելու : Ահա պարզ և հոգեմաշ վէպն իւր կենաց :

« Գիտեմ , կ'ըսէ , թէ աշունն աղէտալի պիտի ըլլայ ինձ . չորարեկ տերեւը պիտի ըլլամ զոր սաստկաշունչ հողմը մուսցութեան վիհը պիտի նե-

տէ » : Այս խօսքերն յանչափս կը տխրեցնեն զմեզ : Յուլիանէս երիտասարդութեան վստահութեամբ լի կեանք կը խոստանայ ծաղկահասակ տառապելոյն , երջանիկ օրեր կը ներկայացնէ աչացն առջեւ . եւ երբ անկարողութիւնը կը տեսնէ իւր բարեկամուհին համապելու , անոր վիզը կ'իյնայ արտասուելով : Աղջկանս համար աշխարհք կը սլարունակուի նշանածին , մօրը և բարեկամուհւոյն սիրոյն մէջ . Լեւոնին վրայ ունեցած իւր սերէն ի զատ , կը փափաքէր ամենայն ինչ բաժնել Հրանոյշին հետ :

'Իրեթէ ամեն օր շրջադայութեան կ'երթանք խեղճ աղջկան հետ ի միասին . եւ երբ Լեւոն ազատ է՝ մեզի ուղեկից կ'ըլլայ : Յայնժամ Հրանոյշ մեղամաղձոտ հաճութեամբ կը նայի երկու նշանածներուն , եւ երբեմն դառնաղին ժպիտ մի կ'անցնի իւր անգոյն շրթանց վրայ . զի իւր խօսնայրը գերեզմանն է . իրեն համար երկինք ոչ եւս աստղ մ'ունի , ովկիանն՝ ոչ եւս կոհակ մի , եւ իւր սիրտը կը շիջանի յառաջ քան հրով փայլելու : Անցեալներն իւր հօրը հանդիպեցանք մինչդեռ կը շրջագայէինք . Հրանոյշ դէպ անոր յառաջանալով « Հայր իմ , ըսաւ , ահաւասիկ այն ազնուասիրտ տիկինը որ իմ վրաս այնչափ գթով կը հսկէ , եւ ահաւասիկ քոյրս » : Պարոն Պետրոս Թ. շնորհակալիքը մատոյց ինձ այնպիսի ճուռմաբանութեամբ որ իրեն համար ունեցած հակակրօթիւնս սուսելու սաստկացաւ : Կեղծ քաղաքավարութիւն մ'ունի , եւ թէպէտ երիտասարդ է տակաւին , բայց առաջին անգամ ծեր կը թուի : Աղջկանն համար

արուեստապից գորով մի կը յայտնէր որ կարծես թէ
անոր զարմանքը կը շարժէր . վերջապէս ցաւալի է
որ այդ մարդը հայր է այդպիսի հրեշտակի :

Տիկին Սիրա առ Մայրա

Հիւանդ երիտասարդուհիդ համակրութիւնս դը-
րաւեց . աշխարհ շատ իսկ կը ներկայացնէ այսպի-
սի բաղդին զոհեր : Առանց մօր դժբաղդ տղան
արտաքսեալ մ'է արեգակէն զրկուած՝ որ տակաւ
առ տակաւ կը նուազի , կ'անցնի և ցուրտ վէժ մի
միայն կը յայտարարէ իւր քայլերը երկրիս վրայ :
Այինչ կը հաւասարի մայրենի սիրոյն , մայրը կը սի-
րէ անսահման անձնութեամբ . իրեն համար
չկայ զոհ , եւ կամ լաւ եւս ըսեմ կեանքը զոհերու
շարունակութիւն մ'է զորս ոչ կը նշմարէ եւ ոչ իսկ
կ'զգայ : Ար սիրէ ոչ թէ վարձատրուելու , այլ մի
միայն սիրելու համար . և նոյն իսկ որդիական ա-
պերախտութեան հանդիպելով դարձեալ մայր կը
մնայ , այսինքն կը սիրէ դարձեալ , կը նուիրէ զոր
ինչ ունի՝ սիրտն ու կեանքը : Մայրենի զգացման
մեծութիւնը կազմողը կատարեալ անչահասիրու-
թիւնն է . եւ կը նկատեմ այդ զգացումը իբրեւ
ճշմարտագոյնը , վսեմագոյնը եւ մի միայն հաս-
տատը :

Մայրը մարդկութեան նախնական գիրքն է . ով որ չգիտեր սոյն գրքին մէջ հեղեւ, անկարող պիտի ըլլայ միշտ բնութեան մեծ գրքէն կարդալու, զի կոյր մ'է նա, զի մայր անունը սիրոյ անբաւութիւնը կը պարունակէ . եւ ով որ այդ բառը չըմբռնէր, արարչութեան վսեմագոյն վանկէն զրկուած կը մնայ : Չգիտեմ թէ արդեօք մայրենի սիրոյն անբաւութիւնը զաւակաց ապերախտութիւնը չի պատճառեր շատ անգամ : Արովհետեւ մարդկային բնութիւնը ամեն բանի վարժելով՝ մեծագոյն զոհերն անգամ իւր վրայ ազդեցութիւն չեն ընէր . այնչափ կը կարծէ իւր սեփական իրաւունքը վայելել : Բայց երբ այդ կարծեցեալ իրաւունքէն կը զրկուի, այն ժամանակ միայն կը ճանաչէ անոր յարգն եւ կ'զգայ անդարմանելի կորուստը : Արդ ջերմ կլիմաներու տունկն է որ ցուրտ երկիր միոխադրուելով իւր պայծառ երկնից ջերմութենէն կը զրկուի, ցուրտ քամիէն կ'ոսնի, կը դալկանայ, կը թարշամի իւր բոյրը չ'արձակած . հէք ծաղիկ :

Մայտա առ. Տիկին Սիրա

Տիգրանէն լուր ստացայ : Նամակը վսեմ միութեան յողն է երկու սիրեցեալ սրտերու մէջ : Տիգրանայ մէն մի բառը կրկնութիւն մ'է իւր սիրոյն

եւ հաւատարմութեանը : Այո՛ , լաւ կը ճանչեմ անոր սիրտը եւ սակայն այդ կրկին յայտնութիւններն առաւել եւս հաւատքս կը հաստատեն : Ինչո՞ւ պահեմ քեզմէ . բայց քանի որ ծովն զմեզ կը բաժնէ , այնպիսի վայրկեաններ ունիմ որ կասկածն առջեւ կը կանգնի իբրեւ զարհուրելի հրէշ , եւ կը ներկայացնէ ինձ կին մ'որ զիս Տիգրանէն կը բաժնէ , եւ չգիտեմ ինչո՞ւ սոսկումը կը գրաւէ զիս մահը փափաքելի ընելով ինձ : Սակայն միթէ ապերախտ չե՞մ . անոր նման բարձր սիրտ մի կրնայ երբէք ուխտադրուժ ըլլալ . ո՛հ , հայհոյանք մ'է իմ կասկածս սիրոյ դէմ : Կը սիրեմ զՏիգրան , նա կը սիրէ զիս ստուգապէս . վարանմունքս զգացմանս չափազանցութենէն կը գոյանան , գիտեմ . եւ երբ կը ցրուին եւ հաւատքը կը վերադառնայ , թուի ինձ որ ահեղամուռնչ ծովուն կոհակաց խաղալիքն ըլլալէն վերջը գեղազուարճ եզերքի կը վերադառնամ , երազելով եւ պաշտելով :

Տարաբաղդ Հրանոյշի օրերը վերջանալու մօտ կը թուին : Մեր ընկերութիւնը անոր համար անհրաժեշտ պէտք մ'եղած է . հետեւապէս երբ անկարելի է անոր շրջագայութեան երթալը իր տանը մէջ կ'ընկերանանք իրեն : Անընդհատ կը խօսի կոյս երեւակայութեանն երազներուն վրայ որք կենաց երազին մէջ պիտի անհետանան : « Աւաղ , կ'ըսէր , երբէք կեանքն այնքան սիրելի չթուեցաւ ինձ որչափ արդ որ խոյս կուտայ ինձմէ : » Ուրիշ անգամ մ'ալ կը մրմնջէր , « Ես վայրենի անտառ մ'եմ որ իբր շող ճանաչեցի միայն շանթերուն փայլը որ

անոր գագաթը լուսաւորեց : Կեանքս ճերմակ էջ մ'է որ ո՛չ մի սիրտ անունը գծեց , այլ մահը միայն իւր սեւ դրոշմը դրաւ անդ : Գիտնայիք թէ որքան աղետալի է հրաժարիլ կենաց բոլոր վայելքներէ : Ես ալ հոգի մ'ունիմ ուրիշներուն նրման , ես ալ երիտասարդ եմ , ես ալ գիտէի սիրել , գիտէի ժպտիլ երկնից եւ ծաղկանց : Եկայ , տխուր վկայ մի հանդիսացայ կենաց վայելից , և առանց մասնակցելու անոր , վշտերս ուսիս վըրայ բեռնաւորած՝ մահուան մութ կայանը կ'իջնամ տրամայոյց : »

Օր մի իւր վիճակը սաստկացաւ յանկարծ : Յուլիանէն տուն խրկեցի , և ես գիշերն ի բուն հըսկեցի հիւանդին վրայ՝ իբրեւ մայր իւր սիրելի որդեկին : Կը նայէր ինձ երախտագէտ աչօք և կ'ըսէր « Որչա՛մ պիտի պաշտէի զքեզ թէ ապրէի . բայց երկինքէն վրադ պիտի հսկեմ : Դու մեղմացուցիր ճակատագրիս դառնութիւնն այս վերջին օրերուս մէջ , և ես կ'օրհնեմ զքեզ ի փոխարէն , զի չունիմ այլ ինչ նուիրելու բաց ի օրհասական հողւոյ մի օրհնութիւններէն » : Ուրիշ օր մ'ալ քո՞վն էի դարձեալ , ներկայ էր և Հերիգան . զարմանալի բաղձանք մ'ունեցաւ նա , ինձմէ խնդրեց ոսկիէ մատանիս որ Տիգրանայ և իմ գլխագիրները կը կրէր : Եթէ խեղճ աղջիկը գիտնար Տիգրանին պատուէրն անկէ չի բաժնուելու , եթէ գիտնար թէ ի՛նչ գոհի կ'ենթարկէր զիս , անշուշտ այդպիսի բաղձանք չէր յայտներ . բայց ինչպէս կրնար ենթադրել թէ այդ սիրոյ գրաւական մ'էր : Մատա-

նին տուի , մատն անցուց , եւ համբուրելով ըսաւ
« Ինձմէ չպիտի բաժնուի մինչեւ ցմահս . յետոյ վե-
րըստին դու մատդ պիտի անցնես՝ եւ այսպէս կա-
մայ թէ ակամայ միշտ զիս պիտի յիշես » :

Չգիտեմ ինչո՞ւ յանկարծ տխուր ազդեցութեամբ
համակուեցայ . թուեցաւ ինձ թէ մահը Տիգրանայ
սիրտը հետը կ'առնէ կը տանի , թէ չարագուշակ
ամպ մի սիրելոյս դէմքը մթնցուց , եւ անյայտ
ըրաւ աչքիս առջեւէն : Ճիշ մի պիտի արձակէի
բայց ուշարեցայ , յուզմունքս զսպեցի , Հրանոյշ
ոչինչ հասկցաւ , սակայն Հերիզան ուշադրութեամբ
կի դիտէր զիս նոյն միջոցին : Ի՞նչ պիտի ըսէ Տիգ-
րան եթէ իմանայ թէ պատուէրին չի հնազանդե-
ցայ , եւ գիտնայ մանաւանդ թէ իւր մատանին
մահուան մատը կը զարդարէ . զի նախապաշարու-
ներ ունի նա մահուան նկատմամբ : Բայց ի՞նչ կըր-
նայի ընել . արդեօք ներելի՞ էր վերջին բաղձանք
մ'անկատար թողուլ :

Հէք աղջիկ . կարծես յուսահատութիւնը զինքն
ամեն վայրկեան կը կեղեքէ : « Ա՛հ , ըսաւ , կենա-
ցըս հորիզոնը միշտ մթապատ եւ սպառնալից էր :
Երիտասարդութիւնս գարուն չունէր . մինչ ծաղիկ-
ներ կ'որոնէի տեսայ յանկարծ փոս մի որ կը բաց-
ուէր ոտիցս ներքեւ . նայեցայ անդ , տեսայ մահը
որ կը ժպտէր ինձ , եւ դողասարսուռ աչքերս կա-
փուցի » : Մահուան մերձաւորութիւնը այսպէս ըզ-
գալ՝ հոգւոյն համար անյատակ անդունդին մէջ
թաւալիլ է շարունակ :

Տիկին Սիրա առ Մայտա

Մարդս ունի այնպիսի վայրկեաններ ուր զարհուրելի կերպիւ կ'զգայ առանձնութեան բնուր : Գու հիւանդ մի կը խնամես , կը տքնիս անքուն , անոր շունչը կը դիտես , և կը կարծես շարունակ որ մահն զքեզ անկէ կը բաժնէ : Յուզմունքէ յուզմունք կ'անցնիս , վարանմանց մէջ կ'ապրիս , ցաւերով կ'ապրիս , բայց վերջապէս կ'ապրիս , զի ամենայն ինչ կը շարժի ի քեզ : Սակայն երբ միտքը կարծես թէ անխլիրտ է , թէ մարդս անշարժ զանդուածի կը վերածուի ձանձրոյթէն , չգիտես , Մայտա , թէ որքան դառնագին է զգալ առանձնութիւնը բազմութեան մէջ . զգալ որ մեր ներկայութիւնն և ոչ զգացում մի կ'արթնցնէ տխրութեան կամ ուրախութեան , ոչ յուսոյ , և ոչ սխալման : Զգալ որ աննշմարելի առարկայ մենք , զգալ որ ոչ երջանկութիւնն ենք և ոչ դժբաղդութիւնը , զգալ մեր բանականութեան և զգացմանց ոչնչանալը , ըզգալ վերջապէս որ կեանքն ենք մահուան մէջ . ո՛հ , քանիօ՛ն սոսկալի է այս վիճակը :

Երբեմն կը շրջագայիմ նարնջենեաց և ձիթենեաց անտառներուն մէջ որով օժտուած է Քօրֆու : Երբ այդ դալարագեղ աշխարհն շուրջս անուշաբոյր մթնոլորտ մի կը կազմէ և իւր հիանալի տեսքովն աչքերս կը բերկրեցնէ , կը թուի ինձ յայնժամ թէ թափառական եւ օտար ոգի մ'եմ որ

կ'անցնիմ կ'երթամ անշուկ : Սակայն կան այնպիսի վայրկեաններ որ կ'իմանամ թէ յիս կեանքը կ'արթըննայ , թէ յիս ամենայն ինչ կը մոռնչէ , կը դուրդուրայ , կը մըմնջէ . կը յիշեմ թէ դուստր էի , ամուսին է մայր . կը բաղձամ ներդաշնակութիւն մի կազմել շուրջս որուն արձագանքը լսելի ըլլայ բարեկամ սրտի մէջ . բայց այդ ներդաշնակութիւնը պիտի անհետանայ ոչնչութեան մէջ , և ինձմէ և ոչ բան մի պիտի մնայ՝ յիշատակ մ' արթնցնելու համար :

Առանձին եմ յիսուն տարիներուս ծանրութիւնը տանելու . վայ անոր որ ոչինչ ունի սիրելու կամ ատելու : Ստոյգ է որ ատելութիւնը սարսափելի ընկեր մ'է . բայց վերջապէս շարժում կ'ազդէ ի մեզ և զգալ կուտայ թէ գոնէ կ'ապրինք : Ոչ , մարդս առանձնութեան համար ստեղծուած չէ . օղակ մ'է այն որ ուրիշ օղակներու հետ շարայարուած մարդկութեան շղթային տեւողութեան կը ծառայէ : Երբ առանձին կը մնայ՝ աստ անդ կը տարուբերի , կ'աւլուի , կը հալածուի , եւ հուսկ վերջնական կերպիւ կը կորսուի : Այսպէս ուրեմն մարդկային բանականութեան և զգացման ամբողջութիւնը կը մղուի լսելեայն դէպ ի ոչնչութիւն :

Անձնական տկարութիւնս կ'առանձնացնեն զիս ընկերութեան մէջ . ընդ վայր կը կարծէինք բաւականանալ մեր մտածութեամբն և կամ մեծ հանձարից երկերովն : Մարդս կը կարօտի շարժուն բանականութեան որ կը կենդանացնէ զինքն երբեմն նայուածքով և երբեմն ձայնիւ : Հառաջանքը , ժը-

պիտը , մունչումը , զուարթ կամ տխուր արտասուքն , ասոնք կեանքը կը կազմեն : Խոյս տալ վըշտէն ինչպէս հաճոյքէն՝ ոչնչանալ է , և այս է իմ բաժինս աշխարհիս վրայ : Ես նսեհ պանդուխտն եմ որ թեւերը խաչաձև կուրծքին վրայ դրած կ'սպասէ որ ըսեն իրեն « Թօթափէ կեանքը , մահուամբ զգետաւորէ հանգչելու համար » :

Մայտա առ Տիկին Սիրա

Վարագոյրը գոցուեցաւ , ողբերգութիւնը վերջացաւ , Հրանոյշ ոչ եւս է : Երբ ազգկանս բազկին վրայ յեցեալ պարտէզն իջաւ վերջին անգամի համար , կարծես թէ աշունն էր որ գարունէն կ'առաջնորդուէր , մահն էր որ ձեռք տուած էր կենաց : Ծառի մի հովանւոյն ներքեւ հանգչեցաւ , և աչքերը մերթ ծովուն , մերթ երկնից , մերթ մեր վրայ ուղղելով նուազեալ ձայնիւ կը մրմնջէր « Ինչպէս կեանքը գեղեցիկ է , ինչպէս կը բաղձայի սպորիլ ձեզի հետ ըլլալու համար միշտ : Բայց ես որք թռչունն եմ որ զուրկ է բոյնէ , որոյ թեւերը ջախջախուած են , և երբ կը փութայ իւր թռիչն առնուլ՝ գեաինը կ'իյնայ մահագոյժ ճիչ մ'արձակելով որ անպատասխան կը մնայ » : Աչնահար եւ շոր տերեւը ծառէն իւր վրայ անկաւ . առաւ զայն ,

նայեցաւ և ըսաւ կերկերաձայն « Խեղճ դու տերեւ-
ւիկ , նոյն բաղդն ունինք . կենաց ծառը զիս եւս
ընդ հուպ գետնամած պիտի թողու . ոչ թուչուն մի
հովանւոյդ ներքեւ պիտի պատսպարի , և ոչ սիրտ
մի սրտիս ներքեւ պիտի հովանաւորի : Դժբանգդ
տերեւիկ , դու քոյրս ես զի քեզ նման փոս մի պի-
տի ունենամ իբրեւ տիեզերք » : Այս խօսքերը զինքն
ուժաթափ ըրին . տարինք զինքն իւր խուցն ուս-
կից ոչ եւս կենդանի դուրս պիտի ելնէր :

Վերջին օրը Յուլիանէս հեռացուցի իւր սիրե-
լիէն , ուզելով խնայել իւր փափուկ սրտին : Չէր
կարծեր թէ մահն այնչափ մերձ էր , և կը յուս-
ար տակաւին երբ ամենայն յոյս կորսուած էր ,
զի երիտասարդութիւնը յուսալից երազներով կը
սնանի միշտ :

Նուաղեցաւ Հրանոյշ տակաւ առ տակաւ , կար-
ծես թէ հրեշտակ մ'էր որ թեւերն վայրիկ մի կ'ամ-
փոփէր ետքը իւր թռիչն առնելու համար դեպ եր-
կինք : Բայց մշտատեւ կերպիւ աչքերը գոցելէն
յառաջ ձեռքս բռնեց , համբուրեց մատանիս և ը-
սաւ « Թո՛ղ այս սրբանուէր ըլլայ քեզ . աւանդ ոչ
եւս պիտի տեսնեմ Յուլիանէս » : Հրաժեշտի ող-
ջոյնը տուաւ հօրն որ կարծես թէ վերջապէս զգած-
ուած կ'երեւար մահուան տեսարանէն՝ երբ մինչեւ
նոյն օրը ցուրտ անտարբերութիւն մի կը յայտնէր ,
եթէ ի բաց առնուի իւր քանի մ'անգամ ցոյց տը-
ուած շինծու խանդաղատանքն : Այս սրտածմլիկ
պատկերին առջեւ արտասուացս հեղեղը չի կարե-
նալով արգիլել թողուցի սենեակը . բայց երբ վե-

բաղարձայ հոն՝ Հրանոյչ ոչ եւս էր : Մերադրեցի իւր անկողնոյն առջեւ , և հոգիս դառնապէս լացաւ . իւր ցրտահար ձեռքը համբուրելէն վերջը մատանիս ուզեցի առնել , բայց գողցուած էր իւր մատէն : Յիմարած , յուսահատ , կարծես թէ մահն էի մահուան հանդէպ . կը թախանձէի , խոստումներ կ'ընէի մատանիս գտնելու համար , բայց ի զուր . անյայտ եղած էր առանց և ոչ մէկու ուշադրութիւնը գրաւելու :

Ի՞նչ պիտի ըսեմ Տիգրանին , ի՞նչ բացատրութիւն պիտի տամ մատանուոյս կորստեան վրայօք : Ըսի քեզ արդէն թէ նախապաշարեալ միտք մ'ունի մահուան նկատմամբ , և երբէք յանձն չեմ առներ իւր անդորրութիւնը վրդովել խոստովանութեամբս , և կարծել տալ իրեն թէ Ղամոկղէսի սուրն անընդհատ գլխուն վրայ կը շողայ . նա մանաւանդ երբ պատուիրած էր ինձ տուած նուէրէն չի բաժնուիլ երբէք : Ի՞նչ բացատրութիւն տամ իրեն , սիրելիդ իմ , օգնէ՛ ինձ խրատներովդ : Երբ մարդս սաստիկ ճնշուած է ցաւերով՝ ընելիքը չգիտեր , և վայրիկ մի կը տարակուսի նոյն իսկ կենդանի ըլլալուն վրայ : Բազմիցս խոստացայ գողը վարձատրել , հաստատեցի թէ իրրեւ մասունք նկատելուս համար է որ այդչափ կարեւորութիւն կուտամ այնպիսի դուզնաքեայ արժէք ունեցող բանի . բայց ի զուր խօսեցայ , ի զուր խոստացայ : Բարեկամուհիդ իմ , կարծես թէ գլուխս պիտի պայթի , զի կորստեանս մէջ աղէտք մի կը գուշակեմ . կարծես թէ ասուր նախազգեցութիւն մ'ունիմ . ո՛հ . . . :

Թաղեցիին Հրանդը մօտակայ գիւղերուն գերեզմանատան ծառի մի ներքեւ, զոր ընտրած էր ինքն անձամբ : Ստէպ աղջկանս հետ կ'երթանք այցելելու իւր մենիկ գերեզմանին որոյ վրայ կը թափենք գեղեցիկ եւ անուշահոտ ծաղիկներ : Այդ սիրուն հրեշտակը չգիտէր թէ ի՞նչ վարանմունք և ի՞նչ ցաւ պատճառեց ինձ . և սակայն երբէք դառն գանգատ մի իւր դամբանական անդորրը չի պիտի վրդովէ, քաւ լիցի : Պիտի աղօթեմ միշտ մերձ գերեզմանին ամենայն ջերմեռանդութեամբ հոգւոյ մը որ կը պաշտէ անոր յիշատակը :

Անցեալներն սաստիկ յուսահատելով՝ գնացի հոն առանձին իրմէ օգնութիւն հայցելու . ծնրադրեցի հողին վրայ և աղերսագին խնդրեցի իրմէ որ մատանիս ինձ վերադարձնէ : Թուեցաւ ինձ թէ գըլուխը կը շարժէր տխրագին մինչդեռ ցաւոց կայլակ մի կը սահէր իւր դալկահար զէմքէն վար : Անշուշտ յուզեալ երեւակայութեանս հետեւանքն էր այդ տեսիլն, և սակայն չգիտեմ ի՞նչու, կարծես թէ միտքս անշարժ մնաց նոյն միջոցին՝ մտածելու կարողութիւնս կորսնցնելով ինչպէս եւ զգալու : Սոսկալի նախազգեցութեամբ կը մաշիմ ու կը մահանամ . եւ սակայն հարկ է որ Յուլիանէիս շյայտնեմ վարանմունքս, մօտակայ ամուսնութեան երջանկութեան լոյսը չնսեմացնելու համար տխրութեամբս . եւ դեռ երեք ամիս պէտք է հարսանեացը համար : Հարկ է ուրեմն բոլոր վիշտերս հոգւոյս խորն ամփոփել որպէս զի և ոչ մէկ հայեցուածք մինչեւ հոն ժամանէ . հարկ է որ արիւնթա-

Թաւ մէն մի կաթիլը փոխանակ դուրս ելնելու իբր սփոփանք՝ յետո ընկրկի սառելով , և սրտիս վրայ առաւել ծանրանալով կրկին տանջանօք պատառէ զայն : Երանի անոնց որք ազատ են լալու և հառաչելու : Արգիլեալ արտասուքն իբրեւ հրաբուլիս կը ներդործէ . վայ հրաշնչութեան , զի կեանք մի կը խորասուզի աւերակացն ներքեւ :

Տիկին Սիրա առ Մայտա

Խելքդ կորուսիր արդեօք , Մայտա՛ , կ'ուզես անսպատճառ անձդ չարչարել , շուքը մարմնացնել , և սիրտդ չի մեռած անոր թաղման հանդէսը կատարել :

Կ'ըմբռնեմ թէ մատանւոյդ կորուստը տխուր ազդեցութիւն մ'ըրած ըլլայ վրայդ , ոչ թէ իբրեւ չարագուշակ ինչ նկատելով զայդ , այլ պարզապէս սիրելի անձի յիշատակին խառնուած ըլլալուն սպտճառաւ : Եթէ Տիգրանայ միտքը նախապաշարմամբ լի չըլլար՝ դործելիքդ շատ կը դիւրանար ամենայն ինչ պատմելով իրեն անմիջապէս : Բայց նախապաշարմանց ազետայի ազդեցութենէն մեծագոյն հանճարներն անգամ ազատ չի մնացին : Նախապաշարմունք այն հրէշներն են զորս մարդիկ անձամբ ստեղծեցին իրենց բանականութեան դէմ մարտ մղելու , չար-

չարութիւն և մոլորելու համար, բարի կամ շարագոյծ նշաններ հետեւցնելով ընդհանուր օրինաց բնական ընթացքէն : Մի և նոյն դէպքերն ու նշաններն տարրեր հետեւանք ունենալով՝ պատճառ մի չէր արդեօք նախապաշարեալ մտքերը բուժելու, երբ միշտ մի և նոյն պատճառը՝ մի և նոյն պայմաններու մէջ, մի և նոյն հետեւանքը կ'արտադրէ :

Չոր օրինակ շատերը կորուսած են իրենց նըշանաութի կամ ամուսնութեան մատանին . և սակայն իրենց երջանկութիւնը բնաւ չէ խանգարուած : Համարելով թէ մատանւոյ մի կորուստն աղետալից ըլլայ, ուրեմն պէտք է ենթադրել թէ զայն անվտանգ պահելով՝ մշտատե երջանկութիւն կ'ապահովենք մեր անձին . կրնաս արդեօք զայդ հաստատել այն անձանց նկատմամբ որ մատանի կը կրեն : Կ'ընդունիմ թէ՛ մատանին կորուսած մարդը տարախտ եղած ըլլայ, բայց ոչ թէ այդ գրկման պատճառաւ, այլ անտեսանելի, աննշմարելի եւ հետեւապէս անդիմադրելի պատճառներով՝ որք զանազան իրերու ծնունդ տուին տխուր վերջաւորութիւն մ'ունենալով մեր նկատմամբ : Բայց ինչ որ մենք վերջացած կը համարինք, շարունակութիւն մ'է որ նոր իրեր երեւան կը հանէ, մէկը միւսին յաջորդել կուտայ, ուրիշ հետեւութիւն կ'արտադրէ, ուրիշի մի ծագում կուտայ, որով հետզհետէ իրաց շարունակութիւնը կը հաստատուի : Մէկ պատճառէ ուրիշ բիւրաւոր պատճառներ յառաջ կուգան, տարրեր ազդեցութիւններ կ'ունենան, տարրեր շարժումներ կ'արտադրեն, տարրեր եզրակացութիւն-

ներ կը գոյացնեն , տարրեր զգացմանց ծնունդ
կուտան : Ամէն մարդ առաւել կամ նուազ բաժին
մ'ունի այս ընդհանուր շարժումէն . և սովորաբար
ինչ որ մաս է՝ ամբողջութիւն կ'ենթադրուի , ինչ
որ հետեւանք է՝ պատճառ :

Ի՞նչպէս մետաղը մարդարէական ոգի կրնայ
ունենալ ապագայ աղէտք մի յայտնելու համար՝ և
կամ ի՞նչ վարմանալի ազդեցութիւն՝ դէպքեր պատ-
րաստելու և անոնց ուղղութիւն տալու : Կուրա-
նանք մինչեւ չտեսնելու աստիճան ինչ որ ամե-
նապարզ խորհրդածութիւնը յայտ յանդիման ցոյց
կուտայ մեզ : Կարծես թէ մարդկային միտքը միտում
մ'ունի մտորութեանց մէջ թափառելու , և միշտ
լոյսէն խոյս տալով խաւարին մէջ ահաբեկ չըջելու :
Մարդս կ'ուզէ անպատճառ շղթաներ տալ իւր մը-
տաց և անոնց բռնին ներքեւ լկիլ ու տառապիլ :

Քեզ վերադառնալով , Մայտս՝ , գուցէ առար-
կես թէ ըրած կորուսող այլ և այլ կասկածանաց
զքեզ ենթարկէ գտնուած վիճակիդ մէջ , թէ եւ
կարծեմ թէ աւելորդ է երկիւղդ քանի որ Տիգրան
բաւական կը ճանաչէ զքեզ , և հետեւաբար որ և է
կասկածէ կրնայ ազատ ըլլալ : Եթէ իրեն յայտնած
ըլլայիր եղելութիւնն ամենայն ճշմարտութեամբ ,
արդէն մտատանջութիւններդ վերջացած պիտի ըլ-
լային , և մանաւանդ այդ խոստովանութիւնն ը-
նելու պիտի յորդորէի քեզ առանց ժամանակ կոր-
սընցնելու : Բայց Տիգրանայ նախապաշարմանց
խնդիրը կը յարուցանես , շէս ուզեր սեւ գաղա-
փարաց ծնունդ տալ . ուրեմն սպասէ անոր վերա-

դարձին և այն ժամանակ եղելութիւնը կը պատմես իրեն , մահուան գոյները թեթեւցնելով ըստ կարելոյն , զի իրողութիւնք աննպաստ գոյներով կը նկարուին ի հեռուստ : Քու ներկայութիւնդ կը մեղմէ իրաց անախորժ ազդեցութիւնը , և այսու եղանակաւ հարուածին ոյժը կը պակսի :

Յուզեալ երեւակայութեան խաղալիք եղած ես , սթափէ , հանդարտէ , բայց միշտ գործէ , փնտռէ , խոստացիր : Եթէ այդ գողութեան նպատակն ոսկւոյ սէրն է , ո՞վ է այն որ առաւելն ստանալու չի փափաղիր՝ վերադարձնելով գողցուած առարկայն երբ վստահ է անպատիժ մնալու :

Այն որ չի խղճմտիր գողութիւն ընելու , չամաչէր խոստովանելու զայն՝ երբ շահէն դրդուի : Վարձատրութիւնն՝ հանդերձ անպատժութեամբ և լռութեամբ գիւրամատչելի կ'ընեն գողերուն ամէնէն անզգամն անգամ : Արիացիր ուրեմն և աներկբայ եմ որ ընդ հուպ կ'ստանաս վերստին Տիգրանայ սիրոյն առհաւատչեայն :

Հերիզայ առ Պետրոս թ . . .

Ի զուր կը հիւժիս , ի զուր կ'սպասնաս կեանքդ փճացնելու : Ոչինչ կը լսեմ , ոչինչ կը հաւատամ . փաստ կ'ուզեմ , ծառայութիւն կը պահանջեմ : Սիրել՝ կը նշանակէ սիրուած առարկային գերին ըլ-

լալ, անոր հնազանդիլ, կամքերը կատարել՝ մինչեւ
իսկ այլանդակ բաղձանքը . հպատակիլ կուրօրէն,
և ի պահանջել հարկին վրէժխնդիր կանգնիլ, խըղ-
ճին ու պատուոյ ձայնը խեղդամահ ընել, և մեղա-
պարտ հանդիսանալ :

Բայց դուն ի՞նչ ըրիր, որո՞նք են քու ծառայու-
թիւնքդ սրտիս վրայ իրաւունք ստանալու համար :
Կարծես թէ դո՞ւ միայն կը տոչորիս ինձ համար
հրաբորբոք սիրով : Գեղեցկութիւնս չատ մարդկանց
աղետալի եղաւ . միթէ պատճա՞ռ մ'էր որ ես եւս
սիրեմ այն ամէն անձերն որք ինձ համար կը հա-
ռաչեն : Ոչ հառաչանքով, և ոչ արտասուօք սիրտս
կը գրաւուի . զո՞հ կը պահանջեմ . և ով որ զոհուե-
լու պատրաստ է, ապահով կրնայ ըլլալ հոգւոյս
վրայ իշխելու :

Պետրոս Թ . . . առ. Հերիզա

Ձքեղ պաշտելն սրտիս օրէնքն եղած է, և քեզ
ծառայելը միակ միտքս . Հրամայէ՛ ուրեմն, ինչ է
ուզած ծառայութիւնդ, ինչո՞ւ զոհի խօսք կ'ընես,
սիրով տոչորող սիրտը կը ճանաչէ՞ զայն արդեօք . թէ
կեանքս անգամ ուզես կը նուիրեմ քեզ, միայն թէ
պաշտելի բերանդ այդ հրամանը տայ ինձ : Գու թա-
գուհի ես, և ես քու գերիդ . ինչ է կամքդ, խօսէ՛
և մատուցած ծառայութեանցս մեծութեան հաւատ

սարին վարձատրութիւնքս : Լուր ինձ , Հերիզայ : Քառասուն երեք տարեկան եմ , կեանքը վայելեցի այն ամէն հաճոյքներով որ հարստութիւնը կրնայ ընծայել : Մինչդեռ քսան և չորս տարեկան էի , ամուսնացայ . կինս գեղեցկութեան և առաքինութեան տիպար մ'էր . զինքը գերիս ըրի և թողուցի որ զիս պաշտէ : Իւր նկատմամբ ունեցած անտարբերութիւնս զինքը չարաչար կը վշտացնէր , ու ճոխութեամբ և հարստութեամբ կ'ուզէի փոխարինել ինչ որ կը զլանայի իբրեւ սէր . սակայն այս փոխարինութիւնը չէր գոհացներ զինքը : Միակ զաւակս էր Հրանոյշ . յուսացի թէ կինս մխիթարութիւն կրնար գտնալ մայրենի սրտին մէջ , հոն ամփոփելով զգացմանցը բոլոր սաստկութիւնը և կ'ուրախանայի , զի իւր սէրը տաղտուկ կը պատճառէր ինձ . բայց որ աւուր կը նուաղէր նա , և որ մի անկողին մտաւ վերջնական կերպիւ . սսոնք եղան իւր վերջին խօսքերը « Նուիրէ՛ զաւկիդ այն սէրը զոր մերժեցիր ինձ : »

Հրանոյշ որք մնաց , օտար ձեռքեր խնամեցին իւր մանկութիւնը տանս մէջ . բայց նա բնաւ նեղութիւն չէր սլատճառեր ինձ քանի որ ազատ կ'ապրէի իբրեւ ամուրի մի :

Երիտասարդ էի և հարուստ . շատերն հառաչեցին ինձ համար , շատերն փափաքեցան ընկերական վիճակիս մասնակցիլ , բայց անոնց և ոչ մին սրտիս ճամբան զիտցաւ գտնել : Կարծես թէ դու վրէժխրնդիր ուղեցիր ըլլալ այն ամէն հառաչանաց եւ արտասուաց որ պատճառեցի՝ անհնարին տրիփ մը

վառելով սրտիս մէջ, տրիփ որ քանի մի սէրեր
թուի յինքն պարունակել:

Երբ առաջին անգամ տեսայ զքեզ աղջկանս հետ
նստած՝ աչքերս շացան շնորհալի հրապոյրներէդ, և
կարծեցի թէ հրեշտակային երեւոյթ մ'ես, զի
երբէք չէր հանդիսած ինձ այդչափ կատարելու-
թիւններ տեսնել կնոջ մի վրայ: Նոյն օրէն ի վեր
անջնջելի կերպիւ դրոշմուեցաւ պատկերդ սրտիս
մէջ, և ոչ այլ ինչ կ'երազէի, բայց հանդիպիլ քեզ
և փառք աղջկանս որուն վրայ կը դիմայիր. առիթ
ունէի զքեզ ստէպ տեսնելու, կը փափաքէի անոր
տխուր բաղդն ունենալ՝ բաւական էր որ համակիր
մէկ նայուածքդ վայելէի:

Օր մի ոչ եւս կարենալով տոկալ չարչարանացս
յայտնեցի քեզ սէրս. և ոչ իսկ պատասխանեցիր
ինձ: Կրկին անգամ նոյն յայտնութիւնն ըրի եւ
նոյն արհամարհոտ լուծիւնն եղաւ պատասխանդ:
Քանի ժամանակէ ի վեր խոյս կուտաս ինձմէ, և
ի զուր տունդ կը յաճախեմ. տեսութենէդ զիս
զրկելով՝ մահ կուտաս ինձ մէն մի օր, և սակայն
կենդանի եմ տակաւին: Բայց եթէ վերջ չտաս
խստութեանցդ՝ ես վերջ պիտի տամ իմ անհնարին
վշտացս, ըսի զայն քեզ արդէն: Կամ մահս վճռէ,
կամ տանջանքս դադրեցուր: Ըսէ, որո՞նք են հրա-
մաններդ, պատրաստ եմ գանոնք կատարելու. ե-
թէ հարկ ըլլայ նոյն իսկ մարդասպան սրով ձեռ-
քերս զինել, պատրաստ եմ դարձեալ, զի իմ միակ
պատիժս զքեզ շտեսնել է:

Հերիզայ առ. Պետրոս Թ . . .

Ար հաստատես ինձ թէ պատրաստ ես նոյն իսկ ոճիր մի գործելու . սակայն չէ այդ փափաքածս : Վրէժ մի կ'ուզեմ լուծել, բայց ոչ մահուամբ որով տանջանքը կը վերջանայ . այլ կեանքով, որպէս զի մէն մի օր նոր թոյն մատուակէ որոշած զոհիս հոգւոյն, եւ անոր մասունքն յօշոտէ անհնարին ցաւերով : Երբ վրէժս յազեցնես, երբ տեսնեմ ատած կինս տառապանաց անդունդին մէջ գահա՝ վիժած, և զգամ սիրտս երջանիկ անոր թշուառութեան տեսքէն, երբ ոչ եւս հարկադրուած ըլլամ դառնութիւնս շյայտնելու որպէս զի իրեն սահմանուած հարուածս ապահովեմ՝ եւ իւր սիրտը մեռցնեմ, այն ժամանակ զքեզ իբրեւ տէրս պիտի համարիմ օրինացդ հպատակելով :

Խիստ երիտասարդ էի և գեղեցկութեանս բազմաթիւ թշուառներ ըրած էր արդէն : Շատերն ուզեցին հետս կարգուիլ, բայց ամուսինս տարաւ յազթանակը՝ կրած անուանն ու մեծ հարստութեանը պատճառաւ : Իւր անմուռնչ հպատակութիւնն իմ կամացս և այլանդակ բաղձանացս, իւր տկարութիւնը թերութեանցս ներողամտութեամբ նայելու, արհամարհանք ազդեցին ինձ իւր նկատմամբ : Վեց տարիէ ի վեր ամուսնացած եմ, և վեց տարիէ ի վեր արհամարհանքս օր աւուր սաստկացաւ : Ար սիրէ զիս անշուշտ, բայց իւր տկարութիւնը շատ աւելի մեծ է քան սէրն, և վստահ եմ

որ նոյն ձեւով պիտի վարուէր որ և է կնոջ հետ : Իսկ ես կ'ուզեմ եղական զոհ , եղական սէր . կ'ուզեմ որ ինձ միայն շնորհուի ինչ որ ուրիշներուն կը մերժուի . կ'ուզեմ վերջապէս սիրտ մի , ընթացք մի քուկինիդ նման :

Ամուսնութենէս ի վեր բազմիցս տեսայ ամուսնոյս մէկ ազգականն , որ տղայ հասակէն ի վեր որբ մնալով , իրեն հետ միատեղ խնամուած էր ընտանեկան յարկին ներքեւ ընտիր գաստիարակութիւն մի ստանալով : Վերջապէս իւր մտաւորական ձիրքերն ու ճարպիկութիւնը կարողացուցին զինքը Փարիզու մէջ հաստատուելու , գործունէութեան ասպարէզ մի բանալով անձին : Երբ զինքը տեսայ առաջին անգամ , իւր վեհանձն ձեւերն , առնական գեղեցկութիւնն և անդիմադրելի պերճախօսութիւնն այնպիսի ազդեցութիւն մ'ըրին վրաս , որ օր աւուր սաստկացաւ փոխանակ տկարանալու : Նա եղբայրական պատկառելի ընթանցք մ'ունէր ինձ նկատմամբ և ոչ այլ ինչ : Սիրտս սոսկալի հըրով կը տոչորէր , միտքս կը զառանցէր . քանիցս ուզեցի յայտնել անոր հոգւոյս վիճակը . բայց երբ խոստովանութեան վայրկեանը կը հասնէր , լեզուս խօսելու կարողութիւնը կը կորսնցնէր եւ բերնիս մէջ անշարժ կը մնար . այնչափ նա պատկառանք կ'ազգէր ինձ : Վերջապէս մեկնեցաւ և կարծեցի թէ հեռաւորութիւնն ախտս պիտի բուժէր . բայց օրքան կը սխալէի : Գիշեր եւ ցերեկ երազներուս առարկայն եղած էր նա , և ոչ մէկ ուրիշ պատկեր անորը կրնար ջնջել :

Վերադարձաւ երկրորդ անգամ, և այն ժամանակ հառաչանքս բաւական լսելի կ'ընէի: Բայց համարելով թէ չէր լսեր կամ չէր ուզեր լսել, ստոյգ է որ յառաջագիւմութիւն չէի ըներ գտնուած վիճակիս մէջ և յուսահատութեամբ կը մաշէի: Օր մի վերջապէս արիացայ և յայտնեցի իրեն սրտիս վիճակը. ցրտութիւն յայտնեց ինձ, ամուսնոյս հետ ունեցած ազգականութիւնը յիշատակեց, անոր նրկատմամբ ունեցած երախտագիտութիւնն, և դեռ չգիտեմ ինչէր: Այսպիսի անտարբերութիւն մի մեծագոյն նախատինք մ'էր իմ շնորհացս նկատմամբ, երբ մէկ նայուածքս իբրեւ սլարգեւ կը նկատէի: Ոչ, չէի ներեր իրեն, սակայն կը յուսայի միշտ: Բայց դառնութեանս չափը լրացաւ երբ յանկարծ որ մի իմացայ իւր սէրն ուրիշ կնոջ մի նկատմամբ: Արհամարհել գիտ ուրիշի համար. ուրեմն այդ էր պատճառն իւր կեղծ առաքինութեան:

Գիշեր մի երբ ամենքը կը ննջէին, և ես միայն անքուն կը տքնէի, զգացի յանկարծ Տիգրանայ սենեկին դրան ճոնչելը. ոտք ելայ, լրտեսեցի զինքն եւ տեսայ . . . . գիտե՞ս ինչ . . . . ծնրադրած զգա կնոջ մ'առջեւ: Տեսայ նաև որ մատանի մի կը հանէր անոր մատէն և ի փոխարէն ուրիշ մի կ'անցնէր. կարծեցի թէ յուսահատութենէս պիտի մեռնէի: Առեցի տեսածս, անոնց գաղտնիքը պահեցի, ցաւս սրտիս մէջ թաղեցի, վրէժխնդրութիւնս միայն կանգուն կեցաւ, և երդուայ բաժնելու այն երկու սրտերն որ զիրար կը պաշտեն, եւ որք կը կարծեն թէ ոչ որ տեղեակ է իրենց

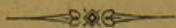
սիրոյն : Այդ մարդը Տիգրան Գնդուենին է , և կինը՝
Մայտան : Ահա հնչեց գործելու ժամն . վրէժս
լուծէ՛ եւ յետոյ եկն սրտիս մրցանակն ընդունիլ :
Հրանոյշ մեծ ծառայութիւն մատոյց ինձ Մայտային
մատանին կրելովը , զի իւր մահուանէ վերջը գաղտ-
նապէս յափշտակեցի զայդ :

Արդ զնա՛ գտիր Տիգրանը . համոզէ՛ զինքը Մայ-
տայէն սիրուիլը , և իբրեւ ապացոյց՝ ցոյց տուր
մատանին որ իրեն ծանօթ տաւերովն դրոշմուած է :

Լաւ ծանօթացած եմ բնաւորութեանը . Օթէ-
լոյի նման նախանձոտ մ'է , եւ ոչ երբէք կը հաճի
ամուսնանալ կնոջ մի հետ որ կասկածանաց տեղի
տուած է : Աթէ նա նամակ գրէ Մայտային , եւ
կամ սա Տիգրանին , նամակներն կը խոտորեցնեմ
Մայտայի սպասաւորին միջնորդութեամբն : Փոփո-
խակի լուծիւնը զանոնք մոլորեցնելով՝ երկուքն
ալ իրարմէ մատնուած կը կարծեն , և իրարմէ կը
բաժնուին :

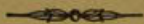
Այժմ մոռցած եմ զՏիգրան . կրած նախատինքս
կը յիշեմ միայն , և ես նախատանաց երբէք չեմ
ներեր : Պիտի տեսնեմ վերջապէս Մայտայի կաս-
կածներով տանջուիլն , և յուսահատութեամբ նուա-
զիլը : Պիտի պատճառեմ անոր՝ ինձ պատճառած
սոսկալի վշտերը . պիտի վառեմ սրտին մէջ այն
դժոխքը որ լափեց զիս . եւ իւր դժբաղդութեան
վկայ ըլլալով՝ իմ անցեալ ցաւերուս յիշատակը պիտի
ջնջեմ . ազատօրէն պիտի շունչ առնեմ . վերջապէս
պիտի ապրիմ զքեզ սիրելու համար միայն . սէրս
պիտի չափուի վրէժխնդրութեանդ չափով : Արբ

պատրաստ ըլլաս մեկնելու՝ եկու որպէս զի բերանս
երկրորդէ քեզ գրչիս գրածները : Եթէ զքեզ ընտ-
րեցի իբրեւ վրէժխնդիրս , այնու պատճառաւ է
որ լաւ համողութեաց թէ զքեզ միայն կրնամ սիրել
Տիգրանէն վերջը :

Պետրոս Թ . . . առ Հերիգայ

Ամեն վայրկեան որ կ'անցնի , երջանութենէս
մաս մի կը գողնայ . վաղն ուրեմն կը փութամ գալ
հրամաններդ ընդունիլ , և հետեւեալ օրը կը մեկ-
նիմ : Որչափ զարհուրելի է քեզմէ բաժնուելու
գաղափարը . բայց քեզ ծառայելու փափաքս միակ
մխիթարութիւնս պիտի ըլլայ : Ի՛նչ է կեանքն
առանց քեզ եթէ ոչ ցամքած ովկիան մ'որ կաթիլ
մի ջուր չունի անգամ : Կը կրկնեմ քեզ , սիրադ
չահելու համար ոճիրն ու մահը կ'անդոսնեմ , ան-
տարբերութենէդ կը վախնամ միայն :

Մայտա առ Տիկին Սիրա

Բաւական ժամանակէ ի վեր Տիգրանէն նամակ
չեմ ընդունած . ինչ կը նշանակէ արդեօք այդ
լուրթիւնը : Չեմ համարձակիր , ոչ , չեմ համար-

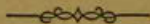

ձակիր կարծելու թէ զիս մոռցաւ արդէն . Տիգրան
ուխտադրութ . ոչ , ոչ , ճշմարտութեան և վեհանձ-
նութեան դէմ հայհոյել է : Ոչ , բերանը չէր ստեր
երբ կ'երդնոյր հաւատարիմ մնալ ինձ : Սակայն ո՞վ
կրնայ հաւաստել ինձ թէ որ և է գեղանի՝ յիշա-
տակա ջնջած չէ արդէն , եւ թէ սէրն ուրիշի մի
կերպարանքով չէ փրապետած անոր սրտին , երբ
սա կը ջանար յաղթել այդ բռնակալ զգացման :
Եթէ հակառակ կամացն ուխտադրութ եղաւ , ա՛հ ,
ի՞նչ պիտի ըլլայ վիճակս . և կամ եթէ որ մի սար-
տազանց սրտի մնացորդները վերադարձնէ ինձ՝ ի՞նչ
ընեմ զանոնք . անշուշտ կը մերժեմ , զի նախատեալ
սէր մի ոչ երբէք գիտէ ներել : Բերանս չի պիտի
անիծէ զայն , զինքն այնչափ սիրելէս յետոյ . սա-
կայն սիրտս մահուան պիտի դատապարտուի սաստիկ
բարախելէն վերջը . տարաբաղտ սիրտ մի փոսն
ունի միայն ապաստանարան :

Բայց կը զառանցեմ . ոչ , Տիգրան ուխտադրութ
չէ : Անբաւ սիրով սիրելէն վերջը չի կրնար մոռնալ
զիս այնչափ շուտ . չի կրնար պատկերս արտաքսել
ուրիշ մի տեղն անցնելու համար : Խելքս կը ցնորի ,
երբեմն մթութեան մէջ խառնաչփոթ կը մտորի ,
և երբեմն ի լոյս կը վերադառնայ : Ոչինչ կը հա-
ւասարի շարչարանացն տարակուսանքի , զի մարդս
մի և նոյն ժամանակին կը ՚հաւատայ և չհաւատար ,
կը նշմարէ և չնշմարէր , կ'ապրի և չ'ապրիր : Կար-
ծես թէ մշուշ մի կը շրջապատէ միտքն ու սիրտը ,
եւ երբ կը կարծենք ցրուել այս մշուշը՝ վերստին
կը ձեւանայ թանձրամած : Այսրկեաններ ունիմ

որ անձս կը շօշափեմ՝ զգալու համար թէ կենդանի եմ տակաւին , և զայդ սպահովելովս տարակուսանքս միայն կ'զգամ . Անստուգութիւնը սրտին հոգեվարքն է . չգիտէ մարդ թէ ո՞րն ուզէ , սոյն վիճակին վերջանալը թէ շարունակութիւնը : Ո՛րչափ աղօտ է եւ ամպամած յուսոյ նշոյլն որ կ'երերայ սոյն օրհասական ժամանակին :

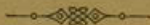
Երբ աղջիկս ամուսնացնեմ ազատ պիտի ըլլամ . և այն ատեն պիտի սուրամ զէս ի Փարիզ . անտես մնալով պիտի հսկեմ Տիգրանին վրայ , պիտի տեղեկանամ , իմանամ ամեն բան . և եթէ ուխտադրուծ մ'է ոչինչ պիտի գիտնայ առած քայլիս վրայօք . իրեն համար կը մեռնիմ , եթէ հարկ է , բայց ինքը պէտք չէ որ իմանայ : Իսկ եթէ հաւատարիմ է ներողամտութեանը պիտի գիմեմ իրմէ կասկածած ըլլալուս համար , և յանցանքս պիտի քաւեմ զինքն առաւել պաշտելովս , եթէ չէ անհնարին ինչ զինքն առաւել պաշտելը : Ոչինչ կրնայ խափանել խորհրդոյս գործադրութիւնը , զի ինձ համար կենաց և մահու խնդիր է այն :

Տիկին Սիրա առ Մայտա

Եւ ես կը յորդորեմ զքեզ Փարիզ երթալու գիտաւորութիւնդ գործադրելու : Երիտասարդ ես , կրնաս նախանձորդներ ունենալ : Հեռաւորութիւնն

անախորժ կամուրջ մ'է որոյ վրայէն կը շրջին թըշնամանք , կասկած , երկիւղ և նախանձ : Կասկածն մեծագոյն հաւատքն իսկ կը ցնցէ , և սիրեցեալ բերնէն ելած ճշմարտութեան ձայնն է որ կը վերահաստատէ զայն : Մարդկային սիրտն ոչինչ բանէ կը քայքայի եւ նոյնպէս կը վերանորոգուի . ինչ որ սառ էր երեկ՝ հուր կ'ըլլայ այսօր . ինչ որ մահ կ'սպառնար՝ կեանք կուտայ : Անմիջապէս որ ազատ ըլլաս , գնա՛ , Մայտա՛ , ուր կ'առաջնորդէ սիրտդ քեզ :

Մայտա առ Տիկիճ Սիրա

Օրերը կը սահին , կ'երթան , յուսահատութիւնը միայն անչարժ կեցած է հանդէս ինձ : Քանիցս գրեցի Տիգրանին , և ոչ մէկ սրտասխան մ'ընդունեցայ . մուցումձ եմ , դիւրիմացութիւն կայ , որո՞ւ յայտնեմ ցաւերս : Լեւոն կրնար զիս վարանմունքէ ազատել՝ և նոյն իսկ Լեւոնէն կ'ուզեմ վիճակս քողարկել : Ար յուսայի արդէն անկախ ըլլալ այս վայրկենիս , սակայն ազջկանս ամուսնութիւնն երկարեցաւ զանազան պատճառներով , բայց յուսամ թէ խիստ մօտերս կը կատարուի՝ եթէ նոր արդելք մի շի ծնանի :

Ա՛հ , չորս ամիս է արդէն որ Տիգրան լուսութիւն

կը պահէ , եւ գիտեմ սակայն թէ ողջ առողջ է :
Գիշերուան մէջ թանձր ամպերով սեւցած երկինքն ,
ոչ առաւել խաւարած է քան հողիս :

Տիկին Սիրա առ Մայտա

Կ'ըմբռնեմ դառնագին վիճակդ , բայց երբ չես
կարող դարման դտնալ անմիջապէս , կը մնայ քեզ
համբերել եւ քաջութեանդ մասունքը շի վատնել
յուսահատութեանդ մէջ : Ժաթանակը մօտեցաւ ,
կ'ըսես , ուր պիտի կարողանաս Փարիզ երթալ . ու-
րեմն հանդարտէ : Մի դատապարտեր զՏիգրան
յառաջ քան իւր պատճառներն իմանալու , զի դուցէ
դ'ու , նոյն իսկ , արդարացնես զինքը : Դու կը դա-
տապարտես զինքն , ո՛ր գիտէ թէ ինքն ալ նոյնը
չ'ընէր քեզ նկատմամբ : Հանդարտէ , սիրելիդ իմ
Մայտա՛ , զի մօտեցաւ ժամանակն ուր ամենայն ինչ
պիտի բացատրուի քեզ :

Մայտա առ Տիկին Սիրա

Մայրենի դոհունակութիւնս մոռցնել կուտայ
ինձ վայրիկ մի իմ անձնական հողերս . Յուլիանէս
ամուսնացաւ , պաշտօն մ'ունի արդ : Հարսնութեան

սպիտակ զգեստներով աղջիկ հրեշտակի կը նմանէր որ երկինքէն գլորելով մահականացուի մի բազկաց մէջ կը պատսպարէր : Եւ այն անոյշ տխրութիւնն որով համակուած էր նոյն օրը՝ նոր գեղեցկութիւն մի կ'աւելցնէր իւր կուսական շնորհաց :

Պսակը գիշերը կատարուեցաւ Լեւոնի տունը , բիւր լոյսերով չքեղացած սրահի մէջ, զոր երմիներանդ ծաղկանց շարքն ու բուրմունքն անուշաւէտ և գեղեցկատեսիլ պարտիզի կը նմանեցնէին : Պսակի խորհուրդն , Աւետարանին սրտագրաւ յորդորներն , եկեղեցական ձայնակցութիւնն այնպիսի ազդեցութիւն մ'ըրին վրաս որ արտասուքս լռին կը հոսէր , մինչ ես կը վերանայի ու այլ եւ այլ զգացումներ ու մտածութիւններ սիրտս ու միտքս պաշարելով , մոռցնել կուտային ինձ թէ բազմութեան մէջ էի : Բայց երբ սթափեցայ վերատին իբր թէ երազէ մը արթննալով , տեսայ որ Հերիգայն կը դիտէր զիս այնպիսի վայրագ աչօք , որ կարծես թէ որսն էի զոր կը պատրաստուէր անգթութեամբ յօշոտելու : Եւ սակայն այս կիներ մարգարիտներով եւ ադամանդներով չքեղապէս զարդարուած էր , և այնպիսի տարօրինակ գեղով կը փայլէր , որ շուրջը գտնուող բոլոր ծաղկահաս գեղանիներն անողորմաբար կը նսեմացնէր . կրնար ըսուիլ թէ անոնք իւր հրապոյրներուն առաւելութիւնն երեւան հանելու պաշտօնն ունէին :

Բայց երբ նա սկսաւ վալսել ի ձայն նուագարանաց պարին արագութեամբն արբչիւ , այնպէս սրարչաւ կ'ընթանար որ կարծես թէ վերանալով կը

թեւարկէր : սակայն երբ երաժշտական վերջին ձայնը հնչեց , և երբ գեղեցիկ կուրծքին ել և էջն իւր զգացած հեշտութիւնը կը յայտարարէր , թե-
րեւս ենթադրէիր թէ կը ցաւէր այդ հեշտութեան
կարճատեւութեան վրայ : Երբ Հերիգայն կը սփարէ ,
թուի երկնային երեւոյթ մի մարդկանց միտքն ու
սիրաը մոլորեցնելու համար : Երբ կը քայլէ կը կար-
ծուի թէ բռնաւոր թագուհի , կամ լաւ եւս ըսեմ ,
չար ոգի մ'է մարդիկ ի կորուստ մատնելու համար :
Ամեն անցած տեղերէն յայտնակութեան արձա-
գանք մի կը լսուէր . կը ճանաչէր նա իւր արժէքը ,
և ապահով էր գործած մեծ ազդեցութեան վրայ :
Չկայ բան որ այնչափ ապահովութիւն ազդէ կնոջ
մի որչափ գեղեցիկ ըլլալու գիտակցութիւնը . զի
գեղեցկութիւնն անդիմադրելի գորութիւն մ'է որուն
առջեւ մեծն , իմաստունը , բռնաւորն , ամեն մարդ
վերջապէս փառաւորուելով կը խոնարհի :

Հերիգային հիացում ազդելու սովորութիւնն
այնչափ մեծ է , որ Տիգրանայ անտարբերութիւնն
անմարսելի է իրեն : Որչափ կնոջ մի պաշտուելու
վարժութիւնը մեծ ըլլայ , նոյնչափ դժուարութեամբ
կը ներէ զինքը պարտութեան մատնողին . հետե-
ւապէս ոչ Տիգրանին կը ներէ և ոչ ալ ինձ , անոր
կողմանէ ինձ յայտնուած համակրանացն համար :

Հարսանեաց գիշերն ինձ ուղղած հայեցուածքն
այնչափ անհուն շարութեամբ լի էր , որ չգիտեմ
ինչո՞ւ ահ կ'ազդէ ինձ , թէ և ամեն ջանք կ'ընեմ
արհամարհելու զայն : Ի՞նչ յարաբերութիւն ունի
այս կինն իմ բազդիս հետ : Տիգրան կ'արհամարհէ

դինքը , բնաւ կարեւորութիւն շտար անոր խօսքերուն . և վերջապէս ինչո՞վ կրնայ դիտ ամբաստանել եթէ նոյն իսկ բաղձար վնասել ինձ : Աշխարհիս վրայ այնպիսի բաներ կան որոց ազդեցութիւնը մարդս կը կրէ առանց կարենալ մեկնելու , և ես սոյն վիճակին մէջ կը գտնուիմ :

Եթէ Յուսիանէս Լեւոնի կիներն ըլլալուն համար ուրախութեամբ կը համակուիմ , միւս կողմանէ կը ցաւիմ որ Հերիզային հետ նոյն յարկին ներքեւ պիտի բնակի , և անմեղութիւնը չարութեան ընկեր պիտի ըլլայ :

Ո՛ւր էր թէ տիկին Թորգոմատունին պարտաւորած չ'ըլլար ի տար երկիր ապրելու , ու հոս ըլլար անխորձ աղջկանս վրայ հսկելու : մինչ ես պիտի մեկնիմ ասկէ բաղդին քմահաճութեանց ենթարկուելու համար :

Պետրոս Թ . . . առ. Հերիզայ

Հասայ Փարիզ , վրէժդ լուծեցի : Գտայ Տիգրանը , պատմեցի անոր Մայտայի բարեկամութիւնը Հրանտչի նկատմամբ , իւր հոգատարութիւնը , մինչեւ անգամ իմ յարկիս ներքեւ մէկ քանի դիչեր անցնելը , եւ աւելցուցի թէ կրնայ ինքն իւր ազգականացը դիմել պատմածիս ոտուզութիւնն ունենալու համար : Հաւատացուցի իրեն թէ այդ

կինն այնպիսի տրիսի մ'ազդած էր ինձ որ ուզեցի հետն ամուսնանալ . թէ նա առաջարկութիւնս մերժած էր նախ ուրիշի մ'ըրած խոստումն առարկելով , եւ թէ վերջապէս ընդունած էր գուցէ վիճակիս մէջ առաւելութիւններ նշմարելով : Ըսի թէ մինչ կը պատրաստուէի գինքը կինս ընելու՝ տեսայ որ նենգաւոր մ'էր , թէ անպատիւ կին մ'էր , եւ թէ կը մատնէր զիս ինչպէս կը գոհէր զքեզ : Եթէ փաստ կ'ուզես , աւելցուցի , ահա՛ մատանիդ զոր տուած էիր իրեն գիշեր մի լուսնի լուսով , եւ զոր մատէն հանելով ինձ յանձնեց այն օրը որ կը խոստանար զիս միշտ սիրելու :

Առաւ զայն դողալով , նայեցաւ մէջի տառերուն , գետինը նետեց սոսկալի ազազակով , կոխկըռտեց « Թո՛ղ անցեալ յիշատակէն ոչինչ մնայ » գոչելով որոտալից ձայնիւ : « Մայտան մատնեց զիս , կ'ըսէր իւրովի . գինքը հրեշաակ կարծեցի եւ սատանայ մ'էր . ճշմարտութիւն կարծեցի եւ ստութիւն էր . սրտին մէջ օձերը բոյն ունէին ուրեմն : Եթէ զիտնար այն կինը թէ որպիսի անհուն սիրով կը սիրէի գինքը , պիտի ախոսար իւր կորստեան վրայ : Արդ բոլոր սէրս արհամարհանաց վերածուցաւ , ինձ համար չկայ Մայտա : « Մեռար դո՛ւ , նենգաւորդ Մայտա , Տիգրանին համար » գոչեց վայրենի յուսահատութեամբ : Բայց անոր յուսահատութիւնն իմ երջանկութիւնս կը կազմէր , զի հրամաններդ կը գործադրուէին :

Մայտան քեզ մատնելովս , ըսի Տիգրանին , վերէ՛ք մի կը լուծեմ . այն կինը պէտք է որ դժբազդ

ըլլայ ինչպէս ուրիշները տարաբաղդ ըրաւ : Մա-
կայն եթէ փորձէ դիմել քեզ վերստին , համողել
դքեզ իւր դիւթիչ լեզուով՝ զգուշացի՛ր , զի նա լըք-
մանը մէջ պէտք է իւր պատիժը գտնայ : Տիգրան
ինձ մտիկ կ'ընէր կարծես թէ առանց լսելու , այն-
չափ ցաւն անզգայութեան տարած էր զինքը :
Յայտնի է թէ մեծ սէր մ'ազդած էր Մայտա :

Իսկ եթէ այդ կի՛նն այնչափ մեծ ազդեցութիւն
կրցած է ընել , երեւակայէ՛ , Հերիզայ , թէ դու
աննման գեղեցկութեամբդ ի՞նչ խորունկ եւ ան-
բոյժ վէրք բացած ես սրտիս մէջ , վէրք որ փա-
փուկ մատունքդ կրնան սփոփել միայն :

Պաշտօնս լրացաւ , կը վերադառնամ Աոստանդ-
նուպօլիս : Փարիզու զուարճութիւններն ու արբե-
ցուցիչ շարժումը բնաւ ազդեցութիւն չունին վրաս :
Ինձ համար տիեզերք մէկ կէտի վրայ կ'եզրակա-
նայ այսինքն քու գտնուած կէտիդ , Աշխարհ կի՛ն
մ'ունի միայն , այն ալ դու ես . մէկ երջանկու-
թիւն կայ , այն է սիրոյդ վայելքը :

Մայտա առ Տիկին Սիրա

Մինչ համբորդելու պատրաստութիւններ կ'ընէի
այնպիսի ջերմէ գրաւուեցայ , որ զիս պարտաւորեց
երեք շաբաթ անկողնոյ ծառայել : Ի՞նչ զարմանք

եթէ տկար մտարմինս ցնցուեցաւ այնչափ զանազան յուզմունքներէ, վշտերէ, տխրախառն ուրախութիւններէ : Յուլիանէս իւր անդուլ խնամօքն, որդիական սիրոյն սփոփանքը նուիրեց ինձ : Իսկ Հերիզան մէկ քանի անգամ այցելութեան եկաւ ինձ՝ դուցէ Տիգրանայ գործերուն ձախորդ վիճակն իմացնելու համար : Հետաքրքրութեամբ դէմքս կը դիտէր դառնութեան հետքը նշմարելու մտօք անշուշտ . բայց սրչափ ի դերեւ կ'ենէին իւր յոյսերն : Ախրաւորել ուզող ձեռքը կը դարմանէր, թշնամին յանգէտս բարեկամի դեր կը խաղար . եւ Հերիզան որ երբէք սիրելի չէր եղած ինձ, պաշտելի արարած մի թուեցաւ աչացս : Անհնարին մտատանջութեանցս մէջ մխիթարութիւն մի զգացի ենթադրելով թէ՛ Տիգրան իւր ըրած կերուստները չիմացնելու եւ զիս չվշտացնելու բաղձանքով լուծիւն պահած էր : Տիգրանայ ըրած կորուստը Լեւոն եւս հաստատեց, թէ եւ կորուստն մեծ չէ ըստ ինքեան, ըսաւ : Բայց Տիգրան չգիտէր դուցէ թէ ինձ համար միակ աղէտքը իւր սրտին կորուստն է : Ար փափաքէի ընդհակառակն, որ մեծ ըլլար իւր ձախորդութիւնն որպէս զի ասպացուցանէի իրեն զգացմանցս անշահասիրութիւնը՝ զինքն ալքատ սիրելով ինչպէս սիրեցի հարուստ, եւ անձս իրեն նուիրելով օգնէի, մխիթարէի, եւ փոխանակ սին բառերով՝ գործքով սէրս իրեն յայտնէի : Սիրոյ մէջ երբէք անձնուիրութեան ասպացոյցներն աւելորդ չեն համարուիր, զի ամեն անգամ թուի թէ առաջինն է որ կը տրուի . եւ երբ սիրտը նոր ասպա-

ցոյց տալէ կը դադրի , սիրելէ ալ դադրած կը համարուի :

Առաջին շողենաւով կը մեկնիմ Փարիզ երթալու , եւ ուղղակի Տիգրանին դիմելու համար : Ո՛րչափ ժամանակը յամրաքայլ կ'ընթանայ . ժամանակը երջանիկ սրտերուն վրայէն սանձարձակ կը սուրայ կ'անցնի . իսկ անհամբեր եւ վշտալիցներու առջեւէն՝ դանդաղ դանդաղ կը սողայ , եւ մէն մի շարժումը համբել կուտայ : Երջանկութիւնը շունչ մ'է որ անմիջապէս կը շողիանայ : Անհամբերութիւնն հող մ'է որ ոտից ներքեւ միշտ փլչելով քայլից արագութիւնը կ'արգիլէ . մինչ փշտը ճահիճ մ'է որ ժանտահոտութեամբն հողին կը թունաւորէ : Ասոնց երեքն ալ շատ իսկ ճանչցայ :

Լեռն առ Տիգրան

Ամիսէ մ'աւելի է որ Մայտան մեկնեցաւ Փարիզ երթալու համար եւ տակաւին ոչ մի լուր ունինք իրմէ : Յուլիանէն յուսահատած է , անմխիթար է , աշխարհիս ծայրն երթալու սլատրաստ է մայրը գտնալու համար . եւ միթէ իրաւացի չէ՞ այդ գորովն՝ քանի որ Մայտան կատարելութեան տիպարն է եւ մայրերուն լաւագոյնը : Ո՞վ չի գարմանար այնչափ արիարար բարձրութեանց գաղաթէն

իջնալուն վրայ առանց իսկ իւր համեստ վիճակը քօղարկել փորձելու, եւ անշուք կենաց դասապարտուելով իւր անձը զոհել աղջկանը դաստիարակութեան, ինչպէս եւ աղգին տարաբաղդ դասերց՝ ամենայն անձնութեամբ :

Եւ ինձ ներելի՞ է արդեօք ապերախտ ըլլալ անոր նկատմամբ երբ ինձ համար պատրաստեց Յուլիանէն, երբ փոխան տղու՝ գտայ հասուն կինն որ գիտէ խորհիլ եւ դործել, եւ փոխան կինջ՝ հրեշտակը որ գիտէ սիրել ու զոհուիլ : Յուլիանէն Մայտային մանրանկարն է, այսինքն պարտուց գգացմամբ, արիութեամբ եւ աշխատասիրութեամբ համակուած է : Դատէ ուրեմն եթէ Մայտայի անստոյգ վիճակը կրնայ զիս մտատանջութեան չ'ենթարկել :

Հաճէ ուրեմն հարկ եղած տեղեկութիւններն ստանալ եւ հաղորդել ինձ անմիջապէս : Յուսամ թէ սոյն պաշտօնը սիրով կը կատարես քանի որ դու ալ գՄայտան կը յարգես իբրեւ զիս : Կը վախնամ թէ դժբաղդ պատահար մ'ունեցած ըլլայ օտար երկրի մէջ. եթէ գտնաս զինքն՝ եղբայր մ'եղիր իրեն համար պատշաճ դատուած օգնութիւնն հայթայթելով :

Տիգրան ան Աեռն

Բացակայ էի Փարիզէն . գնացած էի Անգղիա դործերուս պատճառաւ . հոն առաքինի եւ բարեկիրթ ազգակցի մը ծանօթանալով հետն ամուսնացայ : Իսկ արդ վերագարձայ եւ կը փութամ աւետել քեզ այս լուրը , վստահ ըլլալով որ եղբայրական սիրտդ անտարբեր չի կրնար մնալ վիճակիս փոփոխութեան վրայ , թէ եւ այս միջոցիս յուզմունքով պաշարուած ըլլայ միտքդ :

Մայտայէն լուր մ'առնելու բոլոր ճիգերս ապարդիւն մնացին մինչեւ ցարդ : Ար կարեկցիմ Յուլիանէիդ՝ որ անմեղ հոգւոյ թանկագին արտասուքներն կը թափէ . երանի թէ իւր ցաւն սփոփանք գտնէր ընդ հուպ , զի առաքինի եւ հաւատարիմ անձինք երջանկութիւնն ունենալու են միշտ իբրեւ բաժին . թող չարերն եւ հաւատադրութեան միայն տանջանաց դատապարտուին : Երանի թէ ես ալ ամուսնութեամբ վայելէի այն անոյշ մխիթարութիւնները զոր կուտայ քեզ Յուլիանէդ , եւ ջնջէի իսպառ այն ցաւոց հետքերն որք կիսամեռ թողուցին սիրտս . չգիտեմ թէ պիտի վերածնի՞ այս :

Իրաւ է որ կինս թուի ունենալ այն ամեն հանգամանքն որ ամուսնութեան յարկը դրախտաւայրի կը վերածեն : Բայց ինչ դժբաղդութիւն եթէ սիրտս ստամբակի եւ արհամարհէ ամեն շնորհք , ամեն ձիրք , եւ փոխանակ երջանկութեան՝ դժբաղդութեան ծովուն մէջ ալէտանջ ծփալու յամառի : Ինչ

տարապայման վիճակ եթէ վշտաց դատապարտեմ
այն անմեղ էակն որ բաղդակից եղաւ ինձ :

Ա՛հ , Լեւոն , եթէ սրտիս վրայ տարածուած
սեւ քօղը կարենայի վերցնել , որչափ արդեօք
պիտի անիծէիր այն ջնջուած աղէտալի անունը որ
սարսուռ կը պատճառէ ինձ մինչեւ ցարդ : Յանուն
մեր բարեկամութեան եւ ոչ մէկ ակնարկութիւն
մ'ընես իմ սիրային տխուր վէպիս նկատմամբ՝ որուն
յիշատակը կատաղութիւն կ'ազդէ ինձ , եւ առաւել
եւս կը գրգռէ սրտիս մէջ բացուած վէրքերս , զորս
կարծեցի թէ հրեշտակ ամուսնոյ մի խնամքը կրնա-
յին բուժել : Ար սոսկամ մտածելու թէ գուցէ
սխալ քայլ մ'առի , զոր յուսահատութիւնս թեւա-
դրեց ինձ :

Մայրս առ Տիկին Սիրս

Ար մակաբերեմ անհանգստութիւնդ յետ երկա-
րատել լուռութեանս : Անձնական տկարութիւնս և
Փարիզու բժշկաց դիմելու հարկն պատճառ բռնե-
լով , մեկնեցայ Պօլիսէն կակիծ մի թողլով հոն՝
այսինքն ազջիկս , յոյս մի տանելով հետս՝ այսինքն
✓ Տիգրանը տեսնելու երազը : Հասայ Փարիզ՝ քաղա-
քակրթեալ աշխարհի մայրաքաղաքն , ուր մարդկա-
յին հանճարին որ աստիճանի հսկայանալն ակներեւ

կը տեսնուի . ուր ամենայն ինչ շարժում է և կեանք , եւ ուր կարծես ամեն մարդ կ'ուզէ օգտիլ ժամանակէն , պարագաներէն եւ դէպքերէն : Քանի մը տեսածներէս հետեւցուցի թէ հոն ամենայն ինչ անընդհատ շարժման ենթակայ է , միտքը , սիրան ու մարմինը : Մարդիկ կ'ապրին գործելու , յառաջանալու եւ վայելելու համար : Բայց դատելու համար՝ քննելու , բազդաատելու , ուսումնասիրելու է , եւ մանաւանդ ազատ միտք ու սիրտ ունենալու է . իսկ ես ոչ մին եւ ոչ միւսն ունէի , զի մի միայն մէկ գաղափարէ պաշարուած էի , այսինքն Տիգրանայ բերնէն կեանք ընդունիլ եւ կամ մահուան վճիռը լսել :

Փարիզ հասնելուս պէս փութացի Տիգրանայ բնակարանն երթալ եւ զինքը փնտռել : Բացակայ է նա , պատասխանեց դռնապանն , այնպիսի ցուրտ եղանակաւ որ կարծես թէ խօսելու կը դանդաղէր : Աչքին փայլեցուցի ինչ որ ամենէն ծոյլ լեզուներն խօսելու յօժարամիտ կ'ընէ , եւ ձեռքին մէջ հրաշալի մետաղը դնելով խնդրեցի իրմէ իմացնելու ինձ Տիգրանայ վերադարձին ժամանակն , առարկելով թէ ստիպողական գործ մի իւր ներկայութիւնն անհրաժեշտ կ'ընէ , եւ ամեն յապաղում՝ վնասակար : Տիկի՛ն , պատասխանեց , մեզմ ձայնիւ , Պ . Տիգրան Անգղիա գնաց և հոն ամուսնանալով , յուսամ թէ շարաթէ մ'ետքը կը վերադառնայ իւր հարսին հետ : Կարծես թէ երկինք բոլոր իւր հրեղէն գունդերով գլխուս վրայ ինկաւ և զիս անկեն-

դան թողուց , այնչափ լսած խօսքերս էութեան
զգացումէն զրկեցին զիս :

Ի՞նչ եղար , տիկին , հարցուց դռնապանն այլ-
այլութեամբ : Յաջողեցայ ուշաբերելու եւ երկար
ճամբորդութեանս վերագրելու անհանգստութիւնս :
Վերջապէս հարցուցի իրեն եթէ կրնա՞ր ապահովել
զիս տուած լուրերուն ստուգութեան վրայ : Ի՞նչ-
պէս , տիկին , պատասխանեց , Պ . Տիգրան բազում
տարիներէ ի վեր այս տանը մէջ կը բնակի . իւր
բարութեամբը զիս սլատուած է միշտ . և այս օրերս
նամակ մ'ընդունեցայ իրմէ որով կը պատուիրէր
ինձ ամենայն ինչ վայելուչ կերպիւ պատրաստել
տալու իւր նորապսակ հարսն ընդունելու համար .
ի հաստատութիւն գրոյցիս ահա իւր նամակը , տի-
կին , ըսելով , զայն ինձ յանձնեց . ճանաչեցի Տիգ-
րանայ գիրը , տարակուսելու տեղի չէր մնար ,
աւանդ :

Հեռացայ այս տունէն . սկսայ քայլել առանց
զիտնալու թէ ո՞ր կ'երթայի , ի՞նչ կ'ընէի , և ի՞նչ
պիտի ընէի . մտածութիւն և զգացում մեռած էին
յիս : Յանկարծ զգացի թէ կը նուաղէի . բայց դուռ
մի տեսայ , ներս մտայ , և ետքը չգիտեմ ի՞նչ սլա-
տահեցաւ : Երբ սթափեցայ , տեսայ որ գեղեցիկ
սենեկի մէջ էի , թէ կին մի կը հսկէր վրաս , եւ
թէ ազնուաղէմ մարդ մի քանի մի քայլ հեռու կե-
ցած էր : Ո՞ւր էի , որո՞նք էին այս երկու անձինք
որք կը համակրէին ինձ : Տիկին , ըսաւ , ազնիւ
մարդն աղու ձայնիւ , ապահով եղէք , և համարեցէք
թէ ձեր տանը մէջն էք : Ի՞եռ քանի մ'օր պէտք

է լուծեամբ և հանդարտութեամբ անցնէք . այս է
բժշկին պատուէրն . ուստի բնաւ ձեր մտքէն չան-
ցընէք անկողինը թողուլ : Յայտնեցէք միայն թէ
ձեր ազգականներն որոնք են , որպէս զի անոնց իմաց
արուելով ձեր քովը գան : Անկարող խօսելու՝ նշան
բրի միայն թէ չունէի , և հազիւ տկար ձայնիւ կա-
րողացայ իմացնել թէ օտարական մ'եմ :

Կ'երեւայ թէ քսան օրուան չափ մահուան եւ
կենաց մէջ ապրեցայ այս պատուական անձին պաշտ-
պանութեան ներքեւ , ու վարձկան կնոջ մի խնա-
մատարութեամբը : Հետզհետէ կազդուրուելով աչ-
քերս սիրով բարերարիս կը նայէին . կարծես թէ
նա մօր մի գուրգուրանօք կը գորովէր վրաս : Օր
մի զուարթ դիմօք մօտեցաւ ինձ , ձեռքս բռնեց
եւ անունս հարցուց : Մայտա , պատասխանեցի :
Ի՛նչ գեղեցիկ անուն , ըսաւ ժպտելով . բայց տա-
կաւին պէտք չէ որ խօսիք , շարայարեց քաղցրու-
թեամբ :

Ճարտար բժշկի առաջնորդութեամբ եւ պաշտ-
պանիս հոգատարութեամբն ի կեանս կը վերադառ-
նայի , ոյժ կ'առնէի վերստին : Ո՛հ , երանի թէ
մահուան թմբիրէն չ'սթափէի քանի որ ցաւերուս
յիշատակը վերստին պիտի արթննար . . . Ա՛եր-
ջապէս երբ կարողացայ խօսիլ , օրհնեցի բերնովս
իմ բարերարս , ինչպէս արդէն օրհնած էի նայ-
ուածքովս : Իմացուցէք ինձ ո՛վ ըլլալնիդ , ըսի , որ-
պէս զի լեզուս օրհնէ ձեր անունն եւ ծնողքդ
անդադար : Բաւական ըլլայ ձեզ գիտնալն առ այժմ
թէ կոմս Բ . . . ն եմ . երբ որ կատարելապէս

առողջանաք , կը խոստանամ ձեզ առաւելն զրուցել ,
պատասխանեց :

Քիչ ատենէն կարողացայ սենեկիս մէջ քայլելու :
Բարերարիս բնակած տանը մէջն էր սենեակն ուր
փոխադրուեցայ՝ դռնասլանէն աղէտալի լուրը լսելէս
ի վեր . փանօք ազնուասիրտ Աոմսին որ երիտասար-
դութիւնս և լքեալ վիճակս նկատելով պաշտպան
կանգնած էր ինձ՝ իւր յարկին ներքեւ պատասպարե-
լով զիս , և վարձելով ինձ համար անբնակ սենեակ
մի՝ մեծատարած ապարանին մէջ :

Գաղղիական վեհանձն և օտարասէր զգացում-
ներն այնքան հանրածանօթ են որ այդ ճշմարտու-
թիւնը կրկնելու հարկ չկայ . օտարականը կը կարծէ
երկրորդ հայրենիք մի գտնալ ի Փարիզ՝ մարդկու-
թեան հայրենիքը :

Աոմսին ազնիւ ընթացքն չէր կրնար մոռցնել
տալ ինձ Տիգրանայ նենգաւորութիւնը , զի անկա-
րելի է ջնջել իսկոյն յիշատակ մի զոր պաշտած ենք
եւ որ արմատ թողած է սրտին մէջ : Յանկարծ
արմատախիւ ընելու կամեցողութիւնը վտանգաւոր
կ'ըլլայ , զի սիրտն ալ միատեղ կրնայ լսիլ , եւ
հետեւապէս խիստ մահուամբ մեռնիլ : Դրուժանը ,
զիս ուրիշի կը զոհէր . ահա այս էր ուրեմն իւր
լուրթեան պատճառն : Որո՞ւ հաւատալ եթէ Տիգ-
րան ուխտադրութեղաւ : Ընդհանրապէս այրն իւր
սիրոյն վերեւն կինը կը ճանչնայ գարձեալ . իսկ
կնոջ մի սիրոյն վերեւն Աստուած կայ միայն : Արք
կնոջ գեղեցկութիւնը կը սիրեն , իսկ կինն հոգի մի
կ'ուզէ պաշտել :

Երջանկութիւնը մեռած էր յիս , և անոր աւերակաց վրայ կը վերածնէին օրերն և գիշերներն . առաջիններն տխուր էին իբրեւ թանձրամած ձմեռնային առուրք . իսկ երկրորդներն յուզուած էին սոսկալի երազներով . լոյսն ու խաւարը նոյնչափ անտեսանելի էին ինձ : Յթէ այնպիսի ազնիւ վարմունք՝ որոնց համար բացատրութիւն չկայ , կարող ըլլային սրտիս վէրքերը բուժել , անշուշտ իմիններս գոցուած կ'ըլլային արդէն : Բայց արդեօք կայ դարման խորունկ խոցերուն համար որք հետզհետէ տարածուելով սիրտը կը փատեցնեն վերջապէս : Արջանայի ջնջել յիշատակ մ'որ անընդհատ կը վերանորոգուէր , և երբ զայն հեռու կը կարծէի , յանկարծ քովս կը գտնէի : Սէրը բռնութիւն մ'է , ահագին , անդիմադրելի զօրութիւն մ'է . ո՞ր միջոցներով կըրնայ ապիկար սիրտն անոր յաղթել : Երբ սրտին շղթաներն դիւրարեկ են՝ զանոնք ջախջախելը դիւրին է . բայց երբ ծանր են իմիններուս նման , ահ , ոչ այլ ինչ կը մնայ եթէ ոչ գլխիկոր համակերպիլ :

Տակաւ առ տակաւ կը զօրանայի , և Կոմսն անձնուիրութեան նոր ասպցոյց մի կուտար ինձ ամեն օր . մերթ կը ջանար սենեակս գեղեցիկ և ընտիր ծաղիկներով զուարթացնել . մերթ գիրքերով կը սաշարէր զիս , և մերթ այլ և այլ ուրիշ փոքրիկ ընծայներով : Օրուան մէկ մասն ինձ հետ կ'անցնէր , երբեմն զուարթ և երբեմն ծանր խօսակցութեամբ՝ ջանալով ձանձրոյթս փարատել : Բոլոր ճիգս կը թափէի անկէ ցաւերս քօղարկելու որպէս զի իւր

գթած սիրտը չի վիրաւորեմ . զի տխրութեան գոյնով երեսը կը ծածկուէր երբ անզուսպ հառաչանք մի բերնէս կ'ենէր , և կամ արտօսը մ'աչքիս մէջ կ'երերար :

Առանձին սենեկիս մէջ կը ճաշէի միշտ . բայց օր մի Կոմսն հրաման խնդրեց սեղանակիցս ըլլալու : Ի՞նչպէս , Կոմս , ըսի , այդ հրամանին կ'սպասէք : Շնորհակալ եմ , տիկին , պատասխանեց երախտագիտութեամբ : Զիս Մայտա անուանեցէք , ըսի , իրաւունքնիդ է այդ : Տարիքս կուտայ ինձ այդ իրաւունքը գուցէ , շարայարեց Կոմսը ժպտելով : Տարիքնիդ , Կոմս , պատասխանեցի , մեծ չթուիր այդպիսի իրաւանց տէր ընելու համար զձեզ , այլ իմ նկատմամբ ունեցած ձեր անձնուիրութիւնն և անհուն բարիքդ կուտան ձեզ սոյն իրաւունքը :

Կոմսն համակրալից դէմք մ'ունէր և հազիւ քառասուն կամ քառասուն հինգ տարու կը թուէր ըլլալ . իւր ազնիւ դէմքին վրայ կարծես թէ տխրութիւնը դրոշմուած էր : Աչքերն սրամտութիւնը կը յայտնէին , լայն էր ճակատը , մազերն ու մօրուքը սկսած էին ձերմկիլ , հասակը բաւական բարձր էր , ձայնն անոյշ , ժպիտը մեղամաղձոտ , ազնիւ եւ անարուեստ էր քաղաքավարութիւնը , առատ եւ իմաստալից էր խօսակցութիւնը . վերջապէս բնական ազնուականութիւն մի կը տիրէր բոլոր անձին վրայ :

Օր մի երբ կը խօսակցէինք , իւր գոհունակութիւնը յայտնեց սուղջութեանս յառաջադիմութեանը վրայ , թէեւ մահուան գոյներն դէմքէս բոլորովին անցայտ չէին եղած : Փափաքեցաք ո՞վ

ըլլալս գիտնալու , ըսաւ Կոմսը . քաջութիւնն ունի՞ք
կենացս պատմութիւնը լսելու : Կը տարակուսի՞ք ,
Կոմս , պատասխանեցի , երբ այնքան ուրախու-
թեամբ ականջ կը դնեմ ձեր որ և է պատմութեանց :
Սաստիկ կը բաղձայի ձեր կենաց ընտելանալ , բայց
չէի համարձակէր վերստին փափաքս յայտնել , յա-
րեցի : Երբ գիտնաք ո՞վ ըլլալս , դուք ալ գուցէ կը
պատմէք ձեր կենաց վէպն եթէ վստահութեան ար-
ժանի դատէք զիս , թէ և ապահով եմ որ հրեշտակ
մ'էք դուք , ըսաւ : Ամենայն իրաւամբ վստահու-
թեանս արժանի էք , պատասխանեցի , և ուղեցի
առաջինն ըլլալ տխուր դէպքերս պատմելու : Ար-
գիլեց զիս գեղեցիկ քաղաքավարութեամբ , և այս-
պէս խօսեցաւ :

« Մեծ հայրս՝ Կոմս տը Բ . . . ն էր , պատ-
ուաւոր բայց համեստ ծնողաց որդի : Մեծն Նա-
բօլէօն ազնուականութեան և կոմսի տիտղոսը շնոր-
հեց իրեն : Իբրեւ պարզ զինուոր սկսած էր ծա-
ռայել Նաբօլէօնի բանակաց մէջ , և քաջաբար պա-
տերազմած մինչ Օսթէրլիցի և Իէնայի նշանաւոր
ճակատամարտք տեղի կ'ունենային : Հանդիսական
եղած էր այն օրերուն երբ թագաւորներն կը փախ-
չէին Նաբօլէօնի առջեւէն իրենց գահերն անպաշտ-
պան թողլով , և սարսափահար ժողովուրդք կը դո-
ղային աշխարհակալի մ'առջեւ որ յաղթութեան
թեւերուն վրայ նստած կ'արչաւէր : Մեծ հայրս
տպւած այդչափ փառքէն իբրեւ աստուածութիւն
մի կը նկատէր զկայսրը . նոյնպէս կը նկատէր զինքն

և Գաղղիան : Իսկ յաչս օտարականաց աստուածա-
յին պատուհաս մ'էր : Իւր անունը սոսկում կ'ազ-
դէր ամեն ուրեք . ձեռքերը գահէրուն հետ կը խա-
ղային , թագաւորները գահընկէց կ'ընէր , թագեր
կու տար , թագեր կ'առնէր , արիւնը իբրեւ գետ
կը հօսէր . և այդ արիւնը կարծես նոր յաղթութիւն-
ներ կը բուսցնէր :

Չկայ բան որ երկարատեւ յաջողութեան չափ
մարդը հպարտացնէ եւ արբեցնէ . ինքզինքը կը
մոռնայ , ամեն բան կը ցանկայ , ամեն բան հնա-
րաւոր կը կարծէ . կ'ուզէ ամեն տեղ տիրել . խո-
չընդօտք ոչինչ կը համարուին , ժողովուրդք ոչինչ ,
անոնց զայրոյթն ոչինչ , ոչինչ կը տեսնէ , ոչինչ
երկիւղ կ'ազդէ իրեն , միայն թէ կը կամի և յառաջ
կը քայլէ . մինչդեռ ժողովուրդք ի սկզբան կը մօրն-
չեն ցած ձայնիւ , և յետոյ կ'որոտան , կ'սպառնան ,
և այն սրտմտութիւնը որ ի ներքուստ կ'եռայր , կը
յուզուէր , յանկարծ կը ձայթի՝ իբրեւ հրաբուլի ,
հուր և մահ շուրջ տեղացնելով :

Նպատակս վերջին հարիւր տարուան պատմու-
թիւնն ընել չէ ձեզ , որուն գուցէ ինձ չափ տեղ-
եակ էք , զի Գաղղիոյ պատմութիւնը բոլոր ազ-
գաց պատմութիւնն է նաև . այլ պիտի յիշատակեմ
միայն այն դէպքերն որք մեծ հօրս հետ յարաբե-
րութիւն մ'ունին :

Պայօնի պատերազմին մէջ այնչափ արիութեան
տալացոյցներ տուաւ նա , որ մահն առ ոչինչ հա-
մարելով կը դիմադրաւէր . և մինչդեռ վիրաւոր-
եալ էր , կ'ուզէր դարձեալ յոտս կանգուն մնալ :

Վերջապէս իւր սոսկալի վէրքերէն արիւնն այնչափ յորդառատ հոսեց , որ նուազեցաւ պատերազմի դաշտին վրայ , և զինքը մեռած կարծեցին , բայց չի մեռաւ , այլ ապրեցաւ իւր սիրելի կայսեր ծառայելու համար վերստին :

Պայծոհի ճակատամարտն ակներեւարար յայտնեց Նարսիսի թէ ժողովրդոց ընդդիմութիւնն և զայրոյթն ի հաշիւ առնելու է : Մօսգուայի մէջ ասոր ապացոյցն շատ իսկ ունեցաւ , երբ Ռուսերն իրենց քաղաքը չի խնայելով կրակի տուին : Յայնժամ Գաղղիոյ մեծ բանակը նահատակուեցաւ կըրակներուն մէջ այրելով , և կամ Պէրէզինայի արիւնախառն ջուրերուն մէջ խեղդուելով : Գաղղիացւոց ուրիշ միջոց չի մնաց բայց նահանջը . հուրն ու բոցը փախուստի խառնաշփոթութիւնը կը սաստկացնէին , պարտեալներն ամենայն կողմանէ շրջապատելով՝ իրրեւ անողոք հակառակորդ . նոյնպէս և մատնիչ ջուրերն որք անոնց կիսասպառ դիակները կը թաւալէին յազթանակաւ . ինչպէս և նախատեալ ժողովուրդք՝ որք իրենց ատելութիւնն ու վերէժխնդրութիւնը միացնելով կը ջանային փլել այն բռնակալը որ զիրենք անզթաբար կոխկոտած էր իրրեւ բացարձակ տէր , իրենց թագաւորաց դահերը յափշտակելով՝ և պարզեւելով եղբարցը , ազգականացը և զօրապետացը , իւր անձնական շահերն ի նկատի առնելով միայն :

Մեծ հայրս Մօսգուայի աղէտալի մարտին մէջ իբր առիւծ պատերազմելով , կայսեր նկատմամբ այնպիսի անձնուիրութեան և արիութեան տարօ-

րինակ ապացոյցներ տուաւ , որ կայսրն իւր ձեռօք կախեց չքանչանն անոր կուրծքին վրայ , գորսապետի աստիճանը շնորհելով միանգամայն : Մեծ հայրս այնպիսի աւիւն մ'ունէր Նաբօլէօնի նկատմամբ որ կը փափաքէր քանի մի կեանքեր ունենալ նուիրելու համար անոր , և ունեցածը զոհեց սիրելի կայսեր՝ Վաթէուլօյի դաշտին վրայ , որ վերջին օրն եղաւ կայսրութեան մեծ տրամին :

Հայրս՝ որ միակ զաւակն էր մեծ հօրս , Նաբօլէօնի նկատմամբ հայրենի խանդն՝ և մեծ հարըստութիւն մի ժառանգեց , և հաւատարիմ մնալով այն մեծ երեւոյթին զոր պաշտեց մինչեւ ցվերջ կենացն . երբէք յանձնառու չեղաւ ծառայել Պուրպօնեանց 1815ին վերահաստատած իշխանութեան , ինչպէս և ես բնաւ չհաճեցայ ծառայել Նաբօլէօն Գի , որ իւր դալուստն հանդիսադրեց Յեկտեմբեր 2ի դէպքերով : Սէտանի տխրայիշատակ օրն կատարելապէս իրաւունք տուաւ ինձ :

Երբ Քաղզիան երկրորդ անգամ կայսրութիւն ըլլալէ դադրեցաւ , և ի կորուստ մատնուեցաւ անչէջ ատելութեամբ թշնամույ մի , որ կ'ուզէր զայն բոլորովին ոչնչացնել՝ ոչ ևս անոր վրէժխնդրութեան ենթարկուելու համար , յայնժամ Քաղզիացիք մոռցան իրենց կուսակցութեանց զանազանութիւնները , մոռցան իրենց հակառակութիւնները , մէկ հոգի մը ունեցան միայն վտանգի մատնուած հայրենեաց պաշտպանութեան համար :

Քաղզիոյ զաւակ էի , ընծայեցի իրեն հոգիս , քաղուկս և քսակս : արիւնս իրեն համար հոսե-

ձեռքերէ ճնշուած՝ օրհասական ճիչն արձակեց . նոյնպէս և Նաբօլէօն օտար ճնշման ներքեւ հող-ւոյն վերջին հրաժէշտը տուաւ :

Նաբօլէօն թէև սխալմունքներ ըրաւ , այսու հանդերձ մեծ պիտի մնայ , եւ դարն՝ որ ծնունդ տուաւ անոր , իրաւամբ պիտի փառաւորուի : Նաբօլէօն իւր յաջողութիւնն և բարձրութիւնը կը սպարտի յեղափոխութեան , իւր հանձարոյն , անխոնջ աշխատութեանն , կորովամտութեանն և դէպքերուն : Իսկ իւր սխալմունքն ծնունդ են մարդկային բնութեան , փառամոլութեանը՝ զոր յաջողութիւնն իբրև հրէշ մ'աճեցուց , և այն ամենայն եղելութեանց որք իրեն դէմ դաւաճանեցան : Կը գարմանամ Նաբօլէօնի վրայ , կը սիրեմ հասարակապետութիւնը . երկու անգամ արեան և անիշխանութեան մէջէն ելաւ այն , եւ երկու անգամ երկու Նաբօլէօններէ փճացաւ՝ Մեծէն և Փոքրէն , որք իրենց երկաթեայ ձեռամբ խեղդեցին մտաց եւ գործոց ազատութիւնը :

Ութ տարիներ անցան Սէտանի նսեմ օրէն ի վեր : Ես բնաւ չմասնակցեցայ քաղաքական կենաց : Այսօր սրանծալով կը տեսնեմ թէ հասարակապետութիւնն կը հաստատուի Գաղղիոյ մէջ . կը տեսնեմ Գաղղիոյ վերականգումը նոր կենսական ուժով զօրացած . կը տեսնեմ անոր զարգանալն , եւ կը հրճուիմ երբ կը նկատեմ զինքն՝ որ ի տես աշխարհի կը հանդիսանայ վերստին մեծ եւ փառաւոր , իւր վաղեմի հայրենաժառանգ ձիրքերովն , թաւալզլոր փորրելէն եւ այնչափ վար իյնալէն վերջը թուլա-

մորթ և նուաստացուցիչ կառավարութեան մի պատ-
ճառաւ :

Պաղղիոյ անկումն ահադին փոս մի բացաւ քա-
ղաքակրթեալ աշխարհին մէջ . իսկ Պաղղիան վեր
կանգնած՝ փոխան թագի , հասարակապետութիւնն
ունենալով գլխուն վերեւ , կը ձեւացնէ այն զօրու-
թիւնն որ ձեռք կուտայ լուսաւորութեան :

Նաբօլէօններուն վերջին յուսոյ նշոյլը նուազե-
ցաւ գերեզմանին մէջ . հետեւապէս հասարակապե-
տութիւնը մէկ թշնամի նուազ ունի , և յաղթանակ
մ'աւելի . սակայն յաղթանակ մի զոր և ոչ արեան
կաթիլը կ'աղարտէ : Այն օրն որ հասարակապե-
տութիւնը խեղդամահ ըլլայ վերստին , յանձնառու
չի պիտի ըլլամ երբէք անոր թաղման հանդիսին
ներկայ գտնուելու . մայրասպան չեմ ըլլար հայրե-
նակցացս գործակից ըլլալով . այլ կը թողում հայ-
րենիքս , կը փախչիմ ձեռքերս չի ներկելու համար
անոր արեամբն :

Սիրտս որ մեռած էր ամեն վայելից նկատմամբ ,
Պաղղիոյ համար կ'ապրէր միայն երբ զձեզ ճանչ-
ցայ , տիկին :

Հայրս պատուաւոր և ազնուասիրտ մարդ մ'էր :
Աշխարհիս մէջ երկու մեծ սէր ունէր այն . միոյն
առարկան էր Նաբօլէօն , միւսն էր իւր զաւակը :
Մօրս երակաց մէջ տոհմիկ արիւնը չէր չրջէր . բայց
ինչ փոյթ էր այդ հօրս որ սիրեց զինքն և հետն
ամուսնացաւ : Նա ունէր գեղեցկութիւն և առա-
քինութիւն , և ասոնք բաւեցին իւր սրտին . երջանիկ
ապրեցան երկուքն ալ , և ես իրենց սիրոյն պտուղն

եղայ : Իմ վրաս ամփոփեցին ամենայն խնամք զիս
արժանաւոր մարդ մ'ընելու համար : Ուսմունքս
փառաւոր յաջողութեամբ աւարտեցի , երիտասարդ
էի , ծնողքս կը պաշտէի եւ նոյնչափ աշխարհիս
ուրախութիւնները : Տակաւին շատ երիտասարդ էի
երբ հայրս կորուսի՝ և քիչ ժամանակէն վերջն ան-
մխիթար մայրս : Իմ այս երկու սիրականներուս
մահն յիմարեցուց զիս , բայց ժամանակն փիշտս
սփոփեց , և զուարճութեանց յորձանքին տուի ինք-
զինքս :

Հարուստը շատ բարեկամներ կ'ունենայ , զի
ամեն մարդ բարեկամութեանը կը փափաքի , անոր
հաճելի կը ջանայ ըլլալ բաղձանացը կատարման ծա-
ռայելով , զինքը շողոքորդելով , և փայլուն ապագայ
մարդարէանալով իրեն : Հացկատակներն անոր կը
փակչին , կը յարձակին ամեն կողմէ , քսակին տէր
կ'ըլլան , առատապէս ոսկիները կը քաղեն , ամեն
օր նոր հաճոյք կ'ստեղծեն , նոր շուայլութեան դուռ
կը բանան մինչեւ որ վերջին փողն սպառի , յետոյ
կունակ կը դարձնեն նոր որս փնտռելով : Սրերն և
գիշերներն կը յաջորդէին և նոյնպէս վայելք կե-
նաց , անդիմադրելի վտանգի ենթարկուած էր
հարստութիւնս , զի ոչինչ կրնայ դիմանալ անսահ-
ման շուայլութեան : Բայց երջանիկ կամ աղէտալի
դէպք մի կայնեցուց զիս խորխորատին եզերաց վը-
րայ , քսակս ազատեց , բայց սիրտս կորսնցուց :

Օր մի մինչ կը շրջագայէի , սքանչելի գեղեցկու-
թեամբ աղջկան մի հանդիպեցայ . կարծես թէ Ռա-
փայէլի խարտեաչ երեւոյթներէն մին էր որ մարմ-

նաւորած էր հրային սիրոյ ազդեցութեամբ. ձեւերն ազնուական էին եւ միանգամայն պարկեշտ : Իւր ետեւէն դացի և տեղեկացայ որ հայրն համեստ և պատուաւոր վաճառական մ'էր : Այդ հրաշալի տեսիլն սրտիս մէջ դրոշմուեցաւ , զայն կը փնտռէի անընդհատ և ամեն տեղ ետեւէն կ'երթայի : Նշմարեց զիս , և ցնծութեամբ համակուեցայ երբ դիտեցի թէ չէր խոյս տար ինձմէ ամենեւին :

Գիշեր մի թատրոնը դիմացս էր նստած , կը նայէի անոր հիացմամբ , երաժշտութիւնը սիրագրաւ սիրտս կը յիմարեցնէր : Երբ դերասանն երգեց հետեւեալ խօսքերը « Բերանս ոչ եւս կարող է լռել սրտիս գազտնիքը . կը սիրեմ զքեզ » ցնորածի նման տեղէս ցատկեցի անոր նայելով . տեսայ որ աչքերը խոնարհեցուց այլայլութեամբ և տխրութիւնը պատեց զինքը : Վերջապէս օրուան մէկը միջոց գտայ անոր խօսելու և յայտնելու այն հուրը որ զիս կը լափէր , և իրեն սիրոյն փոխադարձ յայտնութիւնը լսելու : Ուզեցի անմիջապէս հօրը դիմել մեր ամուսնութեան արտօնութիւնն ստանալու համար . բայց սոսկալով իմացուց թէ ինքը սահմանուած էր հարսն ըլլալու մարդու մ'որ զինքը կը պաշտէր , իբր փոխարինութիւն հակակրօնութիւն ընդունելով : Քօռին իւր հօրը կը զոհէր իւր տասն և ինն գարունները , սիրան եւ շնորհքները , զի որ և է մերժում ի կորուստ պիտի մատնէր իւր հայրն : Այս դառն խոստովանութիւնը կարծես թէ երակներէս բոլոր արիւնս քամեց , հանդերձ այսու կը յուսայի դարձեալ թէ օր մի գեղանին իմս պիտի ըլլայ դարձեալ :

Զիրար կը տեսնէինք միշտ զիրար սլաշտելով, և կ'սպասէինք . . . ինչ բանի . մենք եւս չգիտէինք : Աերջապէս Քօռինին նշանածն ուզեց փութացնել հարսանեաց հանդէսը զոր տարաբաղդ աղջիկն հեռացնելու միջոց գտած էր միշտ : Մարդը կ'սպառնար կատարելապէս աւրելու Քօռինին հօրը վաճառականական գործողութիւններն, և հայրը կ'սպառնար իւր զաւակն ուրանալու : Կատղած, յուսահատած, սիրուհւոյս հօրը կը ներկայանամ, մեր փոխադարձ սէրը կը յայտնեմ անոր, կ'իմացնեմ ամեն զոհ կատարելու պատրաստ ըլլալս և աղջիկը կը խնդրեմ ինձ հարսնացնելու :

Նախ սրտմտեցաւ նա և ուզեց զիս ճամբել. բայց յետոյ ի գուժ շարժեցաւ տեսնելով արտասուքս, երիտասարդութիւնս, լսելով թախանձանքս : Ինքն ալ յուզուեցաւ և կարեկցութեամբ ըսաւ « Քօռինս կը զոհեմ՝ սպառիւս և միւս վեց զաւակացս ապագան փրկելու համար : Բաղդս աղջկանս նշանածին ձեռաց մէջն է . այդ մարդը կը սլաշտէ զնա, և չկայ նկատմունք որ զինքը հրաժարեցնէ զաւկէս : Ըսէ, ինչ կրնամ ընել. կարծես թէ հոգիս չ'արթնիր աղջկանս մարտիրոսութիւնը պատրաստելով » : Ի՞նչ կրնայի պատասխանել, ինչ կրնայի ընել : Ուզեցի Քօռինին հետ փախչիլ, բայց նա չհաճեցաւ հօրը չմնասելու համար, և սակայն իւր սէրն անոր զոհելու քաջութիւնը չունէր :

Հարսանեաց սահմանուած օրն մօտեցաւ, և կարծես թէ դժոխք բոլոր հուրերովն և տանջանքներովն յիս կը բնակէր : Տխուր էր Քօռին, սակայն կ'ե-

րեւար թէ բաղդին կ'ուզէր հպատակիլ : Այս պատ-
ճառաւ կը մեղադրէի զինքը սաստիկ կշտամբանօք ,
ծայրայեղ դառնութեամբ , և նոյն իսկ կը կասկածէի
իւր զգացումէն : « Հանդիստ եղի՛ր , կ'ըսէր , դո՛ւ
ինքդ պիտի դատես եթէ կը սիրեմ զքեզ » :

Հասաւ օրն որ զՔօռին պիտի կորզէր ինձմէ
վերջնական կերպիւ : Սենդեցած էի , ուզեցի անձս
չարչարանաց մատնել՝ գանձիս յափշտակութեան
ականատես ըլլալ , հարսանեաց հանդէսին ներկայ
գտնուելով : Պսակին համար որոշեալ ժամէն քիչ
յառաջ եկեղեցին գացի , յարմար տեղ մ'ընտրեցի
ուսկից կարենամ զինքը տեսնել և իրմէ տեսնուիլ ,
իւր հոգին տանջել , մահացնել , վայրագ յուսահա-
տութիւնս աչացն առջեւ պարզելով : Արդէն անթիւ
լոյսեր իրենց շողովն եկեղեցին կը լուսաւորէին ,
հրաւիրեալներն հետզհետէ կուգային կը տեղաւոր-
ուէին , հանդիսին սահմանեալ ժամն կ'անցնէր , և
հարսն ու փեսայն տակաւին չէին երեւնար : Ամեն
կողմէ անհամբերութեան նշաններ սկսան տեսնը-
ուիլ , ամեն մարդ չորս կողմ իւր նայուածքը կը
չրջէր : Տենդը գրաւած էր զիս , քրտինքը ճակատս
կը հոսէր . այս յապաղումն ուրախութիւն կը պատ-
ճառէր ինձ , արփի մ'էր որ հոգւոյս մասցլը կը
լուսաւորէր , երբ յանկարծ ահաւոր ձայն մի եկե-
ղեցւոյն մէջ որոտաց « Հարսը մեռաւ » : Նախ ան-
հնարին կերպով շուարեցայ , ոչ յառաջ , ոչ ետք
կ'երթայի , անչարժ կը մնայի . յետոյ եկեղեցիէն
դուրս նետուեցայ , Քօռինի տունը վազեցի : Հոն
կը տիրէր զարմանալի շփոթութիւն մի . հարսանեաց

ուրախալի պատրաստութիւններն կը կորսուէին արտասուաց և կոծերու տխուր ձայնակցութեանց մէջ : Իբրեւ մոլեգին կենդանի վազեցի Քօռինին սենեակը և տեսայ զինքն , ո՛հ , հարսանեաց ձերմակ զգեստներով զարդարուած , անկողնոյն վրայ տարածուած կը նիրհէր մահուան քունով՝ զոր պատրաստած էր ինքն անձամբ : Իւր խաշածեւ ձեռաց մէջ բռնած էր այն թառամեալ վարդը՝ զոր տուած էի իրեն առաջին տեսութեանս միջոցին , և այս մեր սիրոյն մահուան խորհրդանշանն էր : Նետուեցայ պաշտելի մարմնոյն վրայ՝ իրեն հետ մեռնելու բաղձանքով : Երբ խեղքս գլուխս եկաւ անկողինս էի , սենեկիս մէջ բարեկամներ կը հսկէին վրաս : Մահուան դռներն հասայ , բժիշկներն ամեն յոյս կտրեցին : Ա՛հ , ինչո՞ւ անոնց այդ գուշակութիւնը չիրականացաւ , որով ազատ կը մնայի այնչափ տքնութիւններէ եւ յուսահատութիւններէ , և մինչ հագիւ երեսուն տարեկան էի իբր ծեր չէի հանդիսանար երիտասարդութեանս մէջ՝ անտարբերութիւն եւ զզուանք զգալով կենաց համար :

Այն աղետալի օրէն ի վեր ուրիշ մարդ մ'եղայ , սիրտս մեռած էր ամեն վայելից համար , և միայն Քօռինիս յիշատակաւն կ'ապրէի : Նուիրեցի կեանքս և հարստութիւնս մարդկութեան թշուառներն սիրտփելու , և մանաւանդ դժբաղդ սիրահարաց օգնելու : Կը սահէին օրերն , և իբրեւ օտարական կը նայէի կենաց : Բաղդն ուզեց որ քեզ հանդիպիմ երբ դու նուաղեցար վաճառատան մէջ . ոչ ոք կը ձանաչէր զքեզ , ես իբրեւ պաշտպանդ կանգնե-

ցայ : Երբ տժգոյն եւ մահատիւ դէմքդ աչքիս
զարկաւ , կարծեցի թէ Քօռինն էիր , այնչափ անոր
զարմանալի կերպիւ կը նմանէիր . որչափ քեզի նա-
յէի այնչափ կը թուէր ինձ ճանչնալ անոր դէմքին
դժերը : Ի քեզ կը գտնայի Քօռինս , և յուսահատա-
բար կը ջանայի քեզ վերակենդանութիւն տալու ,
զի կը կարծէի թէ զքեզ կորսնցնելն կրկին անգամ
զինքը կորսնցնել էր : Ա՛ւերջապէս բաղդն ինձ կեանքդ
պարգեւեց . աչացդ անոյշ նայուածքին մէջ , ներ-
դաչնակ ձայնիդ , տխուր ձեւիդ , մելամաղձոտ
ժպտիդ մէջ կը գտնամ վերստին գանձը զոր կո-
րուսի :

Ձեմ հարցներ քեզ , Մայտա՛ , ով ըլլալդ , վասն
զի Քօռինին նմանողն անոր պէս հրեշտակ մ'է ան-
շուշտ : Միայն կը հարցնեմ եթէ անձդ եւ սիրտդ
ազատ են , և եթէ են , անձս և սիրտս կը նուի-
րեմ ձեզ :

Աւա՛ղ , Կո՛մս , պատասխանեցի , անձս ազատ է
բայց սիրտս՝ ոչ : Կարգը քեզ եկաւ արդ ինձ ուն-
կընդիր ըլլալու . օրինաւոր իրաւունքդ է որ խոս-
տովանութիւնս ընեմ քեզ , զի ինձ համար եղբայր
մի , հայր մ'եղար դու : Պատմեցի իրեն բոլոր տը-
խուր արկածներս մի ըստ միովէ , եւ երբ աւար-
տեցի , անհուն բարկութեամբ համակուած ոտք
ելաւ և ըսաւ « Կուզե՞ս որ քեզ վրէժխնդիր ըլլամ
այդ նենգաւորը սպտժելով » : Ոչ , ոչ , պատաս-
խանեցի , չեմ ուզեր եղեռնագործ ըլլալ և չարիք
տեղացնել այն արարածին վրայ զոր երբեմն սի-
րեցի . թո՛ղ սալրի և եթէ խիղճ մ'ունի , ինձ հա-

սուցած վիշտերովն պիտի չարչարուի . իսկ եթէ չունի , ի՞նչ հարկ հրէջի մի պիղծ արեամբն ներկել անբիծ ձեռքերդ :

« Մեծ ես դու , ըսաւ ձեռքերս սեղմելով , եւ իրաւունք ունէի կարծելու թէ հրեշտակ միայն կըրնայիր ըլլալ » : Կոմսն սկսաւ շրջազայել սենեկին մէջ խոր մտածութեամբ , յետոյ քովս նստելով ըսաւ « Վէրքդ տակաւին խիստ նոր է . երբ բուժուելու ըլլայ , երբ օր մի սիրտդ նեցուկ փնտուէ զիտցիր որ իմս պատրաստ է քեզ համար : Եւ եթէ ուրիշ անձ մի վերադասես ինձ , սիրէ՛ զինքն առանց բնաւ խիղճ ընելու՝ բարեկամութիւնդ միայն ինձ շնորհելով . երջանիկ եղիր , ու քեզմով և ես երջանիկ կ'ըլլամ : Եթէ մեկնիս՝ կուգամ այցելել քեզ Վոսփորի ափանց վրայ . մինչ ներկայ ես , ներկայութեամբդ կ'ապրիմ , և մինչ բացակայ՝ յիշատակաւդ : Հակառակ կամացդ գուցէ եղբայրդ պիտի ըլլամ և քեզի համար ապրելովս՝ Քօռինիս համար ապրած պիտի ըլլամ » :

Այն այնպիսի պարագաներ որ բառ չենք գտներ հոգին լիուրի գրաւող զգացումներն արտայայտելու համար . երախտագէտ սրտիւ ձեռքս միայն երկընցուցի Կոմսին . առաւ զայն լռին , և՛ արտասուք մի ինկաւ վրան : Միշտ եւ հանապազ անձնուէր բարեկամուհի մի պիտի ունենաս յիս , ըսի , երբ յուզմունքս հանդարտելով ներեց ինձ որ խօսիմ :

« Կ'ընդունիմ , հոգիդ դու ազնիւ և վսեմ » յարեց նա , և սենեկէն դուրս ելաւ գրգռուած :

Մեկնելու ժամանակս հասնելով՝ հարկ եղաւ

ինձ դուրս ելնել, ոյժս փորձել, եւ մանաւանդ նորէն ոյժ վաստկիլ ընելիք ճամբորդութեանս համար : Տկար էի դեռ, եւ կը պատրաստուէի ետ դառնալ երբ դիտեցի մեծ բազմութիւն մ'որ եկեղեցիէ մի ներս կը մտնէր. ես ալ հոն մտայ, նա մանաւանդ հոգիս պէտք ունէր տաճարի մի խորախորհուրդ ազգեցութեան : Դիտեցի որ այդ սրբաւայրն զարդարուած էր մասնաւոր շքեղութեամբ հանդիսաւոր արարողութեան մի համար : Մեծ էր բազմութիւնն, և երգեոնը եկեղեցին կը գրաւէր փառայեղ ձայնիւ, իբրեւ նուագածութեան բոյր : Անուրանալի է սրբազան երաժշտութեան ազգեցութիւնը տխուր հոգւոյն վրայ, զի այդ նուագածութիւնը կուլայ, կը հեծկլտայ, կը հառաջէ : Այնչափ անկէ գրաւուեցայ որ շուրջս ոչինչ կը լսէի և ոչ իսկ կը տեսնէի. կարծեցի թէ երկրէս վերացած էի, թէ ինչ որ մարդկային է անյայտ եղած էր ինձմէ, թէ Աստուծոյ հետ միացած էի, երբ յանկարծ անսովոր շուկ մի յափշտակութիւնս փարատելով դրդեց զիս գլուխս վեր առնելու : Տեսայ խորանին առջեւ գեղեցիկ երիտասարդուհի մ'որ հարսի սպիտակ զգեստներով եկած էր իւր երկնային ամուսնոյն միանալու, խումբ մի մայրապետներէ չրջապատուած՝ որոնց սեւ հագուստները հակապատկեր մի կը ներկայացնէին երիտասարդուհւոյն զարդուցն հետ :

« Խեղձ հրեշտակ, մնչեց քովէս ազնուադէմ կին մի. այնչափ երիտասարդ՝ եւ արդէն սրտի պատրանքը ձանչցաւ : Իւր գեղեցկութիւնը սեւ պա-

տանքի ներքեւ պիտի թաղէ , և կրօնասիրութեամբը պիտի ջանայ մոռնալ զինքը խաբող նենգաւորը » :

Այդ ներքին վիճակն իմինիս կը համապատասխանէր . արդեօք երկնայլոն ազդ մ'էր այս՝ որ կը յայտնէր ինձ հետեւելու ընթացքս : Կը նայէի անձանօթ պատանուհւոյն որ քոյր էր ինձ թշուառութեամբն , և կը համակրէի իրեն , կը սիրէի , կ'ուզէի մխիթարել զինքն ըսելով « Ես եւս սիրեցի , մատնուեցայ , զոհուեցայ , դու չես առանձին » :

Չուարթ երաժշտութիւն մի կը լսուէր , գեղեցիկ ձայներ կ'երգէին , սպիտակաւիայլ եւ ծաղկազարդ հարսն հռչակելով : Յանկարծ մահազուչակ նուագածութիւն մի յաջորդեց առաջնոյն , մէն մի հնչիւն սեւ հառաջ մ'էր որ կը բղխէր տեղի ունեցող այդ անհուն զոհողութենէն . անհուն կ'ըսեմ , վասն զի բնութիւնը , սիրտն ու երիտասարդութիւնն էին նահատակողները :

Այդ զոհին գեղեցիկ մազերն ինկան անգութ մկրատի ներքեւ : Ուրախառիթ սպիտակ զգեստուց յաջորդեցին տխրագոյնք , եւ սեւ ծածկոյթի մի ներքեւ կոյսն տարածեց իւր մարմինն , և մեռելոց աղօթքն դուժեցին թէ ծաղկահաս հոգի մի մեռած էր աշխարհին հաճոյից համար , թէ աղօթից և անձնուիրութեան կեանք մի կ'սկսուէր , և թէ գթութեան քոյրերն քոյր մի աւելի ունէին , ինչպէս և թշուառներն՝ մայր մի : Սեւ ծածկոցն աշխարհային կինն ոչնչացուցած էր , եւ անկէ բղխած էր կոյսն մենաստանի :

Այս տեսարանը զիս սաստիկ շարժեց , կարծես

Թէ սիրտիանք մի կը գտնէի այս լրացած զոհողու-
թեան առջեւ : Հրաժարիլ ամեն երկրային վայելք-
ներէ , անջրպետ մի դնել ընդ մէջ անցեալ յիշա-
տակաց և ներկային՝ ամփոփուելու համար Աստուծոյ
անհուն գաղափարին մէջ , ահա՛ խորհուրդն որ յղա-
ցայ՝ ընդ հուսի գործադրելու դիտաւորութեամբ :
Արծեա թէ թեթեւութիւն մի զգացի ցաւոցս բե-
ռին նկատմամբ եւ վայրագ ուրախութիւն մի հա-
մակեց զիս :

Նկեղեցական երգերը դադրած էին , և գրեթէ
բոլոր հանդիսականներն մեկնած . լռութիւնը տի-
րած էր ի սրբավայրին : Միտքս գրաւուած էր
տեսածէս , և սիրտս գոհ էր գործադրելու խորհր-
դոյս սլաճառաւ : Նկեղեցիէն յետին մեկնողներէն
էի , ոտք ելայ երթալու համար , և ահա . . . ո՞վ
Տէր իմ . . . տեսայ Տիգրանն որ թեւ կուտար
երիտասարդ կնոջ մի դէս ի եկեղեցւոյ դուռն ուղ-
ղուելով : Հալիւ հազ կարողացայ խեղդել այն աղա-
ղակն որ սիրտս կ'ուզէր արծակել : Ամս մ'անցաւ
աչերուս առջեւէն , եւ ինկայ վերստին բազմոցին
վրայ : Զգիտեմ որչափ ժամանակ նուաղած մնացի ,
միայն թէ երբ սթափելու վրայ էի , թուեցաւ ինձ
լսել Տիգրանայ ձայնն որ անոյշ կերպիւ կը խօսէր
ինձ : Աչքս բացի , բայց ինքն քովս չէր , անծանօթ
մարդ մի միայն կը հսկէր վրաս : Երբ կարողացայ
խօսիլ՝ հարցուցի մարդուն թէ ուրիշ անձ մի չէր
գտնուած քովս սրահ մ'առաջ : Ոչ , սլաճառախանեց :
Իայց խօսելու եղանակէն դիւրին էր մակարերել
թէ ճշմարտութիւնը կը ծածկէր : Արկնեցի հար-

ցումս այնչափ թախանձանօք, որ բարի մարդն ի գութ շարժելով խոստովանեցաւ, թէ երիտասարդ մի արտասուալից աչերով և գորովանօք զիս խնամած՝ և մեկնած էր սթափելու ժամանակս, պատուիրելով իրեն որ ներկայ գտնուած ըլլալը չի յայտնէ ինձ, մինչ քովի յուզուած երիտասարդուհին կ'աշխատէր անոր ցաւն սփոփելու : Այդ մարդն եկեղեցոյ լուսարարն էր, և յայտնեց ինձ թէ առատ պարգեւ ընդունած էր Տիգրանէն ինձ պէտք եղած խնամքը տանելու համար : Կառք մի բերել տալով մէջը մտայ եւ տեղս վերադարձայ, չգիտեմ ինչպէս :

Կոմսը մեծ մտատանջութեամբ կը մաշէր երկարատեւ բացակայութեանս պատճառաւ, ու բացարձակ ուրախութեամբ դիմաւորեց զիս : Բայց դիտելով որ անկերպարան էի, անմիջապէս հասկցաւ թէ տարօրինակ դէպք մ'ունեցած էի : Պատմեցի իրեն եկեղեցական հանդէսն, և սոսկալի արկածս : « Թո՛ղ որ վրէժդ լուծեմ վերջապէս », ըսաւ, բարկութեամբ վառուած : « Կարծես թէ արեան կաթիլներն վէրքերը կը բուժեն, պատասխանեցի, թո՛ղ ապրի և իւր խիղճն ըլլայ իւր դատաւորը » :

Կը պատրաստուէի Կոմսէն բաժնուիլ : Արդէն կը սիրէի զինքն իբրեւ եղբայր, և բաց ի սրտէս՝ պատրաստ էի կեանքս անգամ նուիրել իրեն : Ինքն անմխիթար կը թուէր մեկնելուս պատճառաւ . Կեանքը, կ'ըսէր, ինձ համար բեռ մ'էր, իսկ արդայնպէս չէ քանի որ նպատակ մ'ունիմ, այսինքն ապագադ ապահովել, երջանկութիւնդ հաստատել :

Լէր երջանիկ . ես կամ թէ ուրիշ մի բարեբաստութեանդ նպաստէ փոյթ չէ . բաւական է որ բարեբաստ ըլլաս » :

Կո՛մս , մնջեցի լայնահառաջ , եթէ սիրտս կարող ըլլար յաւերակացն ներքեւ վերականգնիլ , զքեզ պիտի պաշտէր , ո՛վ մարդկանց ազնուագոյնը . բայց կը վախնամ թէ վճռողական կերպիւ մեռած է այն : Միայն թէ լաւ գիտցիր թէ ունիս յիս քոյր մի երախտագէտ՝ պատրաստ ամեն ժամանակ քեզ զոհուելու , եւ ըրած բոլոր անձնուէր ծառայութիւններդ նոյնչափ անձնուէր ծառայութեամբ փոխարինելու :

Մեկնեցայ Փարիզէն , տխրութեանցս բոյնը վերադարձայ յուսաբեկ և տկար մարմնով : Քոսայ վերստին զաւակս , անոր տեսքովը մխիթարուեցայ , և վայրիկ մի ցաւերս մոռցայ : Իսկ Յուլիանէս կարծես թէ զիս վերստին կ'ստանար մահուան ճիրաններէն : Լեւոն զաւակ մ'է ինձ համար : Մօտերս պիտի հաղորդեմ իրեն՝ աշխարհիս հրաժեշտ տալու որոշումս : Քեղեցիկ օրերուս ժամանակ լսած էի թէ Տփղիս խիստ վայելուչ կուսարան մի կայ՝ ապաստանարան ազնուատոհմ հոգիներու : Հոն կը փափաքիմ երթալ . Լեւոնին կը մնայ հարկ եղած միջոցներուն դիմել , զիս սոյն վանքին մէջ ընդունել տալու համար : Բայց արդ՝ աղջիկս կուզեմ վայելել , զգալ թէ ամբողջապէս մայր եմ մինչեւ որ կեանքս Աստուծոյ նուիրեմ :

Տիկին Սիրա առ Մայտա

Ի՛նչ, Մայտա, սէրն ուրեմն մինչեւ այդ աստիճան կը կուրցնէ՞ զքեզ որ կը հաւանիս վանքի մի շորս պատերուն մէջ բանտարկուելով՝ զոհելու ծաղիկ հասակդ, ազատութիւնդ, վերջապէս ամբողջ կեանքդ : Եթէ կուզես ապրիլ վշտաբեկ՝ առանձնութեան մէջ, Աստուծոյդ համար միայն . եթէ կուզես թշուառ մարդկութեան ծառայել, հա՛րկ է ուրեմն որ ուրիշ դժբաղդներու ընկերանաս, եւ այնպիսի ուխտերով կապուիս որ անհնարին ըլլայ քեզ զանոնք դրժել, եթէ օր մի գղջաս ըրածիդ վրայ : Արդի յուսահատ վիճակիդ մէջ թուի քեզ թէ ժամանակն անկարող պիտի ըլլայ ցաւդ դարմանելու, և թէ պիտի մնաս միշտ այս տխուր տրամադրութեամբդ : Համարելով թէ այդպէս է, միթէ պատճառ մ'է որ մայր ըլլալէ դադրիս, և զաւակդ որբութեան դատապարտելով պարտաւորես անոր աչքերն կենդանի մահուանդ վրայ լալու : Բայց նախ ըսէ՛ ինձ, ունի՞ս դու այդ իրաւունքը : Կին մ'որ ծնունդ կուտայ զաւակին, կ'ուխտէ անբարբառ հաստատել անոր երջանկութիւնն . և դ՛ու մայր, կուզե՞ս Յուլիանէիդ գեղեցիկ աշերն արտասուաց երկու աղբիւրներու փոխել : Այս ընթացքիդ մէջ կը տեսնեմ սոսկալի անձնասիրութիւն . կը տեսնեմ որ զքեզ սիրողը կը զոհես չ'սիրողին . արդարեւ աններելի է վարմունքդ :

Ըսէ ինձ նախ եթէ կայ բան մի այնչափ ան-
զուժ եւ բարբարոս որչափ վանք մ'որ բոյն մ'է
թշուառութեանց և հարստահարութեան , ուր կամ-
քը , զգացումն ու միտքը շղթաներ կը կրէ , ուր
կը գործադրուի վերջապէս մարդկային բարոյական
սրբապղծութիւնն , եթէ ներելի է այս բացատրու-
թիւնը : Մարդն որ ազատութեան համար ծնած է ,
կրնայ արդեօք շղթաներու մէջ հաճոյք զգալ : Միրտն
որ պաշտօն ունի սիրելու , կրնայ չսիրել : Միտքն որ
սահման չունի , կրնայ ամփոփուիլ կրօնից գաղա-
փարին մէջ լոկ . արդեօք սահմանելոյն չհանդիսպիր
անեզրին ծառայել կարծելով : Բնութեան մէջ
ամենայն ինչ տիեզերքիս ընդհանուր օրինաց հը-
պատակելով կը ծնի , ազատօրէն կ'աճի , ազատօ-
րէն կ'ապրի :

Պատասխանէ ինձ , Մայտա , ի՞նչ պիտի ընես
եթէ գործող միտքդ ուզէ ջախջախել օր մի իւր
կապերն , անկարելի պիտի ըլլայ այդ , զի ցոյց
պիտի տան քեզ վանքին չորս որմերը : Եթէ վշտա-
հար սիրտդ վերածնի յօժարութեամբ բարախել ,
ցոյց պիտի տան քեզ վանքին չորս որմերը : Եթէ
տազնապէն պրկուած լեզուդ օր մի փորձէ խօսիլ ,
ցոյց պիտի տան քեզ վանքին չորս որմերը , այսինքն
մտաց , սրտին և լեզուին կախաղանն , և կամ լաւ
եւս ըսեմ՝ կենաց մահը : Ս'ն ուրեմն , հրաժարէ
խորհուրդէդ , մրցէ՛ , տանջուէ՛ , մեռիր ի հարկին ,
բայց ազատ մեռիր , մայր մնացիր :

Կուզես զհոնիլ ապերախտի մի համար որ թո-
ղուց զքեզ : Կը ցանկանա ուրեմն յուսահատութեամբդ

հրճուեցնել անոր աչքերն՝ արժանապատուութիւնդ կատարելապէս մոռնալով: Մեռիւր լուծեամբ՝ եթէ կարելի չէ սպրիւղ , բայց մի շնորհեր այդ նենգաւորին նուաստութեանդ տեսարանը : Գիտեմ որ սէրը զօրութիւն մ'է որ կը բռնանայ մեր վրայ , և թէ անկարելի է իւր լուծը թօթափել եթէ նաեւ կամինք : Գիտեմ որ սանձ ընդունող և արամաբանող սէրը՝ սէր չէ . գիտեմ թէ անհնար է շիջուցանել հուրն այն՝ որ կայրէ զմեզ : Սակայն այս յուսահատ մրցման մէջ պատուաւոր միջոց մի կը մնայ մեզ , այն է մեռնիլ վեհանձնութեամբ , զի լաւագոյն է մահն մեծ քան նուաստ կեանքն : Ուստի կուզեմ իմացնել քեզ թէ լաւագոյն կը համարիմ մեծ յիշատակիդ վրայ ողբալ , քան թէ փոքր եւ ողորմելի կեանքովդ հրճուիլ : Եւ սակայն , Մայտա , գիտես որ եթէ աշխարհ կ'ընծայէ ինձ հաճոյք մի , եթէ կայ յօդ մ'որ կենաց հետ կը կապէ զիս՝ քու բարեկամութիւնդ է . քու յիշատակաւդ կսփոփեմ իմ առանձնութիւնս որ անձնական անդարմանելի ցաւերս առաւել եւս կը դառնացնէ : Քու մահուամբդ կը կտրես այն վերջին օղակն որով կը յարիմ կենաց , կը մարես վերջին նշոյլն որ մթազգած օրերս կը լուսաւորէ , կը յափշտակես սրտիս վերջին սնունդն : Հանդերձ այսու քաջութիւնն ունիմ ազազակելու քեզ . « Մեռիւր , բայց մի նուաստանար » :

Իբրեւ մեծ շնորհ կը խնդրեմ քեզմէ , Մայտա , որ ազատութիւնդ պահես , և վիշտդ արիութեամբ տանիս : Տես , կոմսն քեզ իւր ձեռքը կը նուիրէ , ընդունէ՛ պայն , արժանի է քեզ : Դուք իրարու սահ-

մանուած երկու հոգիներ էք : Անոր հաւատարմութեամբ միւսին անհաւատարմութիւնը պիտի կրնաս մոռնալ . հրեշ մի կը կորսնցնես , հրեշտակ մի կը գտնես . ոչ միայն չես ունենար կորուստ մի , այլ և կը շահիս :

Ձեմ յորդորեր վքեղ այժմէն կոմսին բաղդակից ըլլալ , ո՛չ : Երբ մեր սիրտը կը նուիրենք , պէտք է ամբողջապէս տանք և կամ բնաւ չտանք , անկատար նուէրն՝ նուէր չէ այլ չարիք : Իսկ դու հիմայ չես կրնար ամբողջ սէրդ նուիրել . սպասէ ուրեմն . ժամանակն պիտի բուժէ ախող , և կոմսին սիրտը պիտի փութացնէ այդ բոյժը :

Ես ալ իբրեւ զքեզ երբեմն սիրեցի անյոյս սիրով . կարծեցի մեռնիլ , ապրեցայ սակայն , և վերջապէս սիրեցի նուիրելով կեանքս ամուսնոյ մի՛ զոր մահը շատ շուտ կորղեց ինձմէ դժբաղդարար : Եստ անգամ մարդս մահն յօգնութիւն կը կոչէ , բայց ցաւոց յիշատակները ջնջուելով՝ կեանքը նոր վայելք կը պարգեւէ , եւ յայնժամ կը վախճանք կորսնցնել այն կեանքը զոր կարհամարհէինք : Եթէ մոռացում չըլլար ի՞նչ կ'ըլլար մարդկութեան վիճակը . պիտի ոչնչանար . զի թշուառութեան վարժարանին մէջ ուսումնասիրած չըլլալուն յաւակնութիւնն ո՞վ կրնայ ունենալ : Ապրէ ուրեմն , Մայտա , զաւկիդ համար , ինձ համար , և ազգիդ համար :

Հերիզայ առ Պետրոս Թ . . .

Քու ճարտարահիւս հնարքդ , Տիգրանին երկու նամակներն , որով Մայտային անհաւատարմութիւնն երեսին կը զարնէ նախատանօք , և զոր ձերբակալեցի , անդարմանելի կերպիւ բաժնեցին երկու սիրահարներն : Մայտա Փարիզ գնաց անշուշտ Տիգրանէն բացատրութիւն մ'ունենալու մտօք , բայց նա ամուսնացած ըլլալով ոչ այլ ինչ բերաւ հոնկէ եթէ ոչ իր սարտութեան ամօթը : Արդարեւ տըժգոյն է , նա և տկար . դժբաղդ է կը տեսնեմ , զի դէմքին վրայ սրտին սուգը նկարուած է . բայց այդ չի գոհացներ զիս , ցորչափ իւր նուազուն աչաց մէջ կը նշմարեմ ուրախութեան նշոյլ մի , եւ իւր տմոյն շրթանց վրայ գոհունակութեան ժպիտ մի , ականատես ըլլալով աղջկանը բարբրաստութեանը : Չեմ ներեր այդ գոհունակութեան ստուերն անգամ , եւ կ'ուզեմ որ իբր մայր եւս տարաբաղդ ըլլայ , որքան եղաւ իբր սիրահար : Կ'ուզեմ որ կասկածը Նևոնին սրտին մէջ սսրդի , որպէս զի սա իւր կնոջմէն զգուի . կ'ուզեմ արտասուք , կ'ուզեմ յուսահատութեան սլատկերներ , որպէս զի Մայտային սրտին վերջին հարուածը տամ անվրէպ ձեռամբ : Մէն մի վրիժառութեանս մէջ նոր ոյժ կ'ստանամ ասրելու և զքեզ սիրելու : Վրէժխընդրութիւն . . . ո՛վ հրաշալի բառ , ո՛վ կեանք հոգւոյ . եթէ վրէժխնդրութիւնը չըլլար , ատելի նախանձորդի մ'երջանկութեանն ականատես ըլլալու

համար միայն արեւն աչացս պիտի փայլէր ուրեմն :
Ո՛վ սոսկումն , երկու ռխերիմ թշնամիներս սիրով
միացած պիտի տեսնէի : Ո՛չ , ո՛չ , հազար անգամ
մահը կը վերադասէի :

Դու ծառայեցիր ինձ , և ես սիրովս փոխարի-
նեցի ծառայութիւններդ . կը սիրէիր զիս և այն-
պէս գործեցիր : Իսկ արդ նուազած է զգացումդ
որպէս զի յանձնառու չըլլաս դարձեալ վրիժառու-
թեանս նպաստելու : Հանապազօրեայ փաստերդ
հակառակը կը հաստատեն , և դեռ վերջին անգամ
բերանդ կ'երդնոյր զիս միշտ սիրելու և միշտ գե-
րիս մնալու :

Ձքեզ տեսնելու համար տակաւին երկու օր
պէտք է : Բայց կարելի չէ ինձ այդքան համբերել .
ուստի կը հարկադրուիմ քեզ գրելու , որպէս զի ո-
րոշումս յայտնեմ : Իսկ գործադրութեան մասին ա-
պահով եմ թէ յաջողութեամբ ի կատար կը հաս-
ցնես :

Յուլիանէն սովորութիւն ունի շրջագայելու պար-
տիզին անտառակին մէջ , զոր շատ իսկ կը ճանա-
չես դու , և ուր Վեոն կ'երթայ ընդհանրապէս զինքը
դիմաւորելու երբ գործէն կանուխ վերադառնայ :
Պիտի լրտեսես Վեոնի վերադարձը , և անմիջապէս
անանուն նամակ մի զրկես Յուլիանէին հասցէով ,
որով ցաւդ յայտնես նոյն օրուան բացակայութեանդ
վրայօք՝ խոստանալով իրեն փոխարինութիւն մի
երկրորդ օրուան համար : Վեոն՝ կնոջը բացակայու-
թեան ժամանակ անշուշտ նամակը պիտի բանայ ,
կարդայ և պիտի զգուշանայ որ և է դիտողութիւն

ընելէ , որպէս զի հետեւեալ օրն իւր կնոջ նենդա-
ւորութիւնը բռնէ : Իսկ դու ջանա՛ դէմքդ այլա-
փոխելու , և անտառակին մէջ պահուելով՝ խոյս
տուր միայն երբ Լեոնին գալուստը նշմարես . այն-
պէս վարուէ՛ որ փախուստդ տեսնէ միայն , որով
անձիդ վրայ կասկած յարուցանելու վախէն ազատ
մնաս :

Նամակը , ներկայութիւնդ , փախուստդ , բա-
ւական կ'ըլլան Լեոնին կասկածներն արթնցնելու ,
երբ արդէն կասկածոտ է բնութեամբ , և պատուոյն
զարմանալի կերպիւ նախանձախնդիր : Կարող է
ամեն միջոցի դիմել իւր նախատուած պատուոյն
վրէժը լուծելու համար : Յուլիանէ կը պաշտէ իւր
ամուսինն , եւ կրնայ մեռնիլ եթէ անոր սէրէն
զրկուի : Այն ժամանակ Մայտան զաւկին դժբաղ-
դութիւնը տեսնելով՝ իւր հոգին նոր թոյնով կը
համակուի , նոր բեռով մի կը ճնշուի , որով կեանքն՝
երկարատեւ և դառն հոգեվար մի կ'ըլլայ : Անոր
աղէտքն իմ վայելքս է , և արտասուքը՝ ջուրն է ,
որ քեզի համար ունեցած սէրս կը բեղմնաւորէ :

Մայտա առ Տիկին Սիրա

Ընդ որ խոստովանութիւնս ըրի Լեոնին . սաստիկ
բարկացաւ Տիգրանին բռնած ընթացքին դէմ ,
նամանաւանդ երբ կը նկատէր զինքը միշտ իբրեւ

պատուաւոր անձ մի , գուցէ , ըսաւ , նոյն մասնութեամբ ինքն ևս պատժուեցաւ , և ոչ առաւել երջանիկ է քան զքեզ , իւր նամակին մէջ դրած մի քանի անորոշ տողերէն եթէ դատելու ըլլամ : Լեռն կ'ուզէր կշտամբել զՏիգրան իւր անարդ վարմունքին համար . բայց ես արդիլեցի , և ինքը խոստացաւ լռել :

Յայտնեցի իրեն , վանք բաշտելու դիտաւորութիւնս . սաստիկ հակառակեցաւ՝ այլ և այլ սրտաճառներ յառաջ բերելով , և մանաւանդ Յուլիանէիս կրելու ցաւն ինք գգացնելով : Հաստատեցի իրեն թէ աղջիկս իւր ամուսնական սիրովն կրնար թեթեւցնել մայրական բացակայութեան դառնութիւնըն , երբ մանաւանդ իմ անդորրութեանս պիտի ծառայէր : Հեռանալովս կրնամ արդեօք մայր ըլլալէ դադրիլ , ըսի , և ո՞վ կը յաջողի դադրելու երբ մայր եղած է անգամ մի :

Քու եւ Լեռնին յորդորանաց հակառակ պիտի դործադրեմ խորհուրդս , զի կենաց տկար արձագանքն որ մինչեւ ինձ կը հասնի , վայելմանց աղօտ պատկերը , շուրջս եղած թեթեւ շարժմունքն , վերջապէս ամենայն ինչ կը զայրացնէ , կը սաստկացնէ վիճակս : Անշուշտ դժբաղդներու ընկերակցութիւնը տխուր միտիթարութիւն մ'է վշտահար հողւոյն համար . բայց պիտի գտնեմ ուրիշներ եւս որ ինձ նման կենաց դառնութիւնը ճանչցան , եւ այդ տեսարանը գուցէ արիութիւն տայ ինձ ցաւերուս հանդուրժելու : Պիտի գտնամ լռութիւնը , մահուան պատկերն այդ չորս որմերուն մէջ , ինչ-

պէս կ'ըսես . և կեանքն որչափ սահմանափակ ըլլայ , այնչափ ոյժս կամփոփուի , որով առաւել դիւրութեամբ կրնամ վերջացնել մնացած օրերս : Այս աշխարհէս՝ ուրկէ կը հրաժարիմ՝ սիրելեացս յիշատակը միայն հետս պիտի տանիմ մինչեւ յետին շունջս պահելու պայմանաւ : Կը հարցնես ինձ թէ ինչ պիտի ընեմ եթէ յանկարծ գերեզմանէն վերածնէի և բաղձայի սիրել , մտածել վերստին . երբ սիրաբ աստիկ կը զարնուի , փրկութիւն չգտներ : Կան վէրքեր որ կը բուժին , զի մահածին չեն . իսկ որոնք որ մահածին են , ինչպէս իմիններս , կը մաշեցնեն կեանքը սակաւ առ սակաւ , եւ վերջապէս կ'ոչնչացնեն :

Ամուսնութեան խօսք կրնես երբ հրաժեշտի ողջոյնը տուի աշխարհիս : Ար յարգեմ , կը սիրեմ Կոմսն իբրեւ եղբայրս : Սիրտս՝ միայն մէկ անգամ սիրեց , եւ այնչափ սիրեց որ մաշեցաւ : Կոմսն կը գտնայ յիս հաւատարիմ Վօռինը , կուզէս որ յինքն գտնամ սիրադրութ Տիգրանի : Ար փափաքէի նորէն յարութիւն առնուլ , ուրիշ սիրտ մ'ունենալ Կոմսին նուիրելու համար . բայց ուզելը կարենալ է արդեօք միշտ :

Արդէն մահուան պատանքին մէջ դրուած եմ : Եթէ փորձէի զայն թօթափել , գուցէ մնացորդ կեանքս ալ միասին կ'առնուէր : Թողուցէք զիս բաղդիս , թողուցէք որ իրացնեմ երազս . գուցէ քիչ մի ժամանակ խաղաղութիւն կը գտնամ : Աւ սակայն կը ներքս ինձ արդեօք քեզ խոտոտվանութիւն մի ընել , որ զիս ամօթահար կ'ընէ իմ աչացս առջեւ :

իսկ . լուր ինձ ուրեմն : Այն վայրկեաններ ուր Տիգրանին անկեղծ դէմքն առջեւս կը ներկայանայ . խօսքերն , խոստումներն ականջիս կը հնչեն , եւ այն ատեն կզգամ որ սիրտս ներողամիտ է իւր նկատմամբ , եւ կը պաշտպանէ մինչեւ անդամ գինքը : Ար թուի ինձ թէ չկրնար դադրիլ զիս սիրելէ , եւ ոչ ալ ես գինքը պաշտելէ : Ար բանդագուշեմ , այնպէս չէ՞ արդեօք : Խենդ կը սեպուէի եթէ գինքը պաշտպանէի և սիրէի իւր սեւ մատնութենէն ետք : Էս նահատակ մ'եմ . սակայն համակրելի է ինձ ձեռքն որ անգութ հարուածը տուաւ սրտիս . կը կարծեմ ատել Տիգրանն , եւ կը պաշտեմ տակաւին . թուի ինձ թէ մոռցած եմ գինքն , այլ միշտ կը յիշեմ . խոյս կուտամ իրմէ՝ եւ միշտ գինքը կորոնեմ . այս է անհնարին վիճակն ուր կը ծփամ անընդհատ : Սոսկալի կռիւ մը կայ նախատուած սիրոյ եւ հրակէզ սրտի , արժանապատուութեանս և նուաստ զգացմանս մէջ :

Կոմսն առ Մայտա

Մեկնեցար դու , Մայտա , և չէութիւնը գրաւեց զիս : Ապրեցայ քեզմով քիչ մի ժամանակ , եւ յետոյ զիս մատնեցիր տխուր բաղդիս . խաւարն

պաշարեց զիս . մէկ աստղ կը փայլի անդ՝ իրրեւ
փրկարար փարոս , և այս լոյսն է քու յիշատակդ :
Մեկամաղձութեամբ համակուեցայ , եւ կ'զգամ
դարձեալ թէ կեանքն անտանելի բեռ մի է : Դա-
տապարտեալ եմ ուրեմն միշտ Քօռիններս կորսնցը-
նելու . դատապարտեալ եմ անոնց վրայ ողբալու՝
յանչափս սիրելէն ետք : Ըսէ , Մայտա , թէ ինձ
համար մեռած չես , թէ վերստին պիտի ծնանիս՝
ինձ նուիրելու համար նոր սիրտ մի . բայց իբր
փոխարէն իմս կը բաւէ՞ քեզ : Այնքան բարձր ես
որ կարեւորութիւն չես տար հարստութեանս եւ
ընկերական վիճակիս . զիտեմ այդ մեծասրտու-
թիւնդ . բայց անձնուիրութիւնս արդեօք քեզ կը
բաւէ՞ ի փոխարէն այն սրտին զոր կորուսիր : Ըսէ ,
Մայտա , պիտի սիրե՞ս զիս օր մի . կրնամ տածել
այդ յոյսը . բայց չեմ ուզեր որ զիս սիրես ողոր-
մութեան համար՝ ինձ զոհելով վեհ սիրտդ . ո՛չ ,
ո՛չ , չեմ հաւանիր բնաւ այդպիսի ողջակէզ մ'ըն-
դունելու :

Սակայն եթէ անողորելի սիրտդ չհաճիր երկրորդ
անգամ բաղխելու , վստահ եմ թէ դոնէ չես մեր-
ժեր ինձ շնչած օդդ ծծելու , բնակած երկիրդ
բնակելու , ձայնդ լսելու , քեզ ծառայելու և անձս
քեզ նուիրելու երջանկութիւնը :

Հոգս չէ հայրենիքէս օտարանալ , զի սէրն աշ-
խարհիս քաղաքացին է . հայրենիքն է ուր որ կը
բնակի մեր սիրականը : Բնիկ երկրիս վրայ նըժ-
դեհ եմ , և իմ երկնից արեւն աչքս կը խայթէ :
Առտնին պատճառ մի զիս կարգելու հիմա ճանբայ

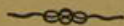
եւնելու : բայց սլարագաները ներելէն անմիջապէս ետք պիտի մեկնիմ ասկէ : Ի տեսութիւն ուրեմն , Մայտա :

Մայտա առ. կոմսն

Քեզի համար ապրիլ , հատուցանել ինչ որ ընդունեցայ քեզմէ , տխուր կենացդ քիչ մ'երջանկութիւն պատճառել , այս պիտի ըլլար ահա բաղձանացս մեծագոյնը : Բայց սեւ գիշերը կրնայ արդեօք լոյս տալ . անկենդան սիրտ մի կրնայ կեանք սարգելել , և ինչ որ մեռած է կրնայ վերստին ապրիլ : Քեզ սակաւ ինչ մխիթարութիւն տալու համար քանի մի կեանք կը զոհէի , եւ սակայն սիրտ մի չունիմ քեզ ձօնելու , աւանդ : Բազդին անագորոյն ձեռքը խեղճ սրտիս զարկաւ , եւ այս հարուածէն ետք անկենդան մնաց այն : Դու բարութեամբդ ողողեցիր զիս , եւ ես քեզի համար ոչինչ կրնամ ընել : Արտագին կը կամիմ քեզ ծառայել , և անկարող եմ յաջողելու : Քեզի հետ նոյն երկնից ներքեւ ապրիլ , զքեզ իբր եղբայր ճանչնալ , զքեզ մխիթարել , փափաքներուս մեծագոյնը պիտի ըլլար : Բայց իմ երկինքս քուկդ չկրնար ըլլալ , զի ես խաւարին մէջ պիտի ապրիմ , մինչդեռ դու լուսոյ կը կարօտիս : Դու կեանքը կ'սկսիս , բայց ինձ համար կը վերջանայ այն : Հրաժեշտ պիտի

տամ ամեն բանի , մահը պիտի զգենում , և սիրելեացս յիշատակը միայն հետս պիտի տանիմ : Երբէք , Կոմս , երբէք չեմ կրնար մոռնալ զքեզ : Նրբ վանքին դռներն զոցուին ներս մտնելէս ետք , երբ անցեալ օրերս յիշեմ , քու ազնիւ պատկերդ պիտի ըլլայ այն պատկերներուն մին որք ինձ հաճոյք կը պարգեւէն : Միտքս յիշատակիդ վրայ պիտի հանգչի , կիզուտ վայրի մէջ դրուած կանաչ ոստի պէս , և հոգիս ի հեռուստ պիտի արձակէ քեզ երախտագիտութեան և բարեկամութեան նուազը : Աստահ եղի՞ր թէ երբ հասնի նոյն իսկ ահաւոր վայրկեանը , բերանս անունդ պիտի տայ միւս սիրելեացս անուններուն հետ : Մնաս բարեան , Կոմս : Ինչո՞ւ բազդը չուզեց որ զքեզ յառաջագոյն ճանաչէի . փոխանակ երկու թշուառներու՝ երկու երջանիկ կը կազմէինք : Բաղդն՝ որ հալածեց զիս՝ յուսամ թէ չպիտի ժխտէ իսկ ապաստանարան մի որուն մէջ կենդանի պիտի թաղուիմ : Վերստին կըսեմ քեզ , մնաս բարեան : Գուցէ մօտերս կը մեկնիմ օտար երկրի մէջ անհետանալու համար :

Մայրս առ Տիկին Սիրա

Ամեն անգամ որ գրիչը ձեռքս կառնում , արդեօք դատապարտեանք եմ նոր աղէտք մ'եւս գուժելու . և ո՞վ կսպասէր այսպիսի անակնկալ պատահարի

մի : Մտածէ թէ Յուլիանէ դժոխային ամբաստանութեան մի ներքեւ է . աչքերն արտասուաց աղբիւր եղան , եւ բերանն ոչ եւս կրնայ ժպտիլ : Սաստիկ հիւանդացաւ այն , եւ կը վախնայի թէ զինքը պիտի կորսնցնեմ :

Անանուն նամակ մի , մարդ մի որ խոյս կուտար անտառակին մէջէն՝ մինչդեռ ազջիկս կը շրջէր անդ , լեւոնին կասկածները գրգռեցին : Այն որ այնքան ազնիւ եւ գորովալի էր ամուսնոյն նկատմամբ , կարծես թէ վայրագ հրէշի փոխուեցաւ , դառնապէս գանդատեցաւ անխղճարար մատնուած համարելով ինքզինքն , և սպառնացաւ թողուլ բնակարան մի ուր անպատուութիւնը մուտ գտած էր , թողուլ Պօլիան իսկ վերջնական կերպիւ , և երթալ ի տար աշխարհ իւր դժբաղդութեան վրայ ողբալու համար : Երեւակայէ խեղճ Յուլիանէիս յուսահատութիւնն և իմս : Ի զուր հէքն այն կը բողբէր , իւր անմեղութիւնը կը հաստատէր , ու արտասուելով և հառաչելով կը թախանձէր ամուսինն որ իւր անմեղութեան հաւտայ , բայց ի զուր : Երբ լեւոն կը սլափաստուէր մեկնիլ ամուսնական յարկէն , ազջիկս ոչ եւս հանդուրժելով այդ աղէտից՝ գրաւուեցաւ այնպիսի տենդով մ' որ զինքը մահուան դուռը տարաւ : Մոռցայ ամեն վիշտ , ամեն հոգ , և միայն զաւակս ազատելու համար ապրեցայ : Իւր հիւանդութեան զառանցման ժամանակ կը գոչէր շարունակ . « Լեւոնդ իմ սիրեցեալ , մի հեռանար ինձմէ , կ'երդնում քեզ թէ անպարտ եմ » : Լեւոն ամուսնոյն յուսահատ վիճակը տեսնե-

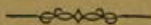
լով, և ցնորման մէջ արտայայտած աղերսալի խօսքերը լսելով՝ զղջմամբ եւ յուսահատութեամբ համակուեցաւ, և անհուն սիրով վերադարձաւ առ իւր սիրելին: Դառնապէս կ'ողբար անմեղութեան դահիճն ըլլալ ուզելուն համար: Այս պարագաներուն մէջ կը տեսնեմ, կ'ըսէր, չար ոգի մ'որ ուզեց ընտանեկան երջանկութիւնս վրդովել: Պիտի դտնեմ զայն, և Յուլիանէին վրէժը պիտի լուծեմ:

Անտանելի երկիւղներէ վերջ ազջիկս վտանգէն ազատեցաւ, և երկրորդ անգամ մայր ըլլալս զգացի: Ուխտ ըրի ժամանակ մի չբաժնուիլ իրմէ որ և է դիտաւորութեամբ: Կեղծ զաւակս ի՞նչ պիտի ընէր առանց մօրը: Յուսահատութեան ժամանակ ծոցս կը թափէր իւր արտաւերք, և բերանս կը մխիթարէր զինքը՝ հաւատելով թէ ասոնք կենաց փոթորիկներն են, և թէ պայծառ օրեր պիտի փայլին վերստին: Անմեղ արարածն ինձ կը վստահէր, յուսալով թէ Լեւոնը պիտի վերադարձնեմ իրեն:

Երբ տենդն անցաւ, և երբ Յուլիանէն իւր քովը տեսաւ ամուսինը, կարծես թէ շէր կրնար հաւտալ տեսածին, և շարունակ կը հարցնէր. « Հաւատացիր ուրեմն անմեղութեանս, կը սիրե՞ս զիս դարձեալ. ո՞վ արդեօք ուզեց հեռացնել սիրող ինձմէ. չգիտէիր ուրեմն թէ առանց քեզի անկարելի է ինձ ապրիլ »: Լեւոն կատարելապէս յուզուած՝ կը խօստանար զինքը պաշտել միշտ և վրէժը լուծել:

Կարծես թէ այս նոր և սոսկալի դէպքը վերապահուած էր ինձ որպէս զի մոռնայի այն վիշտն որ կը կրծէ զիս: Ի՞նչ շփոթութիւն, ի՞նչ երկիւղ

կրեցի : Կը տեսնէի Յուլիանէս վատարար ամբաստանուած , եւ անկարող էի անմեղութիւնը ապացուցանելու : Մայր ըլլալ եւ զաւակդ ամուսնոյ մի նախատանաց ենթարկեալ տեսնել , մայրենի սիրոյ նուիրական ձեռագործը նուաստացած , ազարտած տեսնել , այնչափ դորովանօք խնամուած մարդարիտդ ցեխին մէջ սեւցած եւ գլորուած տեսնել , ո՛հ , այդ կրկին հարուածը շատ ծանր է մայրենի սրտին և կնային արժանապատուութեան : Կը կարծէի թէ սիրտս ցաւոց բարձրագոյն կէտը հասած ըլլալով՝ նոր վիշտ չէր կրնար արտադրել : Բայց սիրտը խոնաւ սպունգի կը նմանի , որ կարծես թէ յետին կաթիլը դուրս տուած է , եւ որ սակայն նորեր կը մատուակէ եթէ վերստին քամուի : Վըշտով ապրիլն արդ բնական կացութիւնս եղաւ :

Տիկին Սիրա առ Մայտա

Տես թէ ինչ է ընկերութիւնն իւր նախապաշարմամբ , անիրաւութեամբ և անգթութեամբ : Անանուն նամակ մի , վախստական մարդու մը ստուերն իրաւունք կուտան ամուսնոյ մի դատապարտելու , սպառնալու , ինքզինքը նախատուած կարծելու , և իւր պատուոյն պահպանութեան համար սիրտ մի յօ»

չօտելու , կեանք մի մարելու : Ս,յս ընթացքը պատուաւոր մարդու ընթացք կ'անուանի :

Մարդիկ նախանձախնդիր են իրենց անուան արժանապատուութեան , լաւ . և ամեն պատուակիր մարդ նախանձախնդիր ըլլալու է արդարեւ : Բայց այդ անունն , որոյ այնչափ կարեւորութիւն կուտայ այրն , որոյ համար այնչափ աղմուկ կը յարուցանէ , այդ անունը՝ զոր կնոջ մի կուտայ՝ պատուիրելով անդուլ հսկել անոր անարատութեան վրայ , կը հարցնեմ թէ այրն ի՞նչ վիճակի մէջ կուտայ այդ անունն , անարատ թէ տղմաթաթաւ . և եթէ անարատ չէ ի՞նչպէս կարելի է մաքուր պահել արդէն աղտոտուած բան մի : Գուցէ կինն ամեն կեղտ սըրբելու յատկութիւնն ունենայ . բայց այն ատեն ինչո՞ւ արդեօք անմաքրութիւնը մաքրութեան դատաւոր կանգնի : Ա՛ենթադրեմ թէ կինը տկար արարած մ'է , քանի որ հարկ է գործածել սովորական անուն մի՝ որ նուաստութիւն մ'է որքան տուողին նոյնքան ալ ընդունողին . ենթադրելով , կ'ըսեմ , թէ տկար է նա , ինչո՞ւ ուրեմն այն ատեն այդչափ խստութեան ենթարկուի ինչ որ ըստ ինքեան անկարող է դիմադրելու , մրցելու եւ յաղթելու : Ճանաչել տկարութիւն մի , յայտարարել զայն և ապա և ոչ իսկ ամենափոքր ներողամտութիւն մի ցոյց տալ անոր նկատմամբ , անգթութեան չափն անցնել է : Համողուիլ այդ տկարութեան մասին եւ սակայն անուան պատիւն անոր վրայ հիմնել՝ հակասութեան բարձրագոյն կէտն է : Թանկազին զանձի պահպանութիւնը տկար ձեռաց ի՞նչպէս կը յանձնուի . եւ

եթէ զխտութեամբ կը յանձնուի , որո՞ւնն է յան-
ցանքը : Այսպիսի պարագայի մէջ ուրեմն տկարու-
թեան իրաւունքը նկատողութեան առնելու է՝ եթէ
կայ տկարութիւն , վերջ տալով այն սաստիկ բռնա-
բարութեանց որք կանանց վրայ կը ծանրանան իբրև
ուազմական ժողովի մահագոյժ վճիռներ :

Կինը տկար է կ'ըսուի , լաւ . բայց ո՞վ կ'ապա-
ցուցանէ թէ այրը տկար չէ : Ի՞նչ եղանակաւ պէտք
է որ զինքը դատեմ , և ո՞ր պարագայի մէջ : Այրն
անբարոյականութեան մէջ կը չըջի , կ'աղարտի , բայց
փոյթ չէ , զի այր է : Ուրեմն այրն ուժեղ է չէ թէ
առաքինի հանդիսանալովն , այլ իւր առնութիւնը
զեղծելով : Ամուսնական հաւատարմութեան ուխ-
տին դրժումը այնչափ անբարոյական ընթացք մ'է
կանանանց որչափ արանց նկատմամբ : Կենաց ա-
մենափոքր պարականերու մէջ խոստմնազանցու-
թիւնն անպատուութիւն կը համարուի : Ուստի եր-
կու վիճակակից անձանց հաւատարմութեան նը-
կատմամբ երկուստէք ընդունուած պայմանադրու-
թեան պատասխանատուութիւնը կը պատկանի
նոյնչափ կնոջ՝ որչափ իւր ամուսնոյն : Արդեօ՞ք
կանայք ամուսնութեան միջոցին արտօնութիւն տը-
ուած են զիրենք խաբելու . անոնց և ոչ մին չնոր-
հած է այս արտօնութիւնը , եւ սակայն արք եւ ոչ
խկ փոյթ ըրած են ուխտադրուժ հանդիսանա-
լու : Եթէ արք բարոյական ոյժ ունին այն էակին
վրայ զոր տկար կանուանեն , այդ ոյժին նշանը
միթէ իրենց խոստմնազանցութեան մէջ պիտի տես-
նենք :

Կառարկուի միշտ թէ կնոջ անբարոյական ընթացքն աղէտալի հետեւանք կ'ունենայ ընտանեաց համար . ես կը հարցնեմ թէ կնոջ յանցաւորութիւնն իւր հետեւանքովն է որ կը կազմուի , թէ ոչ իբր ուխտադրուծ հասարակաց բարուց վնասելովը : Բայց հասարակաց բարուց ասպահովութեան համար արքեւս սլատասխանատու են կանանց չափ : Եթէ ի բաց առնունք դաս մի կանայք , որք իրենց սեռին միայն անունը կը կրեն , կինը յինքն ունի մինչեւ գերագոյն աստիճանի արժանապատուութեան զգացումը՝ որով ինքը կը զօրանայ : Ինքն ունի գեղեցկին եւ վսեմին ճաշակն՝ որով կը բարձրանայ : Կինն իբր պարտուցը գերի կը կատարէ պարտքն , իւր արժանապատուութիւնը հասցնելով մինչեւ այն բարձր կէտն ուր արք շատ անգամ լոկ իրենց անունները կը բարձրացնեն :

Կինն անկատար կերպիւ ճանչցուած է միշտ , ոչ երբէք դատած են իւր բնութիւնը ըստ ճշմարտութեան , այլ ժամանակին , ոգւոյն , ընկերական վիճակին , ընդունած կրթութեան և անկէ արտադրուած հետեւանաց , կրից կամ մոլորութեանց համեմատ : Սպարտացի կինը չնմանիր արեւելեան կնոջ , ինչպէս Հայաստանցի կինն Եւրոպացի չէ , ինչպէս վայրենի կինն ոչ արեւելեան է և ոչ եւրոպացի :

Հայաստանցի արի և կրօնասէր կանայք կ'օրհնէին այն Աստուածն՝ որ կենաց փափկութենէն զիրենք զրկելով ամէն տեսակ աղէտից կ'եթարկէր , և՛ իբր ուխտադրուծ փոխանակ անոյշ կեանք վա-

յեւելու՝ կը մեռնէին ի սէր իրենց Աստուծոյն : Սպարտացի հայրենասէր մայրն որ կ'ըսէր որդւոյն . « Յաղթէ կամ մեռիր , » անշուշտ այդ լեզուն շէր գործածեր չքեղապարզ կանանոցին մէջ ուր վայելք կը տեղան և բուրմունք կը տարածուին : Գերի Երուսաղէմը Յուդիդ մի տուաւ : Լուքրեցիաներու և Բրուտոսներու Հռովմը՝ Կուռնելիա մի . Քաղղիոյ յեղափոխութիւնն ալ՝ տիկին Ռօլանը եւ Շարլօթ Քօրտէն :

Վայրենւոյն զաւակը մօր մի ծնունդ շէ՞ արդեօք , և սակայն կը վաճառէ զնա չորաբեկ աչօք , կ'ազատի անկէ իբրեւ տաղտուկ բեռէ մը :

Այս մի քանի օրինակներէն զիւրին է հետեւցընել թէ կիներ զանազան երեւոյթներու ներքեւ հակառակ պատկերներ կը ներկայացնէ : Ինչպէս արդի ժամանակներուն գալով կը նշմարենք թեթևասօլիկ կիներ միայն զուարճութիւններով զբաղած . ինչպէս անբարոյական կիներ՝ իւր շահով . աշխատասէր կիներ՝ իր սգնասիրութեամբ . վաճառական կիներ իւր սպրանքով . քաղաքացի առաքինի կիներ՝ իւր ընտանեօք . ուսումնական կիներ՝ իւր գիրքերով . բարձրաստիճան ազնուական կիներն ալ իւր տիտղոսներով : Երբ այսպիսի խտիր մը կայ կանանց բարոյական և ընկերական վիճակներուն մէջ , ո՞ր կարգին կը պատկանին կանանց վերաբերեալ ընդհանուր խորհրդածութիւններն : Արդեօք որչու՞մ է թէ ո՞ր ձեւով , ո՞ր դոյնով փափագելի է որ կիներ հանդիսանայ : Ինչպէ՞ս կուզեն զինքը տեսնել , տանտիկին՝ թէ ուսումնական , գերի՞՝ թէ ազատ , ըն-

կերութեան կին՝ թէ քաղաքացի կամ մայր : Յայտնուած է թէ ինչպէս բաղձալի է որ նա ըլլայ . ո՛չ : Կնոջ ընդունած դաստիարակութիւնն ո՞ր նպատակին կը համապատասխանէ , առ ինչ կը ձգտի : Անոր միտքը կը խանգարեն , սիրտը կը մոլորեն , առանց որ և է հաստատ և ուղիղ սկզբունք և գաղափարներ տալու անձնական կառավարութեան համար , որով նախապաշարմունքէ կ'առաջնորդուի , և կըլլայ նահատակ մի : Մարդը չըմբռնելով թէ ինչ մեծ ոյժ , կարողութիւն և գործունէութիւն կրնան արտադրել կնոջ բանականութիւնը մշակելով և ըզգացումները գրգռելով , կը դատապարտեն զինքը : Բնութիւնը գեղեցիկ և ընտիր հանգամանքով օժտած է կինը , բայց բռնութիւնն և օրէնքն այս հանգամանքը խանգարեցին : Ֆիզիզական ոյժն՝ այսինքն անասնական առաւելութիւնը գերի ըրաւ կինը , և օրէնքը հաստատեց ասոր շղթաները :

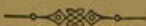
Իրօք ինչ կ'ընէ օրէնքը : Օրէնքը կնոջ վիզը չըռուան մի կ'անցունէ , զոր կը սեղմէ և կը թուլցնէ ըստ հարկին : Եւրոպայի ամէնէն քաղաքակրթեալ ազգին օրինաց առջեւ ինչ է կինն , եթէ ոչ ամուսնոյն ստացուածքը : Ոչ նախաձեռնութեան իրաւունք ունի , ոչ կամք , ոչ իշխանութիւն , ոչ ալ բողոքելու թոյլտուութիւն՝ երբ սիրտը կ'արիւնի , երբ միտքը կ'ապստամբի : Ամենայն բողոք յափըշտակուած իրաւանցը նկատմամբ՝ ոճիր մ'է . իւր բաժինն է լռութիւնը : Այսելից մասին այրն իւր վրայ բացարձակ առաւելութիւն , իսկ պատժոյ մասին հաւասարութիւն ունի , մանաւանդ կնոջ հա-

մար առաւելութիւն իսկ կայ սլատժուելու մասին : Օրէնքը ներումն կը շնորհէ արանց մոլութեանց , մինչդեռ կնոջ ամենափոքրիկ յանցանքը կը սլատժէ խտուրտ : Օրէնք կը փոխուին զանազան ճիւղերու մէջ՝ կը շնորհեն կամ կը սանձահարեն ըստ հարկին , բայց կնոջ վերաբերեալ բարոյական սկզբունքը նոյնը մնաց միշտ , այսինքն այրն անձնիշխան , կինն ստրուկ :

Այն մեծ սկզբունքն , որ եւրոպական աշխարհին մէջ կը հռչակուին՝ այսինքն ազատութեան և հասարակութեան սկզբունքները սլարզապէս ահագին բառեր են : Ի՞նչ տեսակ հասարակութիւն է այդ որ առ ոտս արանց կը դնէ մարդկութեան կէս մասը . ի՞նչ է այդ ազատութիւնն որ կը զրկէ կինը բողբելու , գործելու , ձեռնարկելու կարողութեան : Ի՞նչ է այդ ոյժն որ կ'ըսէ արանց , « Գործէ աներկիւղ , ազատ ես » . իսկ կանանց , « Շղթաներդ փայփայէ անմուռն » : Չէ՞ այդ բռնութեան ոյժն որ անձին կը յատկացնէ ինչ որ իւր ստացուածքը չէ և կը վայելէ զայն : Ի՞նչ փոյթ իրեն եթէ յափշտակութիւն մ'է ըրածն , ի՞նչ փոյթ այլոց արտասուքն և տառապանքը , և այն ցասումն որ կը մռնչէ առանց սակայն ձայնը բարձրացնել կարենալու , զի լուելու սխտի հարկադրեն այդ յանդուգն բերանն՝ ըսելով . « Մեզմէ ձայնդ , զի կին ես դու , եւ չէ տրուած քեզ վայելել ինչ որ մեր առանձին սեպհականութիւնն է . խնամէ՛ զաւակներդ , ծառայէ՛ մեր հաճոյից » : Այս սլացմաններու մէջ , այս բարոյական նուաստ ճնշման ներքեւ է , ճըն-

չում որ զկին կ'այլակերպէ , որ մարդիկ կը դատեն
կանանց բանականութեան , սրտին , կարողութեան ,
հանգամանաց և կրիցն աստիճանը , և կ'արձակեն
անոր դէմ աղետալի վճիռը . խեղճ մարդկութիւն :

Երբ հաւասարութիւնը տիրէ երկու սեռին մէջ .
այսինքն վայելից և պատժոյ , աշխատութեան և
վարձատրութեան հաւասարութիւնը , այն ժամա-
նակ շղթաները կը ջախջախուին , սուտը կը դադրի
եւ ընկերութիւնը կը շահի հաւասարակշռութեան
մէջ ինչ որ կը կորսնցնէ անասնական ոյժերու ան-
հաւասարութեան մէջ և այդ հաւասարակշռութենէ
կ'արտադրի ներդաշնակութիւնը , ներդաշնակու-
թենէն յառաջադիմութիւնն , և յառաջադիմութե-
նէն ճշմարիտ լուսաւորութիւնն , որ մտական եւ
բարոյական ոյժերուն ամբողջութիւնն է :

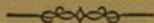

Կոմսն առ Մայտա

Դու կուզես , Մայտա , աշխարհէս և սիրելիներ-
բէդ հրաժարիլ՝ վանքի մի մէջ թաղուելով . կուզես
զոհուիլ : Լա՛ւ , բայց զքեզ պաշտող եղբայրդ ալ
հետդ զոհելու քաջութիւնն ունեցիր : Քեզմով տիե-
զեբք իմս է . առանց քեզ ոչնչութիւնը կը մնայ ինձ :
Դուն ես ականջն սրով կը լսեմ , դուն ես բերանն
սրով կը խօսիմ . սիրտ մ'ունիմ որ քեզմով միայն

կը բարախէ : Մայտա , վերադարձնէր աչացս շողը ,
վերադարձնէր բերնիս խօսքը . քեզ սահէ միայն
սիրտս , զի քուկդ է այն :

Բայց եթէ անսպասուած կուզես զո՛հդ կատարել ,
իմաց տուր ինձ որպէս զի իմս ալ ես կատարեմ
նոյն միջոցին : Մի վախնար երբէք թէ գանգատս
վանական անդորրութիւնդ կը վրդովէ : Ես քու եր-
ջանկութիւնդ երազեցի միշտ . զքեզ բարեբաստ
տեսնելու համար տանջանքն եւս սիրելի է ինձ :
Սակայն չեմ կրնար անվրդով տեսնել այն ցուրտ պա-
տանքը զոր ձեռքերդ կը պատրաստեն ջերմ սիրտդ
ծածկելու համար . ո՛չ , չեմ կրնար հանդուրժել
այդ բանին : Ըսէ ինձ միայն , հա՛րկ է ապրիլ թէ
մեռնիլ աշխարհիս համար : Ի մահ՛ ինչպէս եւ ի
կեանս միշտ սիրելի պիտի մնաս ինձ համար :

Մայտա առ Տիկին Սիրա

Ճշմարտութիւնն երեւան ելաւ . Տիգրան յան-
ցաւոր չէ , վատորէն խաբած են զինքը : Տիգրան
կեղծած չէր , այլ ճշմարտապէս սիրած էր զիս .
բայց աւա՛ղ , ինձ համար ոչ եւս է նա : Սարսափն
և ուրախութիւնը , խաւարն և լոյսը , կեանքն ու
մահը կը գրաւեն բոլոր էութիւնս : Ի՞նչ վայրկեան

էր այն երբ ճշմարտութիւնն իմացայ · ցնծացի , բայց
կորուստս առաւել եւս զգալու համար :

Այն սոսկալի դէպքերէն վերջն որ այնչափ սուղի
նստան Յուլիանէիս , նա որ աւուր կը զօրանար ,
և վերստին երջանկութիւն կը վայելէր : Իրաւ է որ
Լեւոն կը դուրգուրար վրան իբրեւ յանցելումն ,
սակայն կը դիտէի որ մերթ ընդ մերթ կասկածա-
նաց ստուեր մի կ'անցնէր դէմքին վրայէն , եւ կը
տազնապէր լսին :

Օր մի դարձեալ երբ Յուլիանէիս մօտ նստած
սիրայիր աչօք կը նայէր անոր , յանկարծ այլայլած
դիմօք հեռացաւ իրմէ : Աղջիկս բան չհասկցաւ ,
բայց ես անցածը չուտ իմացայ և ետեւէն գնացի :
Պարտիզի մէջ ժուռ կուգար , մօտեցայ իրեն խօ-
սելու , երբ ատրճանակի ձայնն , եւ գրեթէ նոյն
միջոցին աղիողորմ ճիչ մի հասաւ մեր ականջին ան-
տառակին կողմէն : Լեւոն վազեց դէպ այն կողմ , և
ես ետեւէն գացի , երբ սոսկալով տեսանք արիւն-
շաղախ մարդ մ'որ դետինը փռուած էր , եւ ուրիշ
անձ մ'որ կը հեռանար փութով : Հերիզան ծունր
դրած էր վիրաւորելոյն քով՝ որ էր Պետրոս Թ . . .
հէք Հրանոյշին հայրը :

Երբ մօտեցանք՝ Հերիզան ոտք ելաւ ատելու-
թեան նայուածք մ'ուղղելով ինձ : Իսկ վիրաւոր-
եալը կարծես թէ վայրագ ուրախութիւն մի զգաց
զմեզ տեսնելով և վրէժխնդիր աչօք և փրփրալից
բերնով , « Բռնեցէք սա կինը , գոչեց , Հերիզան ցոյց
տալով , զի նա ինքն սատանն է : Դու , Տիկին ,
լուս ինձ , Տիգրանդ կորուսիր ասոր նենդութեամբ .

և դ՛ու, սրբոն, Յուլիանէդ պիտի կորսնցնէիր : Պաշտեցի այս կինը, ցնորած էի, եւ իւր սիրտը շահելու համար չկար ոճիր որ չգործէի, և իրեն հաճելի ըլլալու համար ամեն բան գործեցի » :

Լուեց, զի ահագին վէրքէն վազած արիւնը կը տկարացնէր զինքը : Ա՛էրքը խնամեցինք, քիչ մը սփոփեցաւ, յետոյ այսպէս շարունակեց. « Խոստովանութիւնս լրացնեմ զի գուցէ անկարող ըլլամ քիչ մը վէրջը : Այս կինը կը սիրէր զՏիգրան, եւ չէր ներէր քեզ, Տիկին, որ զինքը գրաւած ըլլաս : Նա խոստացաւ իւր սիրան իրրեւ վարձատրութիւն վրէժխնդրութեանը՝ որով զՏիգրան պիտի բաժնէի քեզմէ : Դու սիրտ մի կորուսիր, ես կին մի շահեցայ :

« Գացի անձամբ գտայ Տիգրանը, պատիւդ աղարտեցի, և ի հաստատութիւն ըսած սուտերուս մատանիդ ցոյց տուի, զոր գողցած էր սա ապիրատ կինն՝ աղջկանս մահուամբ սառած մատէն : Տիգրան զքեզ կը սիրէր, Տիկին, զի կարծես թէ յասահատութիւնը յիմարեցուց զինքը : Սակայն իրրեւ սիրուհի տառապիլը չէր բաւեր այս անօրէնին, ուզեց նաեւ մայրենի սիրտդ հարուածել, եւ ես անոր շարութեան ծառայեցի, զի անհնարին էր ինձ չգործադրել անոր որ և է կամքը : Անանուն նամակը ես գրեցի աղջկանդ, ես էի փախչողն անտառակին մէջէն, և եթէ առաւել փաստ կ'ուզէք ահա Հերիզային նամակն, ըսաւ, զայն կ'եւոնին երկնցնելով :

« Այս վայրն էր մեր սիրոյ բոյնն : Այսօր որոշ-

եալ ժամէն յառաջ եկայ հոս , զի այս կինը զիս
այնպէս դիւթած էր որ կուզէի գոնէ շնչել օդն որ
կը շնչէ , և դիտել իրեն բնական տունը : Բայց
երևակայէ թէ որպիսի սրտմտութեամբ գրաւուեցայ
երբ հոս գալով գտայ զինքը ձեր գրացնոյն Ամա-
տունի հայ զօրավարին թեւերուն մէջ , որ առա-
ւել ծանօթ է իւր յաղթանակաւն սիրոյ աշխարհին
մէջ՝ քան թէ պատերազմի դաշտին վրայ : Ար նայէի
անտես , չուզելով նախ աչերուս հաւատալ՝ այնչափ
զարմանքն ու ցաւը կը կուրացնէին զիս : Բայց յե-
տոյ սա կնոջ վրայ յարձակեցայ ուզելով մեռցնել
զինքն և իւր սիրելին , երբ սա վրաս ատրճանակ
մի պարպելով զիս գետինը նետեց , և հեռացաւ
քովս թողլով այս կինն որ պիղծ չրթամբ կ'երկրոր-
դէր ինձ այն նենգալի խօսքերն որ երբեմն զիս
կախարդեցին : Ասկ արդ ատելութիւնս այնչափ մեծ
է որչափ մեծ էր տրիփս » :

Շունչն սպառեցաւ , լուց , և շարունակեց դարձ-
եալ ըսելով . « Գուցէ կը մեռնիմ քանի մի վայր-
կեանէ : Իրաւունք ունիք զիս ատելու երկուքնիդ
ալ . հետո կը տանիմ ձեր անէծքը բայց կը թողում
ի փոխարէն վրէժս որ նաեւ ձերինն է : Կեանքն
ինձ համար անտանելի է այսուհետեւ . սակայն կը
փափաքէի ապրիլ այս հրէշ կնոջ պատուհասովն վայ-
րենիօրէն հրճուելու համար » :

Կարող չէր առաւելն ըսելու զի ողեսպառ եղած
էր : Լեւոնի հրամանաւ առին զինքն իւր տունը
տարին : Թուի թէ վերքը մահաբեր է : Թէեւ այս
մարդն աղէտալի եղած էր ինձ , սակայն այնչափ

Թշուառ էր նոյն միջոցին որ անհնարին էր չգլխալ իւր վրայ : Միթէ կարելի՞ է ասել դժբաղդութեան գուբին մէջ գլորողը :

Իսկ ի՞նչ ըսէի Հերիգային որ դեռ քանի մի ժամ յառաջ սիգապանծ կ'անցնէր առջեւէս , եւ նոյն միջոցին իբրեւ յանցաւոր կայնած էր հանդէս ինձ , եւ թէպէտ նկուն՝ դռնողութիւնը կը սլահէր վերստին : Շնորհք չի խնդրեց ամենեւին , ոչ իսկ բառ մ'արտասանեց ինքզինքն արդարացնելու համար , բնաւ խոնարհ ձեւ մի չ'առաւ , այլ անվրդով դէմքով լսեց իւր դատապարտութիւնն , իբր թէ իրեն վերաբերութիւն չ'ունենային անցած դէպքերն , անշարժ ու անխօս կենալով : Լեւոն հրաման ըրաւ անոր իւր ետեւէն գալու . հնազանդեցաւ առանց նուաստութեան ձեւ մ'առնելու . կարծես թէ տիրուհի մ'էր տակաւին : Իսկ Ամատունի հայ զօրավարն արդարութեան մատնուեցաւ ոճրագործութեան պատիժն ընդունելու համար :

Երբ ազջիկս իմացաւ այս տրամային մանրամասնութիւնները , թեւերուս մէջ իյնալով « Խեղճ մայրիկ , ըսաւ , եթէ սիրեցիր ինչպէս ես սիրեցի Լեւոնս , որչա՛փ ազնիւ սիրտդ մահացած սէտք է ըլլայ » : Խնդրեց Լեւոնէն որ եղելութիւնը հազորդէ անմիջապէս Տիգրանին , որպէս զի անպատուութեան բիծ մ'ազամ չ'ըլլայ , կ'ըսէր , անարատ մօրս վրայ :

Յուլիանէդ իմ , ըսաւ Լեւոն , նոյն լոյսն որ կը ցրուէ վերջին կասկածս՝ երեւան կը հանէ միանգամայն մեր տանն եղած նախատինքը : Հերիգան

ոչ եւս եղբօրս կիներ կրնայ ըլլալ այսուհետեւ , և ոչ իսկ այս յարկին ներքեւ բնակիլ :

Երբ նախատուած ամուսինն իմացաւ կնոջը սպարտաւելի ընթացքը կարծես թէ շանթահար եղաւ , և նմանեցաւ մարդու մ'որուն կեանքը յանկարծ կը յափշտակեն : Ար պաշտէր Հերիգան , և հանդերձ այսու ըսաւ թէ ինքն անպատուութեան հետ բնաւ վերաբերութիւն չէր ուզեր ունենալ այսուհետեւ : Հետեւապէս որոշուեցաւ հիւանդանոցի մի մէջ զինքը բանտարկել : Մեկնեցաւ տունէն միշտ անխուով դէմք մի պահելով , թէև տժգոյն էր իբրեւ զմահ : Անկարելի էր չի կարեկցիլ տեսնելով կին մ'որ բնութեան շնորհքներով օժտուած , ընկերութենէ ամենայն առաւելութեամբ չրջապատուած և կատարեալ տէր իւր անձին , դատապարտուած ըլլայ ամենայն ինչ կորսնցնելու , և գլխիկոր՝ արհամարհանաց մէջ հիւծելու մենիկ և անխօս . ինչ անկում :

Նոյն օրէն ի վեր որ Հերիգան մեկնեցաւ տունէն , իւր ամուսինն անզգայութեան կարծես մատնուեցաւ . չի խօսիր , եւ ոչ իսկ ակնարկութիւն կ'ընէ իւր դժբաղդութեան : Բայց այդ հանգարա կերպարանքին ներքեւ յայտնի է թէ ցաւը կը կրծէ զինքը , զի կերպարանափոխ եղած է արդէն :

Ար նկատեմ անոր վիշտն եւ կը մխիթարուիմ մտածելով որ գոնէ ես Տիգրանէս շմատնուեցայ այլ բաղդէն , և այս տխուր մխիթարութեամբ կ'ըսփոփիմ : Կ'երեւակայեմ անոր յուսահատութիւնն երբ անմեղութիւնս իմանայ : Կրաւունք չունէի՞ արդեօք կարծելու թէ Տիգրան դրութան չէր կրնար ըլլալ .

բայց ի՞նչ օգուտ , նա կ'ապրի եւ մեռած է ինձ համար : Գուցէ սրտին հառաչանքը կը պատասխանէ իմինիս , եւ սակայն անոնց արձագանքն իրարու չեն հանդիպիր երբէք , զի անկարելիին իբր անջըրպեա կեցած է անոնց մէջ տեղ : Ո՛հ , երջանկութեան համար նախասահմանուած չեմ . դալարազեկ յոյսն իւր շորաբեկ տերեւները կը թողուն միայն ձեռացս մէջ , մինչդեռ այլոց կը ժպտի իւր շնորհքները բաշխելով առատօրէն :

Մայտա առ. Կոմս

Անձնուէր բարեկամութիւնդ , կեանքը զոր քեզ կը պարտիմ , պարտք կը դնեն վրաս երախտադիտութիւնս յայտնելու : Ար զո՛հեմ քեզ ուրեմն անդորրս , ու կենդանի աշխարհին մէջ կը մնամ , միայն քու անձդ վանական կենաց չի դատապարտելու մտօք : Փոխանակ մխիթարիչ լուծեան մէջ մեռնելու , ամենուն ի տես մեռնիմ ուրեմն , աշխարհիս անտանելի աղմուկները լսելով : Գու եւս իբրեւ զիս , Կոմս , ճանաչեցիր հոգւոյն վէրքերը . մի զայրանար ինձ դէմ եթէ անկարող եմ բուժել զանոնք : Ո՛վ կ'ուզէ հառաչն ու արտասուքն ունենալ ի բաժին՝ հրաժեշտ տալով աշխարհիս բարեաց : Սիրտս այնպիսի սիրով գրաւուեցաւ որ զզացմանը

մէջ սպառեց իւր բոլոր սիրային հիւթն , այնպէս որ ոչինչ մնաց արդ , և մինչ երիտասարդ եմ տակաւին գլուխս կը խոնարհեցնեմ գերեզմանին վրայ իբրեւ վարսաւոր ուռենի : Որչափ հեշտին կ'ըլլար ինձ եթէ իմ երկրիս մէջ ասրէիր , եւ իմ ցաւս քուկինովդ սփոփէի : Թեթեւագոյն կը թուի կենաց բեռն երբ երկու անցանց վրայ կ'ոթնած է : Ա՛մս , զոհեցի քեզ վերջնական մխիթարութիւնս . երանի թէ խաղաղութենէն հրաժարելովս վեհ հողուոյդ անդորր մատակարարէի : Աստարած զոհիս վրայ չեմ ցաւիր բնաւ քանի որ քեզ նման զոհ մի կը փրկեմ :

Տիկին Սիրա առ Մայտա

Նենգաւոր կնոջ մի դժբաղդ խաղալիքն եղար ուրեմն : Դժոխային ստուեր մի երկու հաւատարիմ սրտերու մէջ վիհ մի բացաւ զոր մոռացումը միայն կրնայ գոցել , և սակայն կրնայ ընուլ զայն այնչափ շուտ : Ժամանակն՝ այն հրաշագործ բժիշկն որ ամեն ախտ կը բուժէ՝ պիտի դարմանէ քուկինդ ևս , բայց դժբաղդութեան սեւ դրոշմն ո՞վ երբէք կրնայ քնջել բոլորովին :

Հերիգան վաճառեցաւ ամուսնական յարկէն ի սպառիժ իւր չարագործութեանց : Արդարացի կը

գտնայի այդ վարմունքն եթէ սատանայական մեքենայութեանց և անոնցմէ բղխած աղետալի հետեւանացը փոխարինութիւն չըլլար : Բայց երբ կին մի հիւանդանոցի մէջ կը փակեն ի պատիժ իւր անհաւատարմութեան ամուսնոյն նկատմամբ, դժուարին է ինձ արդարացնել այդ վարմունքը, վասն զի այդ անհաւատարմութիւնն արանց հանապազօրեայ յանցանքն եղած է, և այնպիսի բնական բանի դարձած՝ որ յիշատակութիւնն անգամ չ'ըլլար :

Արդ կը հարցնեմ, ինչ իրաւամբ Հերիզան կը գրկեն իւր անձնական աղատութենէն, ինչ իրաւամբ կը դատապարտեն զինքն օրերն անցնել բանտի մէջ որ իւր գերեզմանն ըլլայ գուցէ ի վերջոյ . ինչ իրաւամբ արք իբրեւ դահիճ կանանց կը հանդիսանան այնպիսի յանցանքի համար, զոր իրենք համարձակապէս գրեթէ անպատիժ կը գործեն չարունակ : Ո՞վ տուաւ անոնց ազատ գործելու արտօնութիւնն, և նոյն աղատութեան համար կինը հարստահարելու այդ բացարձակ կարողութիւնը, ո՞վ տուաւ անոնց այդ իրաւունքը : Բնութիւնն, ոչ, քանի որ երկու սեռից շնորհած է նոյն հանգամանքը, նոյն կիրքերը, նոյն առաքինութիւնները, նոյն մոլութիւններն : Ինչո՞ւ ուրեմն ինչ որ արդար կը կարծէ այրն անձին համար՝ ստգտանելի կը համարի երբ հակառակ սեռին կը վերաբերի, եւ ինչ որ եպերելի ու անարգ կը թուի կանանց մասին՝ նոյնչափ դատապարտելի չէ իւր նկատմամբ : Ինչ որ ընտանեկան սրբութիւնը կը պղծէ՝ ո՞՞ր մ'է : Ինչ որ հասարակաց բարքերը կը խանգարէ՝ մարդկու-

թեան նախատինքն է : Ինչ որ մոլութիւն է կանանց համար՝ մոլութիւն է նաեւ արանց համար , եւ հետեւանքը թէև տարբեր՝ այլ նոյնչափ ողորմելի է , ի վիսս թէ ընտանեկան խաղաղութեան և թէ ընկերական բարոյականութեան : Ուրեմն արք իրենց մոլութիւնները կուզեն իրրեւ սեպհական ոյժ գործածել հակառակ սեռը հարստահարելու համար : Ս. յս բացարձակ իշխանութիւնն երկու իրողութիւն կը հաստատէ : Մին յայտ յանդիման կ'ապացուցանէ կանանց նուաստութեան աստիճանն , որով անտարբեր կը մնան իրենց ոտնակոխ եղած արժանապատուութեան նկատմամբ . իսկ միւսն երեւան կը հանէ արանց աններելի անձնասիրութիւնն զոր կը զատապարտեն ողջամիտ միտքն և արդարութիւնը :

Տիգրան առ Մայտա

Ո՛վ Մայտա , ճանչցայ զքեզ նախ սաշտելու , իմս կարծելու , և յետոյ կորսնցնելու , հաւաչանաց մէջ հիւժելու , բարձրաձայն անիծելու և զաղտազողի սաշտելու համար զքեզ : Աղետալի դաւաճանութեան մի զոհ եղայ ես : Մաքրութեան հրեշտակն՝ անմաքրութիւն կարծեցի . առաքինութիւնը՝ մոլութիւն . զեզեցիութիւնը՝ տղեղութիւն . հաւատարմութիւնը՝ մատնութիւն : Միրտս անհնարին

կատաղութեամբ կը մոնջէր , կ'արիւնէր , կ'ապրու-
տամբեր քեզի դէմ , պատկերիդ դէմ , եւ ուրիշ
սիրտ մի կ'որոնէր իբր նեցուկ , ձեռք մի կը խնրդ-
րէր խնամելու այն վէրքն որ կը բացուէր անընդ-
հատ : Իմ սիրտս յօշոտեցին , և ես քուկինդ կեղե-
քեցի . ջանացի սէրս ուրիշի նուիրելու , բայց ընդ-
դիմացաւ , քեզ մնաց , եւ միշտ քեզ համար միայն
պիտի բարախէ : Ըսէ՛ ինձ , Մայտա , այն յուսա-
հատ վիճակիս մէջ ի՞նչ կը մնայ ինձ ընել : Գեղե-
ցիկն ու մաքուր Մայտան կենդանի է դեռ և ազատ ,
մինչդեռ ես անկախ չեմ : Ոչ երբէք այնչափ ծանր
երեւցան շղթաներս որչափ արդ : Զքեզ ունենալու
համար երկիրն ամբողջ կը դզողէի և սակայն ան-
կարող եմ խորտակելու շղթաները զոր ես անձամբ
դարբնեցի և զորս կ'ատեմ հոգւով չափ : Միայն
իմ դառն վիճակիս վրայ կը խօսիմ առանց յիշելու
այն վիշտն որ պատճառեցի քեզ , այն արտասուքն
որ թափեցիր : Ինչ ֆարիդ եկար զիս գտնելու հա-
մար : Բայց ես զքեզ սիրադրութ կարծելով՝ շատ
իսկ փութացի քու պատկերդ հալածելու համար
ուրիշինն անոր տեղը դնել : Բերանս անիծեց զքեզ ,
բայց սիրտս պաշտեց միշտ : Մեր աղետից պատ-
ճառն՝ Հերիպան , իւր յանցանքը կը տուժէ այս
միջոցիս , բայց ի՞նչ օգուտ . անոր պատիժը կը
վերադարձնէ ինձ իմ Մայտաս : Գիտեմ որ շատ
տառապեցար , հէք հրեշտակդ իմ , զիս հաւատա-
դրութ համարելով : Գու բերանդ անիծեց զիս
արդեօք ինչպէս իմս զքեզ : Սիրել զքեզ և լացը-
նել , պաշտել և հեռացնել , մեր երկուքին մէջ սոս-

կալի անջրպետ մի դնել, ահա՛ կատարած գործս :

Գթութիւն , ողորմէ թշուառին որ չգիտեր թէ ցաւի կամ ուրախանայ անմեղութեանդ վրայ , և որ կը գտնայ գանձ մի՛ զայն վերստին կորսնցնելու համար : Ողորմէ անբաղդին որ ձեռամբն իսկ քու և իւր կորուստը սպտրաստեց : Գթութիւն . Մայտա ներէ՛ ինձ , սիրէ՛ զիս վերստին եթէ դապրեցար զիս սիրելէ , զի սէրդ մութ գիշերոյս փարոսը պիտի ըլլայ : Գթութիւն . վատաբար խաբեցին զիս , դու ինքդ դատէ :

Ամբաստանեցին զքեզ իբրեւ ուխտադրութ , գրեցի քեզ տեղեկութիւն ուղելու համար , ու նամակս անպատասխանի մնաց . յետոյ ձամբորդեցի , և երբ վերադարձայ ՚ի Փարիզ վերջապէս քու կողմէ լուր ստանալու մտօք , որչափ ցաւս մեծ եղաւ երբ ակնկալութիւններս ի դերեւ ելան : Երկրորդ նամակ մի եւս յղեցի քեզ և նոյն լութեան հանդիպեցայ , որով մոռցուած ըլլալս հետեւցուցի վճուղահան կերպիւ : Ո՞վ արդեօք իմ վիճակիս մէջ այսպիսի դժոխային խաբէութեան նահասակը շէր ըլլար : Ա՛եց ամիսէ աւելի կորսուած մարդ մ'էի , յուսահատութեան ովկիանոսին մէջ ինկած՝ խաղալիկ եղած էի ահեղամուռնջ կոհակացն , նաւամատոյց մի որոնեցի ի փրկութիւն , գթած ձեռք մի խնդրեցի զիս ազատելու համար , և երբ գտայ այն ձեռքը՝ փրկութեան փոխարէն չլթաներ կընդունիմ , և կենաց փոխարէն՝ մահ : Մայտա , որքան թշուառ եմ , գթութիւն :

Երբ հանդիպեցայ քեզ եկեղեցւոյն մէջ ու տե-

սայ նուազիլդ՝ այնչափ ուժ գնապէս յուզուեցայ, որ ընկերակիցս զարհուրանօք դիտեց այլայլութիւնս և կասկածեցաւ : Մոռցայ թէ դժբաղդ ականատեսս մ'ունէի քովս, մոռցայ թէ դրուժան մ'էիր ինձ համար, արշաւեցի դէպ ի քեզ, լացի քու քովդ ծնրադրած, պաշտեցի զքեզ անիծելով, խնամեցի կարեկցելով : Եւ երբ սթափելու վրայ էիր հեռացայ քեզմէ, սիրտս ականայ քեզ թողլով : Ո՛հ, սիրեցի զքեզ յիմարաբար նենգաւոր կարծելովս հանդերձ : Գթութիւն, Մայտա, գթութիւն :

Մայտա առ Տիգրան

Գթութիւն կը խնդրես ինձմէ երբ սոսկալի կերպով սիրտս վիրաւորեցիր և արիւնոջն ոռոզեցիր . երբ վէրքէս հոսող արեան կենսաւետ կայլակները սրսկելով՝ անոնցմով խաղացիր առանց սոսկալու : Գթութիւն կը խնդրես երբ վշտացս սարսափելի տեսարանոջն աչքդ հրճուեցնելէն ետքը կառափնար մի պատրաստեցիր, եւ հոն սիրտս զետեղեցիր պարզ եւելով անոր աղէտալի հարուած մի առանց սակայն ոչնչացնելու, որպէս զի ապրիմ և չարչարուիմ : Գթութիւն կը խնդրես . բայց զըթացի՞ր ինձ երբ ծովերէն անցնելով եկայ զքեզ որոնելու ի տար երկիր եւ լութեանդ պատճառն իմանալու, երբ գետինը զրեթէ անկենդան տա-

րածուած էի լսելով թէ անհամբեր սիրտդ ուրիշ սէր մի պատրաստած էր իմինիս տեղը զբաւելու զիտաւորութեամբ : Դ՛ն ողորմեցա՛ր ինձ երբ զբեթէ երեք շարաթ մահուան և կենաց մէջ էի օտար ձեռաց մատնուած : Ողորմեցա՛ր ինձ երբ քեզ նման սիրադրուծ մի պաշտելով՝ որոշած էի վանքին մէջ թաղուիլ և լալ քու վրադ որ մեռած էիր ինձ համար : Ողորմեցա՛ր ինձ երբ անունդ տալով անդագար արտասուքս կը յանձնէի զիշերուան՝ որ միակ խորհրդակից բարեկամս էր : Ըսէ՛ , ունեցա՛ր ինձ համար այն գթութիւնը զոր կը խնդրես : Ուրացար մեր սէրը , հալածեցիր յիշատակս , եւ առանց քստմնելու ուրիշի մի երկրորդեցիր ինձ ըրած սիրանուէր խոստումներդ : Բերանդ չգարհուրեցա՛ւ արդեօք ուխտադրուծ ըլլալէ : Խաբեցիր երկինքը , խաբեցիր երկիրը , խաբեցիր սիրտդ և սիրտս , ու գթութիւն կը կոչես : Դու ներկայացուցիր ահարեկ աշացս ոսոխ մի , մինչ ես մեկուսի թողուած , մատնուած , հաւատարիմ մնացի քեզ դարձեալ , զի մերժեցի բազդակից ըլլալ այն անձին որ հիւրընկալած էր զիս տառապանացս մէջ , խնամած էր հիւանդութեանս միջոցին , եւ որ կը նուիրէր ինձ սիրտ , տխտղոսներ և հարստութիւն : Ամենայն ինչ մերժեցի զի անկարող էի ետ առնուլ ինչ որ քեզ նուիրած էի արդէն . քու իրաւունքդ էր այն , եւ հակառակ կամացդ՝ քեզ համար պահեցի : Բազդատէ՛ ընթացքդ իմինիս հետ , և ըսէ՛՝ թէ դուն ալ ինձ չափ թշուառ եղա՛ր արդեօք , թէ սիրեցիր զիս ինչպէս ես սիրեցի զքեզ , եւ թէ իրաւունք

ունի՞ս զթուփեանս զիմելու : Բերանս ոչ երբէք
անիծեց զքեզ այլ միշտ օրհնեց : Քեզ պահէ ուրեմն
երջանկութիւնը , թո՛ղ ինձ արտասուքք :

Դու սարսք մ'ունիս կատարելու երկրիս վրայ՝
այն է երջանիկ ընել այն անձն որ թաղակից եղաւ
քեզ : Անմեղ է նա , իրաւունք ունի գորովդ պա-
հանջելու , սիրէ՞ զինքը : Չեմ հաճիր երբէք որ յի-
շատասիս անոր անդորրը վրդովէ . փոխանակ մէկ
թշուառի՝ երկու մի՛ հանդիսացներ , և մի՛ վարժե-
ցրներ՝ անոր բերանն անունս անիծելու , ինչպէս
վարժեցուցած էիր քուկինդ :

Երբ օր մի այս վշտահար սիրտս մահուան ծոցը
դոյզն ինչ հանգիստ գտնայ վերջասպէս , կը փա-
փաքիմ որ նա եւս իւր արտասուքը խառնէ քու-
կինիդ . եթէ յափշտակեց ինձմէ այն էակը՝ զոր
այնչափ սիրեցի միթէ ինքն էր յանցաւոր , և իրա-
ւունք ունիմ արդեօք իրեն դէմ սրտմտելու այն-
սլիտի իրողութեան մի համար որոյ մէջ ինքը բնաւ
յանցանք չունի : Մնաս բարեաւ , Տիգրան , միայն
զքեզ սիրեցի , և երբէք ուրիշ մի չի սլիտի սիրեմ :
Պատկերդ հետս միատեղ սլիտի իջնայ ի գերեզման :
Համարէ՛ թէ իջած եմ արդէն , և առանց խղճմը-
տութեան յիշէ մեր անցեալ գեղեցիկ օրերն որ
կարի շուտ սահեցան : Բայց ոչ , չեմ ուզեր մեռնիլ
առանց ներումն շնորհելու քեզ : Թուի ինձ թէ ան-
հանգիստ սլիտի ըլլայ քունս մահուան անկողնոյն
մէջ . ի սրտէ ուրեմն կը ներեմ քեզ : Վերստին մնաս
բարեաւ , Տիգրան :

Մայտա առ Տիկին Սիրա

Կոմսն եկաւ : Երջանկութիւն մ'է մարդուս հա-
ւատարիմ բարեկամի մօտ ըլլալ . իսկ Կոմսը կարծես
թէ կը վերածնի մէն մի վայրկեան , և ամբողջա-
պէս կը վայելէ Վոսփորին գեղեցկութիւնները :
Սքանչելի է Վոսփորը , կ'ըսէ , զանազան տեսա-
րաններովն որով կը հանդիսանայ , աստ ծոցի կեր-
պարանքի գեղազուարճ ասիունքով , քիչ մ'անդին
լիճ մի ներկայացնելու համար : Զինքը կը զարմա-
ցնեն մանաւանդ բարձրաւանդակներն այլ և այլ
դոյներով ներկուած տուներով ու մզկիթներովն ,
ինչպէս և թեթեւ մինարէներովը , զոր կարծես
թէ , կ'ըսէ , աներեւոյթ ձեռք մ'օղին մէջ բռնած
է : Հրաշալի կը գտնայ Եւրոպայի եզերքն , և մա-
նաւանդ Ասիոյ կանաչապարզ բլրակներն որք կար-
ծես թէ ի պայքար կը մտնեն գեղեցկութեամբ ,
դոյնով և լուսով ընդդիմակաց եզերաց հրաշալեաց
հետ , վերջապէս յաղթանակը տանելով : Նոյնպէս
լերանց վրայ ցիր ու ցան ճերմակ տաղաւարներն՝
որք իրրև հսկայ ծաղկանց փունջ կը հանդիսանան :
Արեւելեան ճաշակաւ հոյսկապ պալատներն , աւեր-
եալ բերդերն՝ որք թուին ալեւոր պահապան հո-
ղիները Վոսփորայ : Փոքրիկ եւ մեծ նաւերուն
անընդհատ շարժումն՝ որք իրր թէ ծովուն մէջէն
բուսած երերուն կզգիներու աղեցցութիւնը կ'ը-
նեն իւր վրան . զայս ամենայն՝ հիառքանջ աչերով
կը դիտէ Կոմսը : Բայց ինչ որ մանաւանդ հոգին

զմայլմամբ գրաւեց՝ Միւէզիներն են , որք կարծես թէ օղին մէջէն Աստուծոյ մեծութիւնը կը հռչակեն : Երբէք , կ'ըսէ , աղօթք մի այսպիսի բարձրութեան հասած չէ ինչպէս Մահմետական փառաբանութեան ձայնն , որ ի բարձանց կ'արձակուի իրրեւ ներդաշնակութեան բոյր՝ անեզրութեան մէջ նուաղելով : Քրիստոնէութիւնը շունի բան մ'այնքան վեհ եւ սրտազրաւ որքան այս հոգիարուղիս կոչումը՝ որ զանգակին ցամաք հնչման տեղը կը զըրաւէ , կ'ըսէ :

Քիչեր մի լուսինն յերկինս կը փայլէր . բիւրաւոր աստղունք կը չըջալատէին զայն , մինչ կարծես թէ ծովն ոսկեզօծ մասունքներ կը թաւալէր , այնչափ պայծառ էր և լուսաստիւռ . ոչինչ կը քստմնեցներ ջուրերուն երեսը , այլ ամենայն ինչ խաղաղութիւն և խորախորհուրդ լուութիւն էր : Յանկարծ Միւէզիներն ձայնը իրրեւ սարսուռ սահեցաւ տարածութեան մէջ : Անխօս՝ ականջ կը դնէինք անհուն սքանչացմամբ , երբ Աոման սրտայոյզ՝ ընդհատեց լուութիւնն ըսելով . « Մայտա , կը փափաքէի այս աղօթքն ունենալ իրրեւ մահուան ձայնակցութիւն , և ովկիանն իրրեւ գերեզման : Մեռնինք , գոչեց , քանի որ երջանկութիւն չենք կրնար գտնել երկրիս վրայ » : Կարծես թէ աներեւոյթ զօրութիւն մի առ այդ կը մղէր գինքը :

Ես չիոթած և անձայն կը կենայի առանց կարենալ սրախ յուզմունքն հանդարտեցնելու : « Կ'նչ յիմարութիւն , ըսաւ , անմիջապէս զգաստանալով . միթէ անդթութիւն չէ՞ այսչափ երկնային շնորհք

երերուն պատանքի ներքեւ թաղելու փախաքն ունենալ » : Նոյն միջոցին աղջիկս կը մտանար զուարթ աղաղակներով , կարծես չար խորհրդոյ մի վերջ տալու համար :

Օրերնիս հանդարտօրէն կը սահէին մտերիմ խօսակցութեամբ , եւ կամ սքանջացմամբ հանդէս բնութեան հրաշալեաց : Տկար ըլլալովս անկարելի է ինձ երկար չըջագայութիւններ ընել , եւ քանի որ կոմսը գոհ չըլլար առանձին ժուռ գալէն , պարտաւորեցայ ուղեկից ըլլալ իրեն՝ այցելել տալու մտօք Այա - Սօֆիայի եկեղեցին՝ քրիստոնէութեան հրաշալի տաճարը :

Փոթական ոճով կառուցուած կոստանդիանոսի տաճարին վեհութիւնը , գործադրութեան մեծութիւնը , յասպիսէ և պորփիրէ որմունքն , հարիւր սիւներն Նիկեսոսի տաճարէն փոխադրած . ութը գմբէթներն որոց բարձրագունին վրայ հսկայածեւ խաչ մի կայ նշմարելի մինչեւ ցարդ , ...
. . . . . թեւարձակ չորս հրեշտակաց աղարտեալ դէմքերը , վերջապէս հոյակապ տաճարին ամբողջութեան կատարելութիւնքն վարմացմամբ գրաւեցին կոմսին երեւակայութիւնը : Ատառներէն տառերով գրուած արձանագրութիւն մի մանաւանդ մեր հետաքրքրութիւնը շարժեց , երբ կանանց մեծատարած վերնատան աջակողմեայ մէկ անկիւնը , գետինը մարմարիոնի վրայ , Վէնէ-աիկի Հէնրիկոս Տանտրոյ Տոթին անունը կարդացինք : Այս Տոթը կոստանդնուպոլիս եկած էր 1587 զարուն , ըստ խնդրանաց Ալէքսի Անժի , որոյ

հայրը՝ Խաչակ Անժ , գահընկէց եղած էր իւր եղբորսմէն , և բռնուելով բանտարկուած էր : Խաչակիրներն և Հէնրիկոս Տանտոլոն՝ բռնակալը վանելէն վերջը ի Աոստանդնուսոլլիս հաստատուեցան , որով սկիզբն եղաւ Աաթին թագաւորութեան : Չէինք կրնար մեկնել թէ ի՞նչպէս Տանտոլլի անունն այդ քարին վրայ կը գանուէր :

. . . . .
. . . . .
. . . . .
. . . . .
. . . . .

Երբ անցանք Աթ-Մէյսանէն , հոս , Աճմս , ըսի , ուր այսօր հանդարտաբար կը շրջի հեղաբարոյ եւ գործունեայ ժողովուրդ մի , երբեմն այս վայրն սահմանուած էր ձիարշաւներուն , և հոս կը խրոնէին բիւրաւոր հանդիսականք՝ իրենց համակրութիւնն յայտնելու համար այս ինչ , կամ այն ինչ մրցող կուսակցութեան , բուն ծախահարութեամբ վարձատրելով յազթահարողը :

Այս կուսակցութեանց կարեւորագոյններն էին X Կանաչներն ու Կապոյտներն որք զլիաւոր աւարկաներն եղած էին հասարակաց համակրութեան , և լիազօր իշխանութեամբ թագաւորներ կը կարգէին և կամ գահընկէց կ'ընէին : Կանաչներն ու Կապոյտներն իրենց կուռյն ստթիւ , նիրա կոչելով՝ այսինքն « Ա'եր յազթող » , զՅուսախանոս գահէն վար զլրեցին , յաջորդ տալով իրեն զՀիրաթիոս , որ իւր կարճատեւ թագաւորութիւնը տուժեց Վասիորի

ջուրերուն մէջ մեռնելով : Այս խառնաշփոթ ժամանակին Աթ-Մէյտան ի հուր մատնուեցաւ , ինչպէս և Այիա-Սօֆիան՝ որուն գմբէթը յետոյ վերաշինուեցաւ հայէ մի՛ Տրդատէս անուանեալ , երբ վերատին Յուստիանոս ի նոյն գահ ամբարձաւ զինքը գահընկէց ընող Կապոյտներու ձեռամբ : Նոյնպէս հրոյ ճարակ եղան այն հրաշալի բաղանիքները Մեծն Կոստանդիանոսի խնամօքն զարդարուած , ինչպէս և չորս հազար հոյակապ տուներ : Հոս տեղ կանգուն կայ այն նշանաւոր սիւնը որ կը ձեւանայ իրարու սլլուած երեք օձերէ կատարելապէս զլխատուած : Կըսուի թէ Սալամինայի ծովային սլաւերազմէն վերջը , թէմիստոկլէս նուիրած է այդ սիւնը Ապօլոնին , եւ զեանդած անոր հուշակաւոր տաճարին մէջ որ ի Գեղրիս : Կը հաստատեն նաեւ թէ այն հրաշակերտը Կոստանդիանոս փոխադրած է ի Պօլիս :

Անհրօթեշտ համարեցի Աոմսին այցելել տալ **Վէնիչէրինները** , թէ իրենց խաղցած պատմական դերին կարեւորութեան , և թէ իրենց զգեստներու հետաքրքրական երեւութին սլատճառաւ : Տե՛ս , Կոմս , ըրի , այս անխօս ժողովուրդն որ ահն ու սարսափն էր Սուլթաններուն , կարծես թէ իրենց լուսթեան մէջ կ'ստղանան տակաւին Խալիֆէններուն : Վէնիչէրիններուն մէկ նշանը կը բաւէր , որպէս զի գահերը գլորին , գլուխները ջախջախուին , արիւնը հոսէ , եւ անսանձ յեղափոխութիւնները հանդարտին : Երբ Սուլթաններն զինուորական խումբը կազմեցին իրենց ապահովութեանն համար ,

չկործեցին անուշա թէ օր մի սխտի դողային անոնց զօրաւոր ձեռաց ներքեւ : Բայց Սուլթան Մահմուտ փոխանակ դողալու՝ շարունակ գլխոյն վերեւ ծածանող սուրերուն ներքեւ , յանդուզն հարուածով մի կործանեց հզօր Եէնիչէրիներն՝ որոց արիւնթաթաւ գլուխներն Վոսփորի վրայ կը ծփային, անոր ջուրերն ի կարմիր ներկելով . և նոյն վայրկեանէն ազատ էր Խալիֆէներուն արքունական անթուն : Այս համառօտ մանրամասնութիւններն անսլատում ուրախութեամբ կը համակէին Ամսը , զի հաճելի էր իրեն Տաճկաց պատմութեան վերաբերող դէպքերը լսել վերստին իմ բերնէս :

Հայեցուածք մ'ուղղեցինք այն գեղեցիկ սլարտէզներուն որք աստիճանաբար կ'իջնան մինչև Վոսփորի և Մարմարայի խառն ջուրերուն եզերքը : Այս սլարտէզներուն մէջ , ըսի Ամսին , Կը բարձրանայր Աոտանդիանոսի գեղապաճոյճ սլալան որումէ և ոչ հետք մի կը մնայ այսօր : Այդ արքունական յարկը վկայ եղած է ժամանակաւ թագաւորացն քաջագործութեանց , զեղխութեանց , մեղկութեանց , կրօնական վիճաբանութեանց . և այս վերջինները կը գրդռէին ի նպաստ իրենց անձնական շահուց՝ ժողովուրդներն երկպառակութեամբ բորբոքելով : Այդ պալատը վկայ եղած էր Բիւզանդեան կոյսրութեան աստիճանաբար վատթարանալուն , ոչնչանալուն : . . . . .
. . . . .
. . . . . : Վկայ եղած էր վերջին Աոտանդիանոսի գինուելու վայրկենին հայրենի երկ-

րին պաշտպանութեան ընթանալու՝ և իւր յետին շունչն Յիւզանդեան կայսրութեան յետին շնչոյն խառնելու համար :

Կոստանդիանոսի ճոխ ապարանէն՝ ոչինչ կը մընայ արդ , ըսի , բայց յիշատակ մի : Իսկ Վալէօլոկներուն ամարանոցէն՝ միայն այս չորս որմունքն , անխօս վկայք անցեալ փառաւոր օրերու : Թէև յոգնած էի , սակայն ուզեցի Կոմսին ցոյց տալ մեր ազգային մէկ հաստատութիւնը՝ այսինքն Պէզճեան Յարութիւնի անցեալ զօրութեան և ազգասիրական կանգուն յիշատակը , կ'ակնարկէի մեր Հիւանդանոցին ուր հարիւրաւոր հիւանդներ և դժբաղդներ դարման և ազատանարան կը գտնեն հոն , ինչպէս և լքեալ մանուկն պաշտպանութիւն և ուսում : Ճոխութեամբն և վարդիւքը չէ որ հաստատութեան մի օգտակարութիւնը կը դատուի , այլ մատուցած ծառայութեամբը . այս կարգէն է մեր ազգային Հիւանդանոցը որով կը փառաւորուէի որչափ օտարազգիք իրենց հրաշակերաններովը : Առանն ոչ միայն կ'ըմբռնէր այս ազգային զգացմանցս օրինաւորութիւնը , այլ և կը ծափահարէր մանաւանդ :

Սակայն ծածկեցի Աոմսէն մեր Սզգին մեղադրելի անտարրերութիւնն այնպիսի որբավայրի մի նկատմամբ ուր ալեւորը՝ հովանի , հիւանդը՝ բոյժ , որբը՝ գթութիւն կը գանայ : Չըսի իրեն թէ մասնաւոր աւաքինի և ազգասէր անհատներու միայն կը պարտինք մերթ ընդ մերթ գովելի կարգադրութիւններն ինչպէս և մարդասիրական խնամք : Չըսի թէ այս վայրն որուն ամեն Հայ սիրտ իւր լուծան

ջերմեռանդութեամբ նուիրելու էր, շքսի, կ'ըսեմ, թէ այս վայրն կողոպուտներու և անիրաւութեանց կեդրոն էր շատ անգամ, թէ սղքատին նը- ուիրեալ հացը, զգեստն ու լուման, մասնաւորաց հաճոյից նստատած էր: Չքսի թէ կարօտելոյն լե- զի ժպիտը, դժբաղդին հասաչանքը, որբին ար- տասուքը փոխանակ եզրօր սիրտ մի գտնալու, շահասէր անձանց անդթութեան հանդիպած էր: Լռեցի դայս ամենայն զի ազգային մրուրը կերպով մի մեր վրայ ալ կը ժայթքէ, մենք ևս կը սենամք, քանի որ ամբողջութեան մասն եմք:

Վերջապէս անհնարին ծամածուռ ճամբաներէ անցնելով, և կառքին անընդհատ ցնցմանց ենթար- կուելով հասանք ծովեզրը. ուր նաւակ մի մտնելով ջուրերուն վրայ կը սուրայինք, մեր կրած զանա- զան ազդեցութեանց ներգործութիւնը կրելով տա- կաւին:

Երբ հասանք Տղմա-Պահճէի արքունական սլա- լատին առջեւ, տէս, Աճմս ըսի, ահաւասիկ վայր մի որ մարդկային սրտին ամբողջ պատմութիւնը կը պարունակէ: Որչափ մարդիկ արքունական տիրոջ մի համակրելի երեւնալու համար տքնեցան, գոր- ծեցին, թշնամիներ յարուցին, թշնամիներ խոր- տակեցին, թշնամիներէ տասպալուեցան երբ նոյն իսկ իրենց երազներուն բարձրութեան գագաթը կը թուէին հասնիլ: Որչափ կանայք իրենց թողազարդ տիրոջն հաճելի ըլլալու համար ճիգեր թափեցին, սիրուեցան, լքեալ մեկուսացան, լացին, տասա- պեցան նախանձորդի առաւելութեան վրայ, երբ

անձերնին հզօր տիրուհի կը կարծէին արքունական սրտի : Քանիններ տանջուեցան խօսքէ մի , նայուածքէ մի որ ուրիշ գեղանույ մ'էր ուղղեալ , որ ընդ հուպ պիտի յաջորդէր իրեն տիրոջը սրտին մէջ : Այո՛ , քանինները լացած են , բայց ո՞վ արդեօք համբոց սրտին այդ արտասուքները . ո՞վ բանի տեղ դըրաւ զանոնք : Ջուրի կաթիլներ համարուին գուցէ . սակայն սրտի դառնութեամբ լի կաթիլներ էին անոնք : Այդ տարաբաղդ գեղանինները մինչ կորովալից էին տակաւին՝ իրենց սրտին հիւծիլը կ'ըգային ցամաքիլը , տկարանալը : Օրին մէկն ալ բարախումները դադարեցան . մահն սպաննած էր ինչ որ շընորհք , ինչ որ թարմութիւն , ինչ որ կեանք էր : Ո՞վ գիտեց այդ սպանութիւնը : Էակ մի միայն կը պակսէր որուն ուրիշ գեղանի մի յաջորդած էր : Այո՛ , էակ մի միայն կը պակսէր , բայց սիրտ մ'էր այդ որ լացած , հառաչած և արիւնած էր : Ո՞վ քաղեց այդ վերջին շունչը ուր կը բովանդակուէր տխուր վէպի ամբողջ պատմութիւնը : Փոս մի կը բացուի ընդունելու համար երիտասարդուհի մի զոր յոյսը գեղեցկացուցած էր , և յուսահատութիւնը մեռուցած : Անցորդը կ'անցնի և իմանալով թէ ծաղկահասակ կին մի կը հանդչի հոն , « Մեղք , կ'ըսէ , տակաւին շատ շուտ էր մեռնելու համար , » ու ճամբան կը շարունակէ : Միթէ՞ շատ շուտ մեռած կը սեպուի մարդս երբ թշուառութիւնը ճանաչէ , և իւր երիտասարդութեան մէջ արդէն ծերացած նկատուելով ո՞չ ապաքեն մեռնիլն ալ մըխիթարութիւն մ'է իրեն համար : Պատասխանէ ,

Կոմս ըսի , դու ևս ինձ նման ծերութիւն չե՞ս զգար արդեօք :

Մայտա , ըսաւ , կեանքը մեծ արտօսք մ'է , զոր չող մի կը ջերմացնէ առաւել շուտ շողիացնելու համար : Մէն մի մարդ դառնութեան բաժակ մի ունի զոր ներկան կը սլարպէ և սպաղան կը լեցընէ : Ոմանց բաժակը կը յորդէ , ահա միակ տարբերութիւնը : Դու շատ տառապեցար , և անձդ ամենէն տարաբաղբը կը համարիս : Կը սխալիս , վասն զի ամեն մարդ իւր արտասուքը կը հաշուէ միայն : Իմ դժբաղդութիւնս ո՞չ սպաքէն քուկիինիդ չափ ծանր է . դու կը կորսնցնես դանձ մի , և նոյնը կը հանդիպի ինձ . քեզ համար ինչպէս և ինձ՝ աւելորդ անձ մի կայ մէջ տեղ : Տառապիլ՝ զգալ կը նշանակէ . զգալն՝ ապրիլ : Տառապանքը կենաց մէն մի վայրկեանը ուժգին կը նշանակէ , զի ապրելու համար ծնած ենք :

Կեանքը , շարունակեց Կոմսը , ընդարձակ վիճ մ'է որուն մէջ սարսափահար աչքը զգիշեր կը տեսնէ : Մարդս անոր յատակը իջնալու սպարտական է , զի անողորմ ձեռք մի գինքն անդ կը մզէ բռնութեամբ : Սէրը կը լուսաւորէ այդ վիճն իւր շողովն , յետոյ մութն առաւել ևս թանձրացնելու համար , երբ սառնահար շունչովն իւր բռնած ջահը կը մարէ :

Լուեց Կոմսը , և ես ունկնդիր էի մինչ դադրած էր խօսելէ : Յանկարծ ձեռքը ծովուն մէջ թափխելով և գայն վեր քաշելով քանի մի կաթիլներ կախուեցան մատուրներէն , և յետոյ ծովուն մէջ ինկան և կորսուեցան : « Ահա մարդուս սրտկերն ,

ըսաւ . վայրիկ մի կը կապուի կենաց , ետքը կը զը-
լորի ու կը կորսուի ընդհանուր ամբողջութեան մէջ
ուսկից բզխած էր : »

Մեր նաւակը կը սահէր ջուրերուն վրայէն , և
մենք հիացմամբ կը զիտէինք մերթ շարժուն ան-
հունութիւնն՝ որ զմեզ մեղմաբար կ'օրօրէր իւր ծո-
ցին մէջ , և մերթ կապոյտ անհունութիւնն որ մեր
գլխուն վերեւ կը տարածուէր , եւ մենք իբրեւ
հիւլէ այս երկու տարածութեանց մէջ՝ մտօք կը
բարձրանայինք մինչեւ մին , եւ կը խոնարհէինք
մինչեւ միւսը : Հասանք մեր բնակարանն երբ
լուսինն հորիզոնին վրայ կ'երերար բնութիւնը դիւ-
թեւու համար , ու Մուէզինին ձայնը կ'ողջունէր զայն
խանդով :

Տիգրան առ Մայրա

Կը ներես ինձ ուրեմն , Մայրա՛նգ իմ սպաշտելի :
Սիրտս կ'սիրտի , բայց չէ կարող գտնալ իւր կորսը-
ուած երջանկութիւնը : Ամենայն ինչ անտանելի է
ինձ , մանաւանդ այն անմեղ էտին որոյ յանցան-
քը զիս շատ սիրելին է զի որ և է սէր՝ բայց ի քու-
կինէդ , դժոխք է ինձ համար : Կը կարեկցիմ իրօք
այդ հէքին վրայ որ ինձ բաղդակից եղաւ , բայց

կը խորշիմ այն բերնէն որ զիս իւր Տիգրանը կ'անուանէ : Աւ սակայն ամենայն ինչ իրաւունք կուտայ իրեն զիս այնպէս անուանելու . հոգիս միայն կը բողբէ և պիտի բողբէ միշտ : Ահեղեցւոյն մէջ յուզմունքս շատ իսկ մատնեց զիս , և ի վուր կը ջանամ քօղարկել իրմէ : զիս դրաւող անտարբերութիւնը իւր անձին նկատմամբ : Արբ անոր արտասուքը կը տեսնեմ , կը գթամ ստուգիւ . բայց մատունքս այդ արտասուքը կը սրբեն , մինչ հոգիս կ'անիծէ զանոնք , Չքեզ ստանալու համար կարող էի ամեն բան դզողել ու տապալել , և սակայն ահա անդուժ բազդը , կամ կին մի , սատան մի , յազթահարեց , ոչնչացուց զիս :

Մայտա , իբրեւ վերջին շնորհք ըէ ալերսանացս , և թող Տիգրանին որ ձայնդ հետին անգամ վայելէ , յետին անգամ շնորհքներդ տեսնէ , վայրիկ մի զքեզ իրենը կարծէ , և եթէ հարկ է ստիցրդ առջեւ մեռնի : Դու բերնովդ ներուժս շնորհէ . թոյլ տուր ինձ ցաւերս պատմել քեզ , և այն ատեն դու անձամբ կը դատես եթէ կարեկցութեանըդ արժանի չեմ , ինչպէս խնդրած գթութեանս զոր շնորհեցիր , զի հրեշտակ ես դու , և հրեշտակը ներել գիտէ միշտ :

Մայտա , շնորհք կը հայցեմ գծբազդի մի համար : Թոյլ տուր ինձ իբրեւ մեղաւոր ներկայանալ աշացդ առջեւ : Տիգրանը զոր պաշտեցիր , այնչափ տանելի եղաւ քեզ մինչեւ ի սպառ արտաքսել զայն առջեւէդ : Բսէ թէ կը գիջանիս որ տեսնեմ զքեզ , և անմիջապէս կուգամ , կը թուշիմ , վայրկեան մի

կեանք կը վայելեմ , յետոյ ամեն օր մահ կրելու
համար :

Տիկին Սիրա առ Մայտա

Ուրախ եմ որ կոմսին դալուստը գոնէ առժա-
մանակեայ կերպիւ վերջ տուաւ մենակեցութեանդ ,
Ազգաց մեծութեան և փառաց , ինչպէս նաեւ ա-
նոնց անկումը պատրաստող պատճառներուն նը-
կատմամբ ըրած խորհրդածութիւններդ ըստ բա-
ւականի կը հաստատեն համոզումս թէ ազգին զար-
գացումն աշխատութեամբ ամեն յատկութիւննե-
րով կը կատարուի , մինչդեռ անոնց կործանումը
մեղկութենէ և մոլութենէ կը հետեւի : Իսկ ինչ որ
ազգաց կը պատկանի , նոյնպէս և ամեն անհատի
քանի որ անհատական ոյժերու ամբողջութեամբ
կը կազմուի ընկերային զօրութիւնը : Արդ կը հար-
ցնեմ քեզ , Մայտա , ի՞նչ օգուտ կը քաղես ան-
գործունէութենէդ , և ո՞վ կը շահի կեանքէդ . ո՞րն
է մատուցած ծառայութիւնդ առ ազգդ , առ
մարդկութիւն որ կը ջնջէ ամենայն խաիր ընդ մէջ
ժողովոյոց : Ա՞րն է սիրտած վիշտդ . ո՞ւր կը կեդ-
րոնայնես մտացդ ճառագայթները . մէն մի մտա-
ւոր կայծդ , սրտիդ մէն մի բարախումը սահման-

ուած է միանալու մարդկային ճառագայթից եւ
զգացման ամբողջութեան հետ :

Ժամանակ տուի քեզ որ ցուերդ մեղմես , բայց
եթէ ուզես երկար ժամանակ նոյն վիճակի մէջ
ապրիլ , անկարող կըլլաս վերջը վերականգնելու ,
վասն զի չարն կարմատանայ , և ինչ որ հաստատ է
տրմատախօիլ ընելը դժուար է : Աշտին բռնութեան
տուժեւն որչափ խոնարհիս , այնքան կը բռնանայ
վրադ : Խիզախէ՛ անոնց դէմ , և յազթող կը հան-
դիսանաս : Ըստ ըսէ՛ ինձ , ո՞վ արդեօք երջանկու-
թիւն խոտացաւ քեզ երկրիս վրայ . ո՞վ կատարե-
լասպէս երջանիկ եղած է երբէք որպէս զի դուն
ևս ըլլաս : Ամենէն փոքրէն մինչև ամենէն մեծը
ճանչեցին տառապանքը : Հանճարներն՝ որք մարդ-
կութեան բարերարներն են՝ ապերախտութեան ,
բանտի , սքսորի և մահուան մատնուեցան : Գի-
տութեան և աշխատութեան այս անմահ մարտի-
րոսներն մեզ կուտային լոյս և կեանք , և իրենք
իրր փոխարէն՝ մահ կընդունէին : Մենք կենաց ըմ-
բիշներն ենք . ազան կամ անագան կը վիրաւոր-
ուինք՝ վերտին յոսս կանգնելու և մրցելու ցոր-
չափ մեզ ոյժ կը մնայ : Երաւունք չունինք ըսելու .
« Հոս կը վերջանայ իմ աշխատութիւնս , հոս՝ աս-
տարէզիս մէջ կանգ կառնում , ոչ ևս կուզեմ յա-
ռաջ քայլել : » Ա՛չ , իրաւունք չունիս , զի այդպէս
վարուիլն՝ բարոյական անձնատպանութիւն մ'է ,
և սակայն անձնատպանութեանէ կը խորշիս , որովհե-
տեւ կը մտածես թէ իշխանութիւն չունիս քեզ շը-
նորհուած կեանքդ բնաջինջ ընելու ինքնին . բայց

բնաւ չես խիղճմտիր բարոյական , կենսական հիւթըդ տակաւ առ տակաւ տկարացնելով անգործութեամբ՝ անզգալի ինքնաստղանութեան մատնուելու . որ և է անձնաստղանութեան քաջութիւնը , Ֆիլիդական թէ բարոյական , դատապարտելի քաջութիւն մ'է , վասն զի շատ աւելի յարգի է ապրիլ և մրցիլը քան թէ յուսահատական վայրկեանի մի մէջ մրրկալի կեանք մի վերջացնել , և կամ աստիճանարար կենսական հիւթը փճացնել : կեանքը ճակատավայր մ'է . մարդիկ սպտերազմողներն են . վիրաւոր զինւորն իրաւունք ունի՞ արդեօք խոյս տալու կռիւէն երբ վէրքը կերպիւ իւրիք բժըշկուած է , և երբ կարող է այն վերստին գէնք շարժել : Եթէ խոյս տայ , եպերելի դասալիք մ'է . կենաց դասալիքներն արդեօք նուազ եպերելի են : Չես զգար թէ մարդուս համար փառասիրութիւն մի կայ զինքը ճզմող դէպքերուն վերեւը բարձրանալ եւ ըսել . « Արհամարհեցի զանոնք , կանգուն կեցած եմ , եւ փոխանակ յաղթուելու յաղթող եմ . զի օգտակար եմ , զի կը գործեմ , զի մարդ եմ » :

Այս խորհրդածութիւններս անշուշտ դուն ալ կ'ընէիր քեզ նման տառապող անձի մի . բայց դուն այն աստիճան կենդանի մեռեալ եղերես որ կարողութիւն չունիս զգալու քեզ նուաստութիւն բերող վիճակդ : Մտական և բարոյական հանգամանաց անգործութեամբն որ աւուր կայլափոխուիս , կը խոնարհիս , բարոյական աստիճաններէ հետզհետէ վար կ'իջնես , և սխալի դայ օր մի , ուր անաս-

նոյ վիճակին մօտենալով՝ անասուն — մարդու անձ-
նաւորութիւնը պիտի հանդիսանաս : Ի՞նչ բանի կը
ծառայէ քեզ բարձրութիւնդ , Մայտա , երբ ընկճիս
իրբ ամենատկար արարած :

Մայտա առ Տիկին Սիրա

Մի և նոյն անիրաւութեամբ կը մեղադրես զիս
թէ՛ ախտայ լուծեանս և թէ՛ բռնի անգործու-
թեանս համար . ուչ զիր խօսքերուս , և ըսէ՛ ապա
եթէ յանձաւոր երեւամ քեզ :

Ա՛ռմաք մեկնեցաւ երեք ամիս հիւրս ըլլալն
վերջը : Հարկաւոր կարգադրութիւնները պիտի ընէ
որպէս զի գայ Պօլիս հաստատուի և իմ վրայ հսկէ
իրբեւ եզրայր անձնուէր : Պեղեցիկ խորհուրդներ
են ասոնք ստուգիւ և արժանի անոր վեհ սրտին :
Բայց կը մնայ զիտնալ թէ՛ այդ զիտաւորութիւն-
ներն արդեօք պիտի կրնան զօրծադրուիլ . զի
կեանքս մաշող ախտին զիմադրելու համար թէ՛ եւ
մեծ են ջանքս և արիութիւնս , սակայն օր աւուր
անողք հիւանդութեամբ մի ախարանալս կ'զգամ :
Ա՛ռման արդէն նշմարեց վիճակս , եւ յօրդօրեց զիս
բարեխառն կլիմայի մը ներքեւ անցունել ձմեռուան
եղանակը , խոստանալով ինձ ընկերանալ ամենու-
րեք : Նաեւ առաջարկեց ինձ իւր հարստութեան

մասնակցել զիս , սնդեւով թէ եղբայր մ'իրաւունք
ունի այսպիսի նուէր մ'ընելու քրոջ մի որ կրցաւ
զոհել մանաւանդ իւր վանական խաղաղութիւնը :
Մերժեցի բացարձակապէս այդպիսի սուաջարկ մի ,
և իւր թախանձանքն ամենեւին չիոխեց որոշումս :
Այս մերժումէս կը նեղանար այն , ինչպէս ես ալ
իւր բազմիցս կրկնուած աղաչանքէն : Իրաւ է որ այդ
նոր ասպոցոյց մի էր իւր անսպառ վեհութեան :

Երբ Առնալ բաժնուեցաւ , չարաչար յուզուեցայ ,
որով տկարութիւնս ալ սաստկացաւ : Ա՛րժբունես
անշուշտ թէ անկարելի էր անտարբեր աչօք նայիլ
այն դատարկութեան զոր անզոյգ բարեկամ մի լե-
ցուցած էր երեք ամիսէ ի վեր : Առանձին կը մը-
տախտհէի երբ Աեւոնին մօտենալը տեսայ , միան-
գամայն իւր դէմքին անզսպելի յուզմունքը :

— Ի՞նչ ունիս Աեւոն , սաստիկ բորբոքած կ'ե-
րեւաս , ըսի :

— Վախնամ , պատասխանեց , որ նորանոր ա-
ղետից պիտի ենթարկուինք , զի Հերիգան բանտէն
փախչելու միջոց գտեր է : Իւր պահապանը կը սնդէ
միայն այդ փախստեան գործակից չըլլալը եւ ոչ
այլ ինչ , և այդ կիներ գտնելու ջանքերն ասպարդիւն
մնացին մինչեւ հիմայ : Այդ ժանտ կիներն որ բնաւ
չխղճմտեցաւ այնչափ անօրէնութիւններ ընելու ,
արդ ի՞նչ բանի կարող չէ երբ մեծ վրէժ մ'ունի
լուծելու : Գիտես արդէն որ Պետրոս Թ . . . մահ-
ուամբը տուժեց իւր սէրն . իսկ մենք ինչո՞վ արդ-
եօք պիտի տուժենք այդ կնոջ ատելութիւնը :

Այս խօսքերն ահով պաշարեցին զիս : Եթէ

ասպանով ըլլայի թէ ես պիտի ըլլամ Հերիգայի վրէժ-
խնդրութեան նահատակը , բոլորովին անհոգ կը
կենայի : Բայց մինչեւ ցարդ մահուանս չփափաքե-
ցաւ , այլ իւր սլաքները սիրելեացս ուղղելով ուզեց
վիրաւորել զիս : Արնամ աներկիւղ ապրիլ Յուլիանէիս
նկատմամբ . կրնամ Տիգրանս յասպանովի համարիլ :
Քունս սարսափելի երազներով յուզուած է , օրերս
ալ մտատանջութեամբ : Թուի ինձ տեսնել նորանոր
ազէտս զոր Հերիգայի սրտմտութիւնը մեզ կը պատ-
րաստէ մթութեան մէջ : Ար կարծեմ անոր սպառ-
նալից և հրաբորբոք աչքին հանդիպիլ . կը կարծեմ
թէ մէն մի վայրկեան մահարեւր տիպաց ծնունդ
պիտի տայ , և ամեն սահած վայրկեան շկրնար զիս
ասպանովել իւր յաջորդին նկատմամբ : Դժբաղդ
դէպք մի՛ մարդը կ'սպաննէ մէկ հարուածով . բայց
մտատանջութիւնը յամբարար կը մեռցնէ՝ մէն մի
հարուածին դառնութիւնը զգացնելով :

Արդ , սիրելիս , ըսէ՛ , միթէ արիութիւնն եւ
յօժարամտութիւնը կը բաւեն յաղթելու իրաւացի
վախերուս եւ վհատութեանս : Ի՞նչպէս կուզես որ
խորհիմ , գործեմ երբ միտքս անընդհատ Յուլիա-
նէէս Տիգրանին կը վազէ , երբ ամեն ձայն , ամեն
շարժում զիս կ'ահարեկէ , և աչքս ամենուն երեսն
անհանդիստ կերպով կը նայի դոյժ մ'իմանալու եր-
կիւղով : Ա՛յ Աստուած իմ , քանի մ'օրուան կեանքի
համար յրչափ տառապանք :

Մայտա առ. Տիգրան

Զիս տեսնելդ անկարելի է, Տիգրան . ուրիշին պահէ պարզեղ զոր կ'ուզես ինձ շնորհել . օրինաւոր իրաւունքներ ունի նա քու վրայդ . անոր ի՞նչ փոյթքու սխալմունքդ : Ար հաստատես խեղճ ամուսնոյդ նկատմամբ անտարբերութիւնդ , բայց զիս տեսնելով արդեօք կը յուսաս թեթեւցնե՞լ զայդ : Մեր կորսուած երանութեան զաղափարը վերանորոգելով ներկայն առաւել կը ծանրացնենք : Իրաւունք ունի՞մ շահելու սիրտ մ'որ ոչ եւս իմս է . և միթէ իրաւացի կշտամբանաց չե՞մ ենթարկուիր այդ սիրտը շահիլ ուզելովս , նաեւ աւելցնելովս ամուսնոյդ դժբաղդութիւնն որ ըստ ինքեան շատ մեծ է արդէն : Ո՞վ կրնայ ճանաչել զքեզ առանց սիրելոյ , և ի՞նչ սոսկալի վիճակ է սիրելն առանց սիրուելու :

Ո՛չ, Տիգրան, պէտք չէ որ տեսնուինք վերստին . մեր փոխադարձ վիճակն իսկ այս զոհողութիւնը կը պահանջէ : Զիրար տեսնելէ ետք բաժանումն առաւել եւս անհանդուրժելի կ'ըլլայ : Լսել ձայնդ , տեսնել կերպարանքդ , վայրիկ մի յիս ամփոփել աշխարհս եւ սպա ամենայն ինչ կորսնցնել . ո՛չ , ո՛չ , անկարող եմ այդպիսի փորձի մի տոկալու : Ո՞վ տարաբաղդ Մայտա , ի՞նչ իրաւամբ քուկդ պիտի համարիս ուրիշին սուրբ ստացուածքը . նոյն իսկ վայրկենի մի համար շունիմ այդ իրաւունքը , թէև այդ միակ վայրկենին համար կեանքս կը զոհէի :

Ո՛չ, Տիգրան, ոչ եւս պիտի տեսնես զիս : Հեռի
փախչինք իրարմէ, թէեւ մեր սիրտերն իրարու
մօտենալու ձկտինն անդադար : Չեմ ուզեր մատնել
խիղճս և պարտքս, այլ մահուան ժամանակ կուզեմ
զոնէ հանդարտ խղճով միռնիլ, զի այս պիտի
ըլլայ այն միակ մխիթարութիւնը զոր հետս գե-
րեզման պիտի տանիմ : Գունն անկարող ես այս
մխիթարութիւնն ինձմէ յափշտակելու . եւ եթէ
կարող ըլլայիր անգամ, ես քեզմէ խոյս կը տայի :
Սրտիս դէմ մրցելու համար այսպիսի վայրագ կա-
րողութիւն մի կ'ունենայի՞ :

Մնաս բարեալ, Տիգրան . . . . :

Տիկիճ Սիրա առ Մայտա

Արչափ յուզմունք, ճրչափ փոթորիկ շուրջդ կ'ո-
րոտան՝ զքեզ ուժաթափ ընելով : Հանդուրժէ հրա-
րորոք երեւակայութեանդ և տխուր պատկերներով
մի տանջեր միտքդ : Լեւոնին ընկերական վիճակին
բարձր ազդեցութեամբն կը յաջողիք անշուշտ շուտով
ձերբակալելու այդ անզգամ կի՛նն՝ առանց ժամանակ
տալու որ ձեզ կարենայ վնասել :

Արչափ փափաքելի էր որ կարենայիր Պօլէն քիչ
մի ժամանակ հեռանալ, հոս գայիր ի Գորֆու,

ձմեռն անցունէիր յօգուտ առողջութեանդ և յան-
դորրութիւն մտացդ : Բայց զիւրաւ կ'ըմբռնեմ թէ
մայրենի սիրտդ չկրնար հեռանալ զաւկին քովէն
երբ զայն վտանգի ենթարկուած կը համարի : Ի՞նչ
միտիթարութիւն պիտի ըլլար առանձնութեանս մէջ
զքեզ վայելել , սիրովել եւ քեզմով սիրովուիլ :
Երանգ :

Այս միջոցիս նոր ծանօթներ ունեցայ : Տա-
հիկ մէկ ճանչորս , որոյ շնորհիւ ժամանակաւ կար-
գադրեցաւ մի կնճուտ գործս , անձնական թեթեւ
տկարութեան մի պատճառաւ՝ առ ժամանակեաց
կերպիւ հոս հաստատուեցաւ և ինձ դրացի եղաւ :
Նրկու գեղեցիկ կիներ ունի , որոց մին բնութեան
հրաշայիք մ'է : Նրբէք հասակի այսքան կատարե-
լութիւն , դէմքի այսքան գեղեցիկ գոյն , և նայ-
ուածքի այսքան կենդանութիւն չէի տեսած : Իւր
չարժմանց մէջ գոռողութեամբ խառն վսեմութիւն
մի կայ , որ առաւել թաղուհի մի կը յիշեցնէ քան-
թէ փափուկ կին մի . բաւական յզկուն միտք մ'ալ
ունի , որով իւր ընկերութիւնն ախորժելի եղած
է ինձ :

Այս գեղանի կինն ամուսին մ'ունի եղեր որոյ
նախանձուն օղորմելի նահատակն եղած է ինքը :
Անկարող ըլլալով զիմանալու հանապազօրեաց մար-
տիրոսութեան , բարեկամի մ'օգնութեամբ խոյս
տուեր է ամուսնական յարկէն , նոյն իսկ այն օրն
երբ ամուսինը սրաշտօնով հեռաւոր երկիր մի կ'եր-
թար եւ զինքը կը դատապարտէր իւր հեան եր-
թալու : Բարեկամին ձեռամբ օթեւան մի գտած

էր այս տաճիկ ծանօթիս տունը , ուր իբրև տիրուհի կը գահակալէր իւր եզական գեղեցկութեան շնորհիւ :

Այս է ահա իւր կենաց պատմութիւնը :

Սակայն հաստատեցի թէ այս երկու նախարձոր-դաց հասակաւորը նախանձարեկ կը հիւժի՝ նկատելով թէ նորեկ կիներ կատարելապէս կ'իշխէ ամուսնոյն վրայ . և բնաւ չպիտի զարմանամ՝ եթէ յանկարծ իմանամ որ մի՛ թէ տունէն դուրս հանած են այդ խեղճ գոհը , որոյ գեղն ու շնորհքը նսեմացած կ'երեւան մտատանջութեան ազդմամբ , մինչդեռ սոսիսն աւաւել եւս չքեղացած է յազթանակաւը :

Չկայ բան մ'որ այնքան հակառակ ըլլայ ընկերական օրինաց սրբան բազմակնութիւնն՝ որ ոչ այլ ինչ կը նշանակէ բայց եթէ սիրտ մի որ բազմաթիւ կանանց մէջ մրցման առարկայ կ'ըլլայ : Ընտանեկան յարկին երջանկութիւնն երկու հոգիներու մէջ եղած սերտ յարաբերութեամբը կը կազմուի , այսինքն այն լսին գաշնադրութեան մէջ իրարու վշտաց եւ ուրախութեանց մտանկցելով , մի և նոյն կեանքով , շահերով , ձկտումներով ազրեւով , եւ իրենց գաւակներով վերածնելով : Ի՞նչ վստահութիւն կրնայ ունենալ կին մի որ հակառակորդի իշխանութենէն կը վախնայ անընդհատ , և որ յամուսինն իւր կը գանէ ոչ թէ ընկեր՝ այլ տէր մի որոյ քմահաճութեանց պարտական է համակերպիլ : Մայր է , բայց ուրիշ մի նոյնչափ մայր է նոյն յարկին ներքեւ : Սիրտն , անձնասիրութիւնը , շահերն , ամենայն ինչ վտանգի ենթարկուած է ,

և իւր կեանքը յարատեւ փոթորիկ մ'է : Այդ խեղճ կնոջմէ սէր , հպատակութիւն և անձնուիրութիւն կը խնդրուին , բայց ինչ փոխարինութեամբ . առօրեայ շնորհներն են ամենայն փոխարինութիւն :

Իսկ ինչ կրնայ ըլլալ անձնուիրութիւնն այն սրբաին որ սիրոյ վարձատրութեան չսպասեր : Միթէ սիրտն իւր օրէնքը չունի : Ո՞վ կը լսէ անոր մեղմածայն մոնչումներն և թագուն ապստամբութիւններն . ո՞վ կը տեսնէ անոր յուսահատութիւններն և վրէժխնդրութիւնները : Լուութեան մէջ խաղաղութիւն կ'ենթադրուի . բայց լեռն՝ որ յինքն հրաբղխային գործունէութիւն ունի՝ ինչ դուրս կուտայ երբ ի ներքուստ հրային ալիքները կ'արծարծէ : Ի՞նչ կրնան ըլլալ այն զգացումներն որք հակառակորդի անընդհատ ներկայութենէն ջնջուած , կամ բորբոքուած , կամ դառնացած են : Եթէ կինը կը սիրէ այս պայմաններով՝ իւր կեանքը մշտատեւ մարտիրոսութիւն մ'է : Իսկ եթէ չսիրեր , շարունակ զգուանք , հանապազօրեայ արուեստ , մեքենայութիւն մ'է հարստութիւն դիզելու՝ իւր տէրը կողոպտելով և այսպէս սպազան սպահովելով , ըսել է նուաստ առուտուր մ'է այն : Բազմակնութիւնը կանանց նուաստութեան բարձրագոյն կէտն է , մարտիրոսական վիճակ մ'է : Սիրոյ շէութիւնն է , ընտանեկան անիշխանութիւնն է : Մէն մի նախանձորդ մայր իւր զաւակին վրայ կ'ուզէ ամփոփել հայրական շնորհներն , հետեւաբար ատելութիւնը կը սպրդի զանազան մայրերէ ծնած եղբարց մէջ . ասոնք իրարու թշնամի կը դառնան , հայրենի հարս

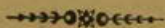
կը հակառակութեան և շարութեան բոյն մի կը հանդիսանայ, զոր տարբեր նպատակներ ևս քան զևս կը թունաւորեն :

Ճանչնորիս նոր հարսն այնքան ապահով է իւր իշխանութեանց վրայ որ կարծես թէ կ'արհամարհէ որ և է նախանձորդ : Բայց որքան ալ մեծ ըլլայ ազդեցութիւնը, կրնայ անվրդով նայիլ ապագային, կրնայ հաւաստի ըլլալ թէ ուրիշ շնորհալի արարած մի իւր պատճառած վիշտերն իրեն չպիտի վերադարձնէ այնպէս :

Անցեալները դրացւոյս հետ կը խօսէի բազմակնութենէ արտադրուած ապօրինաւոր վիճակին վրայ : Թէև բաւական լուրջ մարդ մ'է, բայց դժուարութիւն կը կրէր ըսածս հասկնալու : Այնպէս կը կարծեր թէ իւր առաջին կինը շատ երջանիկ է քանի որ կենաց ամեն հաճոյքը կը վայելէ, և թէ բնաւ իւր անդորրութիւնը չվրդովիր այն առաւելութենէն որով միւսը կը պատուէր : « Ի՞նչ կը պակսի անոր, կըսէր շարունակ » : Կան շատ մարդիկ որք կը կարծեն թէ կնոջ բարեբաստութիւնը անթերի է երբ կենաց նիւթական շնորհներն կը վայելէ . չեն ըմբռներ անոնք, կամ չեն ուզեր ըմբռնել, թէ կինը սիրտ մ'ունի և թէ անով երջանիկ է կամ ապերջանիկ : Արքան սակաւաթիւ են այս ճշմարտութիւնը հասկցողները :

Գեղաշնորհ տիկնոջ հետ ամեն անգամ խօսքդ կրնենք, և շատ մեծ հաճութիւն կը յայտնէ երբ քեզմով կ'ըրազինք : Արեւակայէ թէ սրպիտի ուրախութիւն է ինձ զբաղիլ սիրելի նիւթով մի : Ոչինչ

այնքան մխիթարական է բացակայութեան ժամանակ որքան խօսիլն այն անձանց վրայ որք սրբազան են մեզի համար . կարծես թէ տարակայութեան դառնութիւնը մասամբ իւրք կը մեղմի , և մասնաւոր համակրութիւն կ'ընծայենք այն անձանց որոնց հետ նոյն խորթելի առարկայով կրնանք մեր ժամերն անցնել : Այս շքնաղ կիներ գուցէ ոչ այնչափ հաճելի ըլլար ինձ եթէ այնքան համակիր ու շաղկապութեամբ ունկնդիր ըլլար քեզ վերաբերող պատմութեանցս : Թերևս չափազանցութիւն կայ այն հետաքրքրութեան մէջ զոր ցոյց կուտայ քունկատմամբ , և թէ այդ ընթացքին շարժառիթն է ինձ սիրելի ըլլալու բաղձանքը , զի հասկցայ որ խիստ խորագէտ է նա : Չգիտեմ թէ ընկերութիւնըս վայելելու , թէ ատելի նախանձորդէն հեռի մնալու փափաքն է որ այնչափ տունս յաճախելու կը դրդէ զինքը :

Մայտա առ Տիկին Սիրա

Այս տարակուսելի պարագայներու մէջ ոչ երբէք յանձնառու կըլլամ Յուլիանէէս բաժնուելու . երեւակայութեան հրեշներն աւելի սոսկապիթխար կը հանգիստնան հեռաւորութեան ազգմամբ , որով շարունակ ինձ պիտի թուի թէ՛ աղջիկս դաւաճա-

նութեան նահատակուած է : Գիտեմ թէ ճանրոր-
դութիւնը , նա մանաւանդ անձկալի ընկերու-
թիւնդ ինձ խիստ նպաստաւոր կըլլար քանի որ
առողջութիւնս սաստիկ խանգարեալ է : Արչափ
փոխուած եմ , եթէ գիտնայիր , կը ցաւէիր անշուշտ ,
և քու գեղանիդ բնաւ վախ չէր զգար ինձմէ յաղ-
թուելու իւր հրապոյրներու մասին՝ եթէ հոգ ու-
ղեւորէի . հետեւապէս զիս ալ կը մասնակցէր գու-
ցէ այն համակրութեան զոր աներկբայ եմ թէ նը-
ուիրած է քեզ արդէն : Բայց անկեղծօրէն կը խոս-
տովանիմ թէ բազդէն հալածուած միւս էակին նը-
կատմամբ մասնաւոր զգացում մի ունիմ , զի կ'զգամ
թէ ամեն տարաբախաներն իմ անծանօթ քոյրերս
են , որոնց հետ կը միանամ տառապանաց կապով :
Անոնց արտասուաց մէջ իմս կը նշմարեմ , հառա-
չանաց մէջն ալ իմս կը լսեմ :

Հերիգան գտնելու ջանադրութիւններն ապար-
դիւն մնացին մինչեւ հիմա . անոր յիշատակը կար-
ծես թէ քսամնելի ուրուականի մի զարհուրելի
սլատկերն է որ գիշեր ու ցորեկ զիս կը սրահպանէ
անընդհատ : Արբ մութէն կը սլաշարուիմ , թուի ինձ
թէ ոստիս բերնէն բոցեր կը ժայթքեն , զիս տան-
տէական գեհննի մի լոյսերով կը լուսաւորեն ու
սուսերակիր ձեռամբ ահուելի ժպիտով սիրելեացս
կսպառնայ ան : Սոսկումով կը համակուիմ , և մա-
ղերս գլխուս վերեւ կը ցցուին :

Քանիցս քունիս մէջ կարծեցի տեսնել աղջկանս
Հերիգայի ճնշման ներքեւ մաքառիլը և յուսահա-
տօրէն աղաղակելը : Գիշեր մի մանաւանդ թուե-

ցաւ ինձ թէ՛ Տիգրանին մօտ նստած էի և հիացմամբ երեսը կը նայէի անմոռնչ , երբ յանկարծ Հերիդա վրաս յարձակեցաւ և կուրծքս սուր մի մխեց : Արթնցայ ահաբեկ , և գթութիւն խնդրեցի Տիգրանէն , բայց նա ոչ ևս էր :

Այս անգութ տեսարանէն չզիտեմ ինչո՞ւ օր աւուր կը սաստկանայ սրտիս մէջ փոխանակ ջնջուելու , և անցեալ ցաւերուս վրայ նոր վիշտեր կաւելցնէ : Արկու սիրտեր ենք , որք կենաց ուրիշանօսին վրայ կը թափառին և զոր հակառակ հողմեր իրարմէ հեռի կը մղեն : Ի զուր օրերն և գիշերներն իրարու կը յաջորդեն . ոչինչ կը մօտեցնէ ըզմեզ . վիհը մեր երկուքին միջեւն է . մահը միայն կրնայ լեցնել զայն : Մահն ուրեմն հետաջինջ պիտի ընէ անջնջելի պատկեր մի , մահը միայն սիրոյ նուաճողը պիտի ըլլայ երբ ոչ ժամանակն և ոչ հեռաւորութիւնը կրցան յաղթահարել զայն : Տիգրան . . . հառանջանքս անեզրութեան մէջ կը փարատի առանց սիրոյ արձագանք մի տալու : Ի զուր շուրջս կը նայիմ , ի զուր ուշ կը գնեմ , ոչինչ , ոչինչ . . . : Յուսահատութիւնը առջեւս կը կանգնի իրր անգթութեան կմախքը , և անագորոյն խնդութեամբ կը ներկայէ պատկեր մի զոր կը յափշտակէ երբ հոգեւին կը բաղձամ անոր մօտենալ :

Կեանք , կեանք , ինչ խորհրդաւոր բառ . ինչ աշխարհ թշուառութեան , արտասուաց , դառն հեշտութեանց , խաւարի , աղօտ լուսոյ : Մնչ հիւսնախանձու , նենգութեան և կեղծաւորութեան , լսանք իրր հրաւրուանային լաւաներ ամենուրեք կը

ծաւալին անդիմադրելի հոսանքով, եւ ամեն ինչ կայրեն, կը տապալեն, կը քանդեն, բաց ի ճշմարտութենէն և առաքինութենէն, երկու ահաւոր, ահագին և լուսեղէն սիւներ որք կը կանգնին և կը դիմադրեն իբր նեցուկ Յաւիտենականին . . . :

Արարչագործութիւնն ընդհանուր սիրոյ ներդաշնակութեան վրայ հիմնուած կ'երեւայ . ահա արեւը բոլորովին լոյս է, ծաղիկը բոյր, առուակը մրմունջ : Արեւը կը բեղմնաւորէ տունկը, տունկը կը պատասպարէ թռչունը, և այս թեւաւոր երաժիշտն ալ իւր թայլայլիկներով անտառներուն նուիրական լուծիւնը կ'ողբելորէ, եւ ապա առուակին մէջ թռչտելով եւ անոր վճիտ ջրոյ կաթիլները խմելով իւր ծարաւը կ'ամօքէ : Մարդս միայն բացառութիւն մ'է ուրեմն ընդհանուր օրինաց . նա միայն սուրը կը հնարէ, սիրտերը կը յօշոտէ, երկաթը կը սրէ, արիւնը կը թափէ եւ արտասուաց հետք կը թողու միայն՝ ուր որ կ'երեւայ և կ'անցնի ան : Մարդը միայն չարութեան ոգին է ուրեմն, և սակայն սիրտ մ'ունի սիրելու և հոգի մի գթեզ պաշտելու, ո՛վ Աստուած իմ :

Մէր երկնային, աղբիւր աստուածային որով ամենայն ինչ կը մաքրուի, և ուսկէ առաքինութիւնը դուրս կեւնէ յազթական : Մէր, աղբիւր արտասուացս : Մէր, շո՛ղ երկնապարգեւ, լուսաւորէ միշտ մթահար հոգիս . կարճատև օրերուս փարոսն եղի՛ր : Ո՛վ Մէր, դուն ի կորուստ մատնեցիր սիրաս, այլ սակայն նուիրական ես միշտ ինձ համար . . . :

Սիրելիք իմ, ներէ՛ հոգւոյս զեղման . գուցէ

վերջին ազգականն է առ սէրն , առ քեզ , առ Աստուած : Ազգայի թէ հողիս իւր բեռին ներքեւ կը ճնշուի . ա՛հ , ուզեցի սխտիել զայն յուսահատական ճիշ մ'արձակելով :

Տիգրան առ Մայտա

X Մի և նոյն օրն առաւ ինձմէ կինս և զաւակս : մայրը մեռաւ՝ զաւկին կեանք տալէն վերջ : Գլխաւորիկս Մայտա պիտի անուանէի . բայց երկու ժամի չափ միայն հայր եղայ : Մանկան մահուան յաջորդեց մօրը մահը :

Երբ տարաբաղդ կինն յետին վայրկեաններուն հասաւ , ձեռքս իւր ձեռաց մէջ բռնելով ներումն կը խնդրէր՝ ականմայ իմ դժբաղդութեան սլաւաճառ ըլլալուն : Եկեղեցւոյն գէպքէն ի վեր զազան մի ըլլարս զգացի , որովհետեւ անկարող եղայ ծածկել այն կրակը որ կը լափէր զիս :

Արմբունէի ամբողջ զառնութիւնն որով համակուած պիտի ըլլար այդ անձնուէր հողին , որով անկեղծ գոջում մի կ'զգայի . գորովադութ խնամօք կը ջանայի մոռցնել աղետալի անցեալն : Ո՛հ , Մայտա , բայց դժբաղդութեան համար ծնած եմ արդեօք : Այդ խեղճ տրարածը խնդրեց որ նոյն զազազն և նոյն գերեզմանն ունենայ իւր զաւկին հետ միա-

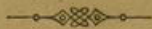
տեղ : « Եթէ երկու ժամ մայր եզայ երկրիս վրայ ,
ըսաւ , գոնէ միշտ մայր մնամ յաւիտենականութեան
մէջ » : Վերջին սիրալիր ողջոյնը տալով ինձ՝ թեւե-
րուս մէջ աւանդեց յետին շունջը :

Խղճէս չարաչար : տանջուելով անշարժ կը կենայի
այդ թշուառ արարածին անկենդան մարմնոյն քով ,
և ցաւելով կը նկատէի այնչափ գեղեցկութեանց և
երիտասարդութեան աւերակները : Գուցէ անտար-
բերութիւնս եղաւ անոր մահուան օրատճառ , գուցէ
խւր մօրը սրտին մէջ անբուժելի վէրք մի բացի :
Գժբազդ մայրն գիտէր արդեօք թէ աղջիկը հարս
ըրած ժամանակ մահուան գիրկը կը յանձնէր զայն :
Ո՛հ , Մայտա , Մայտա , որքան արտասուք թափել
տուած եմ կենացս մէջ :

Ուսեանոյ հովանւոյն ներքեւ կը ննջէ մայրն իւր
մանկիկին հետ , ու տխրազգեցիկ տերեւոց մըր-
մունջն անոնց յաւիտենական քունը կ'օրօրէ :

Այսպիսի հարուած մի , այսչափ խիղճ կը բաւէր
կեանքս թունաւորելու՝ եթէ պաշտելի յիշատակդ
դիս չտիրփէր : Ազատ եմ ուրեմն , եւ երկու գե-
րեզմաններու վրայ կոխելով առ քեզ կը հասնիմ :
Իմս ես ուրեմն , ոչ եւս անողորք բերանդ կ'արտաքօ՛ւ
դիս . ո՛չ՝ երազ չէ , իմս ես , Մայտա : Ար վերա-
դարձնեմ քեզ սիրտ մի որ քուկդ եղած է միշտ , և
որուն վրայ ճակատագրին հարուածները բնաւ ազ-
դեցութիւն չունեցան : Սիրտիս հետաջինջ սիրտի
բնեմ այն վիշտերը զոր քեզ պատճառեցի : Զգիտեմ
թէ արթնուն եմ թէ երազի խաղալիկ : Քիչ ժա-
մանակուան մէջ սիրտի տեսնեմ զքեզ վերստին .

բայց ժամերն որքան յամրապէս կը սահին . կարծես թէ ժամանակն անշարժ կեցած է անեզրութեան մէջ : Մէն մի վայրկեան , զոր քեզմէ հեռի կ'անցունեմ , երջանկութենէս կողոպտուած թանկագին վայրկեան մ'է : Ով որ ինձ չափ հարստահարեցաւ բազդէն , իրաւունք ունի վերջապէս անոր ժպիտին արժանի ըլլալու :

Տիկին Սիրա առ Մայտա

Ա յնպիսի չքնաղ մարմին մի ինչպէս կրնար այնքան սեւ հողի մի պարունակել : Գեղանի զրացիս յազթահար հակառակորդի ներկայութեան անգամ չուզելով հանդուրժել՝ ամուսնական յարկէն դուրս հանել տուաւ : Նախանձու այս խեղճ նահատակը լռութեան և առանձնութեան մէջ կողքայ անձնուէր ամուսնոյ մի կորուստը : Իրաւ է որ սա իւր կնոջ պիտոյքը կը հողայ , սակայն բնաւ այցելութեան չերթար իրեն , և իւր տիրուհւոյն շղթայից մէջ կը գանայ երջանկութիւնը , ինչպէս անոր կամաց հրպատակելով կը գտնէ նաեւ իւր փառքը :

Ա յս բռնաւոր կինը հարկադրեց ամուսինը վերջնական որոշում ընելու իւր և հակառակորդին նրկատմամբ , զի իւր իշխանութեան բարձրութիւնը լաւ կը ճանչէր , և կը բաղձար կատարելապէս տի-

բապտեալէ՛ միւսին արտասուքովն իւր յաղթանակը
ամբասանդելով :

Ջանացի խղճալի կնոջ վիճակը նկարագրել իւր
ամուսնոյն , և զայն ի գութ շարժել , բայց ի գուր :
Ջարմանալի անտարբերութեամբ նա պատասխանեց
թէ կինն որ և է կարօտութիւն չունէր , և թէ եր-
ջանիկ պիտի ըլլար ինչպէս յանցելումն : Ի՞նչ կրնայի
ըսել երբ կնոջ գոհունակութիւնը նիւթական կարգ
մի պիտոյից կատարման վրայ կը կայացնէ : Անշուշտ
պիտի զղջայ օր մի սրահին տկարութեան վրայ , բայց
ժամանակն անցած պիտի ըլլայ :

Այն շնորհալի արարածն , որ գեղեցիկութեամբն
ու նրբութեամբն այնքան զարմանքս գրաւած էր ,
կերպիւ իւրիք հակակրութիւն կը ներշնչէ ինձ արդ ,
զի լաւ դատեցի զինքը խօսքէն եւ գործքէն , եւ
համոզուած եմ որ ամենայն անգթութեամբ որ և է
միջոցի կրնայ զիմել նպատակին հասնելու համար :

Մայտա առ Տիկին Սիրա

Տիգրանս եկաւ , իմս է վերջապէս : Օր մի քա-
րափանց վրայ նստած էի , կը նայէի ծովուն . կար-
ծես թէ յուսոյ ալիքներ կը թաւալէր , և բոլոր
բնութիւնն իմ բարեբաստութիւնս կը տօնէր , այն-
չափ ամենայն ինչ գեղեցիկ էր եւ հոգեզուարճ :

Յանկարծ թռչուն մի սկսաւ դայլայլել, և ես մը-
տիկ կ'ընէի զմայլմամբ, մերթ ճիշ մի կ'արձակէր
և անմիջապէս կը լռէր. և մերթ ներդաշնակու-
թեան մարգարիտներ կը տեղացնէր : Յանկարծ ու-
րիշ ձայն մի պատասխանեց անոր . և երկուքին մէջ
այնպիսի սրտագին ձայնակցութիւն մ'սկսաւ որ
անկարելի էր չհետեւեցնել թէ երկու սիրելի էակաց
զիջումն էր այն : Թռչնոյն՝ ինչպէս մարդուն համար
նոյն է ուրախութեան և սիրոյ վանկը : Թռուառու-
թեան՝ ինչպէս գոհունակութեան մէջ որ և է ընկեր
մթիթարութիւն մ'է . առաջին պարագային մէջ
կարծես թէ ցաւը կ'սփոփի, իսկ երկրորդին՝ կը
կրկնապատուի : Ար նայէի ուրեմն շորս կողմ այդ
սիրոյ բոյնը գտնելու համար, երբ յանկարծ տե-
սայ զՏիգրան որ թեւարձակ գէպ ինձ կը սուրար,
ճիշ մ'արձակեցի, աչերս աղօտացան, կարծեցի
թէ ուրախութիւնը զիս պիտի սպաննէր :

« Մայտա, Մայտա, ըսաւ, դ՞ու ես ստուգա-
պէս, աչերս չեն խաբեր զիս, խօսէ՛ որ ձայնդ
լռեմ » : Տիգրան, պատասխանեցի, երջանկութիւնս
կը ճնշէ զիս :

« Տարարանդդ արարած, մնջեց, յայտնի է որ
ստատիկ տագնապած ես. բայց վիշտերդ առաւել
մեղամաղձային գեղեցկութիւն մի տուած են քեզ » :

Իւր գէմքին վրայ ալ ցաւոց հետքը զրոշմուած
կ'երեւար : Նա ուղեց անմիջապէս փութացնել մեր
ամուսնութիւնը . բայց ես ընդզիմացայ ի պատիւ
իւր վախճանեալ ամուսնոյն : « Միշտ մեծ և յամե-
նայնի մեծ », ըսաւ :

Գուցէ դատաւարտեսս զիս , սիրելիս , նկատելով թէ մտատանջութեան պատճառներ կ'որոնեմ : բայց ստոյգ է որ կը մտածեմ թէ գուցէ ուրիշին մահուան պատճառ եղայ , և թէ անոր երիտասարդութեան աշնահար ծագիկներովն իմ երջանկութիւնս կը հիւսեմ : Արդեօք այն հէք արարածն անիծեց զիս եթէ ոչ բերնով գէթ սրտիս . եւ միթէ իրաւունք չունէր անէծք կարգալու որոյ վրայ որ Տիգրանի մի սիրտը կը յափշտակէր իրմէ : Բայց այս մտածութիւնը սրտիս գոհունակութիւնը շխտովեր . միայն թէ իրրեւ թեթեւ ամպ պայծառ երկնիցս արեւը սակաւ ինչ կաղօտացնէ : Թուի ինձ թէ երբէք տագնապ չկրեցի , այնչափ ջնջուած է յիս ցաւի ամեն յիշատակ : Աարծես թէ հոգիս յարատեւ նուազ մ'է , որոյ վերջին հնչիւնը յաւիտենականութեան գողին մէջ պիտի դադրի : Մհ , որչափ սիրելի է կեանքն երբ սիրտը գոհունակութեամբ լի է : Տիգրան Աւետինն հիւր եղած է , բայց գրեթէ բոլոր վայրկեանները հետս կ'անցունէ : Բնաւ մեր տխուր անցելոյն յիշատակութիւնը չենք ըներ . միայն յուսալից ասպագային կը ժպտիմք : Աարծես թէ կը վերածնիմ , և կը փափաքէի յաւիտենականութիւն մ'ունենալ Տիգրանս պաշտելու համար : Թեթեւ հազ մը կը տանջէ զիս , և ամեն անգամ որ հազամ , ահաբեկ ինձ կը նայի նա , և « Խեղճ գաւակս » կը մնջէ փսրազին : Երբեմն կը կարծէի թէ կեանքը խոյս կուտար ինձմէ , մինչդեռ արդ բոլորովին զօրութիւն և առողջութիւն եմ . սպրիկ

կ'ուզեմ , ոչ , ոչ եւս կուզեմ այն մահը որուն օգնութիւնը կը հայցէի աղերսագին :

Սակայն խնդութեանս մէջ շարագուշակ ստուեր մի առջեւէս կ'անցնի սպառնալից աջօք , սարսափը կը գրաւէ զիս , եւ սրտիս բարախմունքը կարծես թէ վայրիկ մի կը դադրի : Օր մի երբ այսպէս բարեբաստութեան մէջ կը լողայի , կ'երեւայ թէ տրխութեան քօղն երեսս վարագուրեց , զի Տիգրան ինչ ունենալս հարցուց ինձ այլայլելով : Ո՛հ , սպառախանեցի , այն կի՛նը՝ այն շարագուշակ ոգին որ մեր կորուստը կը տենչայ , սխաի հանդուրժե՞արդեօք մեր երանութեան : Ո՞ւր է արդ , ի՞նչ կը սպառաստէ մեզ , գուցէ մթութեան մէջ մեր երջանկութեան տասպալման կ'աշխատի . կրնամ հանգիստ ըլլալ ցորչափ ինքն ազատ է :

Վկայ ըլլայ երկինք , գոչեց Տիգրան , որ եթէ երբէք այդ իժարարոյ կի՛նը ձերբակալեմ , ես անձամբ իւր բազդը սխաի վճռեմ , նոյն իսկ վրէժս կեանքովս փոխարինելով : Արեան շիթերով սկէտք է որ քաւէ մէն մի թափած արտասուք :

— Ի՞նչպէս , Տիգրան , ըսի , արեամբ կուզես ձեռներդ արտուել :

— Բայց ի՞նչ կ'ըսես , սպառախանեց , երկիրը սխաի ազատեմ հրէջէ մի , որ ամեն օր նորանոր նահատակներ կրնայ սպառաստել , եւ այս սպարագայի մէջ մարդասպանութիւնն առաքինութիւն է , զի կեանք մի կը փձացնեմ շատերունն ազատելու համար ,

Մայրս առ Կոմս

Տիգրանին կինը մեռաւ . այս տարարազդ արարածին աղէտքն զՏիգրան ինձ կը վերադարձնէ . գոհունակութիւնս մեծ կ'ըլլար եթէ շխչէի քու թախիժդ . ի՞նչու այնչափ վսեմ հանգամանքներդ ցաւն ունենան միայն իրրեւ բաժին . և ի՞նչու անգոր ըլլամ զքեզ մարդկանց երջանկագոյնն ընելու :

Ա՛ւր ինձ , Կոմս , քոյր մ'ունէիր , արդ եղբայր մ'ալ ունիս : Մի կարծեր անձդ երկրիս վրայ որք մնացած , դի երկու սրտեր քեզ օթեւան են . երկու սրտեր քեզ միշտ սիրտի հետամտին սմեն ուրեք , և միշտ սրտարտատ են քեզ ծառայելու : Ա՛մս , կը սիրէի զքեզ Բաբելոնի բարեկամութեամբ , իսկ արդ կը սիրեմ ցնծութեամբ . կարծես թէ գոհունակութիւնն առաւել եւս կը սաստկացնէ մեր զգացումները , թէ քեզ համար ունեցած երախտագիտութիւնս անսահման էր ըստ ինքեան : Ուստի , Կոմս , Ա՛ռափորայ ափանց վրայ քեզ անհամբեր կ'ըստասեն բնակութիւն մի , եղբայր մի և քոյր մի :

Տիկին Սիրա առ. Մայտա

Բարեկամութեանս ընդարձակութիւնն այնչափ ծանօթ է քեզ որ դիւրաւ կ'ըմբռնես անշուշտ թէ վիճակիդ փոփոխութիւնն որպիսի գոհունակութիւն կ'ազդէ ինձ : Ամուսնացէք ժամ յառաջ , սնտոփ սրատշաճողութեանց մի գոհէք խնդութեան վայրկեանները : Կատարուելիք գործոց մէջ երկարածը-գութիւնն ախորժելի չէ ինձ , եւ մանաւանդ չեմ սիրեր դիպուածոց հարուածոցն մտանել՝ նոյն իսկ մէկ օրուան համար՝ ինչ որ սրբազան է : Ապագային մէջ ոչինչ հաստատուն է . աննշան համարուած սրտճառ մ' այնպիսի իրողութեանց կրնայ ծնունդ տալ որ արդէլքէ արդէլք անցնելով միշտ նպատակէդ հեռու կը մնաս : Գործադրութիւնն սպահովագոյն միջոցն է մեր ստացուածքն համարելու համար ինչ որ փափաքելի է մեզ : Ես կը նկատեմ ներկայն իբրեւ անկեղծ բարեկամ որ եղածն աչքիս առջեւ յայտ յանդիման ցոյց կուտայ . իսկ սպագան միշտ կասկածելի է ինձ համար , եւ միշտ անախորժ պարագայի կ'սպասեմ : Ապահովն ստոյգին երբէք մի գոհեր . օրէ , ժամէ , բոպէէն իսկ զգուշացիր , զի երբեմն մէկ բոպէն դէպքերու աշխարհ մի կը յղանայ , ամենայն ինչ կ'այլափոխէ , կը տապալէ , եւ լուազոյն հաշիւներն ի դերեւ կը հանէ :

Չքնաղ բռնաւորը հեռացաւ տակէ քանի մի

որումն համար : Չգիտեմ ինչպէս իւր ամուսինը
յանձնառու եղաւ այս բաժանման , թէ և կարճա-
տեւ ըլլայ . զի այս մարդն այնպէս դիւթուած է
այն կնոջմէ որ արեւուն լոյսն անդամ առանց անոր՝
կարծես իւր փայլը կը կորսնցնէ : Անոր զմայլածին
վրայ զմայլիլ , անոր հետ հրճուիլ , անոր հետ ար-
բել , անոր քմածին կամքերը կատարել . ահա այս
մարդուն կեանքը :

Կան այնպիսի կանայք , որք մարդկութեան հա-
մար պատուհաս են . զի իրենք չար զօրութիւն մի
են որուն առջեւ ամենայն ինչ կը խոնարհի . եւ
այս զօրութիւնը կազմողը միայն գեղեցկութիւնը
չէ այլ անոր յարակից գտնուող մտաւոր կարողու-
թիւնը : Գեղեցկութիւնն անդիմադրելի ոյժ մ'է
իրօք , բայց տեւողութիւնն երկար չըլլար եթէ
նրբամտութիւնը , խելացութիւնը , ճարտարամտու-
թիւնն իրեն օգնական չառնէ : Եւ որոնք որ մեծ
ու երկարատեւ յաջողութիւն ունեցած են աշխարհիս
մէջ , իրենց շնորհաց յարակից այլ և այլ բարոյական
և կամ մտաւոր թագուն կամ յայտնի միջոցաց կը
պարտին զայդ : Գեղեցկութիւնը հուր մ'է որ կը
չիջանի երբ խելքը չ'արժարժեր զայն : Գրացնոյս
դալով՝ դէմքի ու մտքի առաւելութիւնները յինքն
ամիսփած է , և եթէ գործողութեան ընդարձակա-
դոյն սահման մ'ունենար , ո՞ր գիտէ թէ իւր կարո-
ղութեանց ինչ ազեատլի նսրատակ պիտի ընտրեր :

Իւր բացակայութիւնը գոհունակութիւն ազդեց
ինձ , և մանաւանդ իրեն հետ ունեցած յարարե-
րութիւններս աստիճանաբար պիտի թեթեւցնեմ ,

զի չեմ ներեր իւր տմարդի վարմունքին խեղճ նախանձորդին նկատմամբ : Երբ իրեն մօտալուտ ամուսնութիւնդ իմացուցի , այս լուրը մեծ վարմանք տուաւ իրեն , մանաւանդ կարծես տհաճեցաւ երբ սիրային վէպիդ վրայ առաջին անգամ համառօտ տեղեկութիւններ տուի : Չար սիրտ մի՛ կը տաղնալի ուրիշին յաջողութեան վրայ . արդէն շատ զխացուած իրողութիւն մ'է այս :

Կոմսն առ Մայտա

Բազդը ժպտեցաւ քեզ վերստին . երջանիկ եղիր, Մայտա : Մի նսեմացներ անարատ խնդութիւնդ որ և է տխրութեան բիծով զիս յիշելովդ : Երջանիկ եղիր սրտիդ ընտրելոյն հետ . ահա իմ գոհունակութիւնս : Մէկ նպատակ մ'ունէի զքեզ ճանչելէս ի վեր , այսինքն ծառայել քեզ , կենացդ դառնութիւնը մեղմել , նեցուկ մ'ըլլալ յուսահատ վայրկեաններուդ մէջ , բայց պաշտօնս լրացաւ սկսելէն յառաջ : Դու ոչ ևս ինձմէ պէտք ունիս , զի արժանաւոր ձեռքեր պատրաստ են քեզ օգնելու . ազնիւ և անձնուէր սիրտ մը քեզ պաշտպան կը կանգնի : Ար փափագիմ որ կեանքս գոնէ բոլորովին անօգուտ չմնայ . ուստի կ'երթամ ի տար երկիր՝ մուրեալ մարդկութեան ծառայելու : Պիտի մասնակ-

ցիմ ջանիւքս և կարողութեամբս մարդկութեան սպասաւորաց՝ որք պաշտօն ստանձնած են վայրենի և բարբարոս ժողովրդոց բարքերն ամօքելու, Աստուծոյ հաշտարար գաղափարը տալու, ընկերային կենաց ընտելացնելու, և վերջապէս մարդ ընելու ինչ որ անասնաբար կ'ապրի: Մարդկային բարւոքումը միակ հաճոյքս պիտի ըլլայ երկրիս վրայ՝ քու երջանկութենէդ արտադրուած հաճոյքէն ետքը: Եթէ ձեռնարկութեանս զո՛հ ըլլամ, մի լար վրաս, վասն զի մարդկութեան մարտիրոսը պիտի ըլլամ. և այս նահատակութիւնը շատ փառաւոր բաղդ կը համարիմ ինձ համար: Յայնժամ կը յանձնարարեմ քեզ յիշատակս իբրեւ եղբօր մի յիշատակ: Երջանիկ Եղիբ, Մայտա, միայն մաղթանք ինձ կը մնայ ընել քեզի համար: Ըսէ Տիգրանիդ թէ բարեկամ մ'ունի յիս, և թէ իրեն կը յանձնեմ թանկագին կենացդ հողատարութիւնը: Եթէ այս նամակս ձեռքդ անցնի, արդէն կեանքս ծովուն խաղայիքն եղած պիտի ըլլայ. և երբ առիթ ունենամ, քեզ լուր պիտի դրկեմ, իբրև տկար արձագանք գրեթէ մեռեալի մի: Եթէ ինձ օր մի՛ հասներ մէկ տող մինչեւ ամայութեանս մէջ, ո՛հ, զաշխարհ կը գըտնէի վերստին:

Բարեաւ մնաս, Մայտա, քոյրդ իմ սիրեցեալ:

Մայտա առ Տիկին Սիրա

Մեր ամուսնութեան հանդէսը կատարեցաւ ամենայն լուսութեամբ ի ներկայութեան սակաւաթիւ հանդիսականաց : Կեանքս վճիտ շող մ'է . երջանկութիւնը երակացս մէջ կը շրջի , յախտակութեան մէջ կ'ապրիմ : Նոր էակ ծնունդ առաւ յիս , եթէ անգործութեան մէջ թողուած էի քանի մը ժամանակէ ի վեր , եթէ անօգուտ էի ամենուն նկատմամբ , եթէ աննպատակ էր կացութիւնս , այսօր նպատակ մ'ունիմ . այսինքն օրերս Տիգրանին նուիրել , և մնացորդ ժամանակս ազգին : Նրբմարդս երջանիկ է , կը փափագի ամենուն ծառայել և զամենքը դո՛ւ ընել . և ո՞վ արդեօք առաւել համակրանացս իրաւունք ունի որչափ ազգս որուն կուզեմ ձօնել երջանիկ սրտիս տուրքը , ինչպէս քեզ համար պիտի սլահեմ միշտ բարեկամութիւն մի՛ որ ընդ մէջ փոթորկաց և ալեկոծութեանց կրցաւ անվտանգ սաւառնիլ :

Չգիտեմ թէ որչափ ժամանակ Պօլսոյ մէջ պիտի բնակինք տակաւին . բայց ստոյգ է որ քեզ յայցելութիւն պիտի գամք . քանի որ իրաւունքդ է գնահատուիլ և սիրուիլ այն անձէն որ բազդակից եղաւ ինձ : Իրաւունք ունիս մեր մշտատեւ երախտագիտութեան վրայ , զի դու առաջնորդ եղար ինձ կենացս մէջ , և մխիթարիչս՝ տազնասպան ժամանակ : Իսկ գեղանուոյդ բացակայութիւնը

բնաւ չվշտացներ զիս , զիտես արդէն որ երբէք չի համակրեցայ իրեն , նա կը յիշեցնէ ինձ Հերիզան նրբանկարի ձեւով , որ սահմանափակ ասպարիզի մէջ կը գործէ :

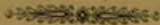
Սակայն մեկնելէս յառաջ՝ կուզեմ կարգադրել խորհուրդ մի զոր յղացած էինք Տիգրանին հետ մեր յարաբերութեանց առաջին ժամանակները , այսինքն աղքատ կանանց համար գործատուն մի (ouvroir) հիմնել Պօլսոյ բազմամարդ մէկ կողմը՝ Տիկնանց նորակազմ ընկերութեան օժանդակութեամբ , ուր թաղեցի չքաւոր կանայք ապրուստի ազահով միջոց մի կարենան գտնել հոն :

Աշխատութեամբ տղքատութիւնը կը թեթեւնայ , յարաբերական դիւրակեցութիւն մի կը գոյանայ , ամեն մարդ կ'սկսի ոյժն յինքն փնտուել , անձը յարգել , բարձրանալ , անկախութեան գաղափարն ունենալ , ազատ մտածել , ազատ գործել , վերջապէս անասուն ըլլալէ զազրելով մարդ ըլլալ : Աւտոի այս գործատունը երկու նպատակի կրնայ ծառայել , մին՝ աղքատութիւնը սփռիլէ գործելու սէրն ազդելով , և միւսը ծուլութեան սրտաճառները վերջացնել : Հայ կիներ մասնաւոր հակակրութիւն մի ունի աշխատութեան դէմ զոր իբրեւ անարգական իր կը համարի , իբրեւ նախատինք իւր արժանապատութեան : Մինչդեռ ուրիշի շնորհիւ ապրիլը , ուրիշի բեռ ըլլալը , գաղտնի ողորմութեամբ սնանիլը , այսինքն ուրիշի քմաց հպատակիլը , սարտականութեան ներքեւ ապրիլը խիստ բնական ինչ ու արժանավայել կը նկատէ . ուսկից կը հե-

տեւի թէ՛ որ աստիճանի անհատական ազատութեան
զաղափարն ոչնչացած է ի մեզ :

Ասկէ մեկնելէս յառաջ այս աշխատութեան
յարկը յառաջադրած եմ հանդիսադրելու համեստ
սկզբնաւորութեամբ , ժամանակին և ժիր աշխա-
տաւորաց թողլով գործոյն ասպագայ ընդարձակու-
թիւնը :

Աւելորդ կը համարիմ աշխատութիւն հայթայ-
թելու խորհրդոյս մանրամասնութիւններն հաղորդել
քեզ : Գործը ներկայացուցի իւր պարզութեան մէջ .
և վստահ եմ որ կը ծափահարես այնպիսի սկզբան
մ'որուն արդիւնքը պիտի ըլլայ թշուառ մարդկու-
թեան սիրտումը , և աշխատութեան սկզբան գոր-
ծադրութիւնն՝ որով բարոյական էակն իրեն սահ-
մանուած ասպարիզին մէջ կը մտնայ :

Տիկին Սիրա առ Մայրս

Պեղեցիկ երազներուդ իրականութիւնը բազ-
մանցս լրումն է : Վերջապէս բազդդ արժանաւոր
ձեռաց յանձնուած է , և ես հանդիստ սրտիւ կըր-
նամ մեռնիլ : Կը պահանջեմ տեսնել զքեզ ա-
մուսնոյդ հետ , և ծանօթանալ այն անձին որուն
յանձնուած է քեզի պէս ընտիր էակի հոգատա-
րութիւնը :

կը շնորհաւորեմ զքեզ գործատուն մի հիմնադրելու գաղափարիդ համար: Մեր մէջ աշխատութեան կեդրոնը պահուելով՝ մէն մի չքաւոր կին առանց խղճի և առանց նուաստութիւն զգալու մուրացկանութեան կը դիմէ գործի պահասութիւնն առարկելով: Աղքատութիւնը թեթեւցնել և նոյնպէս ծուլութիւնը, աշխատութիւնը քաջալերել աշխատութեամբ, ընկերութեան մահարոյր մէքքերը դարմանել է մասամբ, և այսպիսի ձեռնարկ մի՛ սիրտու միտք ունեցող անձանց արժանի է ստուգապէս: Գեղեցկազոյն ծառայութիւնն առ ընկերութիւն՝ մարդիկը սնուցանել է ոչ թէ ողորմութեամբ, այլ նոյն իսկ իրենց գործունէութեան պտուղներով. զի ծուլութիւնը մարդկային հանդամանաց սպանութիւնն է, և սարդեւոյին առջեւ սողալու սկզբնաւորութիւնը, որովհետեւ մէն մի սարդեւ ըստրուկ մի կը կազմէ. ընծայող ձեռքը կապող ձեռքն ալ է միանգամայն. որչափ սարդեւոյ նոյն չափ բռնաւոր. որչափ ընդունող նոյն չափ գերիներ:

Աշխատութիւնն որով մարդս կ'ազնուանայ, յարգ չունի հայ կանանց առջեւ, այնու պատճառաւ որ անհատական անկախութեան գաղափարը չունին: Իւր գոհունակութիւնը նիւթական առաւելութեանց մէջ կը փնտսէ, զի կանգիտանայ թէ բարոյական և մտաւորական կենաց նախասահմանուած է, այսինքն ազատորէն մատճելու, եւ ազատորէն գործելու: Աշխատութիւնը գիւրակեցութեան կ'առաջնորդէ, գիւրակեցութիւնը՝ անկախութեան, անկախութիւնը՝ յառաջադիմութեան: Մենք յառաջա-

դիմութեան կը կարօտինք առաւել քան ուրիշ ազգերը, քանի որ մենք լուսաւորութեան մեծատարած ընտանեաց յետնագոյններն ենք :

Ընկերութեանց կազմակերպութիւնն՝ այսինքն անհատական ոյժերուն ի մի կէտ կեդրոնանալն, սուահոգիագոյն միջոցն է դործողութեանց : Ընկերութեանց թիւը բազմացնելով՝ յառաջագիմութիւնը զգալի կ'ըլլայ : Բայց չի բաւեր հիմնելը, հարկ է նաեւ հաստատել զի ստեղծելը ներկան է, հաստատելն՝ ապագան :

Սակաւաթիւ տարիներէ ի վեր՝ միայն ընկերութիւններ կը բազմանան ի մեզ . դժուարին պաշտօն մ'է անոնց կազմակերպութիւնը, զի գրեթէ նորածնութիւններ են . և ինչ որ նոր է, կասկածելի կը թուի : Գործող մարմիններուն տեւողութեան, և անոնցմէ յառաջ եկած արդիւնքն է որ հաւատք և վստահութիւն կ'ազդեն, և որով մարդիկ հակամէտ կ'ըլլան ոչ այնչափ դժկամակութեամբ իրենց լուսման նուիրելու : Հայերը տակաւին վարժութիւն չունին սիրով օժանդակելու յառաջագիմական կամ մարդասիրական ձեռնարկութեանց . իրենց նպաստը շատ անգամ զոհ մ'է արժանապատուութեան զգացման, և կամ խղճին արդիւնքն է : Ամեն պարագաներու մէջ սկզբնաւորութիւնները դժուարին են, ու ազգին առաջին գործաւորաց վրայ կը ծանրանայ այդ պաշտօնը : Ազգային զգացումը գրեթէ բառ մ'է արդ : երբ այդ բառը զգացման վերածուի, և զգացումը՝ լուսոյ, ահաւասիկ յառաջագիմութիւնը, ահաւասիկ մանուկ ազգն որ բանականու-

թեան ժամանակին կը հասնի , ու ասորելու կը նախատահմանուի :

Աղքատութիւնն ու տղիտութիւնը մահացու սխտեր են որ մարդկութիւնը կը մաշեցնեն . իսկ աշխատութիւնն և լոյսը յառաջ կը մղեն զայն՝ մեծ հանդիսացնելով : Անհատական գործողութեանց լուրջ և յարատեւ ամբողջութիւնն ազգաց կեանքը կը կազմէ . հետեւապէս որ և է աշխատութեան տուրք մերժել՝ նոյն իսկ ամենափոքրիկ մաս մի , հիւլէ մի , գողութիւն մ'է ի վնաս այդ բնդհանուր համբալ զգործողութեան , ազգաց կացութեան նըկատմամբ ոճիր մ'է :

Աեանք՝ կը նշանակէ մտաւորական և բարոյական կարողութեանց կիրառութիւն : Ո՞վ արդեօք իրաւունք ունի անշարժութեան , կորստեան , մահուան դատապարտել ինչ որ նախատահմանուած է գործելու , բեղմնաւորելու և տեւելու : Բարոյական մարդաստանութիւն մ'է այդ , զի մէն մի մարդ սխտախանատու է իւր անձին , խղճին և ընկերութեան : Ոչ ուրէք այնչափ գործելիք կայ որչափ այն ազգին մէջ որ իւր խաւարապատ անցեալը կուզէ թօթափել՝ մեծ ազգաց լուսաւոր կեանքով ասորելու փափաքելով . զի ամենայն ինչ քանդելու է վիրաշինելու համար , եւ առաջին գործաւորներն իրենց աշխատութեան նահատակները կ'ըլլան , ու իրենք եւս փլատակ կը մնան զիզուած փլատակացն ներքեւ : Քանդելու գործողութիւնը դժուարին է , իսկ վերաշինութեանն՝ եւս առաւել . զի ամփոքծութիւնը , հակասակութեան ոգին , խաւարը , մրցումն , ի

հանդէս կ'ելլան . և այդ հակառակ կրօնք ընդհա-
րումէն , գիշերուան և լուսոյ կռիւէն կը ծնանի
խառնակութեան հրէշը , որով ինչ որ կ'սկսէր ծա-
գիլ , բղխիլ , բարձրանալ , ապրիլ , կորստեան կը
դատապարտէր , և հարկ կ'ըլլայ վերստին սարա-
սիլ գործոյ մի շինութեան որ մասամբ յառաջա-
ցած էր , նոյն դժուարութեանց ենթարկուելով ,
նոյն վտանգաց , նոյն կռիւներու . այն ձեռնարկին
շարունակութիւնը ուրիշ ձեռաց յանձնելու հարկ
կ'ըլլայ , ինչպէս և յարատեւութեամբ ու յուսահատ
մրցմամբ յաղթանակելու պաշտօնը :

Մէն մի սերնդեան պարտք է յաջորդ սերնդեան
յառաջադէմ աշխատութիւն մի թողուլ . այո՛ , նը-
ուիրական պարտքն է յառաջադիմութեան քայլ
մ'առնել տալ : Այն այն սերնդեան որ թեւերը
կուրծքին վրայ կապած կը նայի անգործ և ըոչինչ»
կը սատասխանէ ապագային՝ երբ սա իւր ժամա-
նակին գործածութեան համարը կը պահանջէ : Այդ
մեղկ սերնդեան ծոյլ կացութիւնը ժամանակին
վրայ գողութիւն մ'է , յառաջադիմութեան վրայ յա-
փըշտակութիւն մ'է : Շատ խոկ կայ գործելիք : Ան-
ցելոյն աւերները աւելու է , գործադրուածը՝ հաս-
տատելու , և կատարելիքը ի գլուխ հանելու . ժա-
մանակը սուղ է . մենք վերջին հրաւիրեալներն ենք
ի խնջոյս յուսաւորութեան , հարկ է որ մեր տեղերը
պատրաստենք և արժանավայել կերպիւ գրաւենք
գանձոնք : Արշափ պաշտօնը մեծ ըլլայ՝ նոյն համե-
մատութեամբ եւս ըլլալու է անձնուիրութեանց և
գոհողութեանց մեծութիւնը . հետեւապէս նոյնչափ

գատապարտելի են անհոգութիւնն ու անիշխանութիւնը :

Ազգային յառաջագիտութեան խնդիրը վտանգի ենթարկուած է . սպազայ սերունդը կը մօտենայ . նոյնք պիտի կարգայ եթէ դատարկ ձեռամբ ներկայանանք իրեն : Պէտք չէ խրտչիլ դժուարութեանց առջեւ , այլ գործել և միշտ գործել , ու մարդկային սանդուղին մինչեւ վերջին բազրոտները , մինչև սամիին (plèbe) իջնալու է :

Ռամիկը նեխոտ ցնցոտիքն է որ գիշերը գխրչտեակ ունի իրրեւ անկողին , և ցերեկը՝ դանօթութիւնն իրրեւ ընկեր : Ռամիկն այն գարշահոտ բազմութիւնն է որ հացի կը կարօտի , և որ իրարու վրայ կոթնած՝ զլուխը կը ցցուէ ուրախ մարդկութեան հանդէպ , իրրեւ մտահատ անհեթեթ ուրուական : Եւ ոչ բնական կայծ մի կ'ոգեւորէ զայն , զի մարդկութեան նուաստագոյն արտայայտութիւնն է : Բայց եթէ կռիւ , յեղափոխութիւն ծագի , այն ժամանակ կենդանի մրուրը գազանաբար դուրս կը ցայտէ , և ընկերութեան վրայ կը տարածէ բոլոր յուսահատութիւնը , լրբութիւնն , անասնութիւնը , սրամտութիւնը , զորս անօթութիւնն եւ աղքատութիւնը դիզած եւ բարդած էին ժամանակներէ ի վեր :

Այդ ցնցոտեաց մէջ աշխատութիւնը մտցնելու է՝ անօթութեան վերջ տալով . այդ խաւարի բոյնին մէջ լոյս ծաւալելու է . այդ մարդկային հօտին մէջ հոգի մ'արթնցնելու է , իւր էութեան և կարողութեան գաղափարը տալով իրեն , բարօյական ան-

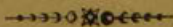
չարժութեան դարչահոտութեամբն ապականեալ
բազմութեան միում տալու է, յուզելու է, հոն
կեանք տարածելու է: Ոչ որ կ'զբաղի կենաց այս
թշուառ և անծանօթ մարտիրոսներով՝ որք կու-
գան, կը հիւծին, կ'անցնին առանց և ոչ մէկու
մ'ուշադրութիւնը գրաւելու. տիղմն է այն որ կը
տահի, կ'երթայ, դիւրաջինջ սեւ հետք մի թողլով:

Գրեթէ ամեն բանով կ'զբաղինք, ամեն բանի
վրայ նայուածք մի կ'արձակենք. բայց ո՞վ արիու-
թիւնն ունի՝ առանց զգուանաց, մինչեւ դարչարոյր
սամկին մօտենալու, ու ժանտահոտ քուրջերու
ներքեւ տեսնելու վտիտ, հալեմաշ մարմիններ, և
անասնոց ներքեւ եզրայր մի ճանչնալու:

Մայտա, խոնարհեցուր աչքերդ մինչեւ խու-
ժանին, անոր համար գործէ, անոր աշխատութիւն
տուր, յուսոյ ճառագայթ մ'եղիր, ձայնդ բարձ-
րացուր, հասարակաց ուշադրութիւնը գրաւէ այն
ժահարոյր վայրերուն վրայ՝ ուր մարդկութիւնն ան-
օգնական կը լլկի, առանց հացի և առանց հրոյ կը
մեռնի: Անոնց համար ընկերութիւն մի հաստատէ,
հաւաքէ՛ անոնց սպիկար զաւակներն՝ այն սեւ ծաղ-
կունքն թշուառութեան որք՝ դարձեալ կ'ըսեմ,
կեանքէն կը ճանաչեն ցերեկը՝ միայն անօթութիւնը,
գիշերը՝ հողն իրբեւ անկողին, և ձմեռը՝ ցուրար:
Ապաստան մի հաստատեցէք անոնց համար: Գոնէ
դ ժբաղդութեան ժառանգորդները բնակարան մի
ունենան որ ցերեկին պատառ մի հաց գանեն,
հրոյ կայծ մ'իրենց սառնարեկ մարմինները ջերմա-
ցրնելու, և մտաւորական շող մ'իրենց մտքերը

լուսաւորելու , որ վերջապէս գթութեան ոգին
գտնեն մարդկային ձեւին ներքեւ : Այդ փոքրիկ
էակաները փոխանակ ցամքելու , հիւժելու և մեռնելու
տառապանաց մէջ , փոխանակ իրրեւ ընկերային
վերք որ աւուր անելու , և աստիանելու մարդկային
մթնոլորտը , զարգանան ընդհակառակն , աշխատին ,
մտածեն . փոխանակ խաւարին՝ լոյս ըլլան . թո՛ղ
մահը կեանք արտադրէ : Յայնժամ բոլոր այդ կեն-
դանի զանգուածն որ ընկերութեան համար կոր-
սուած կը համարուէր , զօրութեան նոր աղբիւր մի
կը գոյացնէ , աշխատութիւնը կ'աւելցնէ , բանա-
կանութիւնը կ'աճեցնէ մտածելու , եւ հոգիներու
թիւը կը բազմապատկէ զգալու , սիրելու , գթալու
և ծառայելու համար :

Չարն արմատախիլ ընելու է . սամիկը չարն է
որ կը բուսնի անընդհատ աստիանակիր ջուրերու
մէջ՝ թունաւոր շունչը ամենուրեք տարածելով :
Իջիր ուրեմն մինչեւ հոն , և սփոփելով կը բժշկես ,
հիմնաւոր ախտը կը ջնջես : Ոչ մէկ ախտ ինքնին կը
բուժի նոյն սրայմաններու մէջ մնալով . շնջոյ մի ,
հոգւոյ մի պէտք կայ դարմանը գտնելու համար :
Այդ շունչն , այդ հոգին եղիր , Մայտա . ուրիշ
շունչերու , ուրիշ հոգիներու միացիր , մաքրէ դար-
չահոտութիւնը , և կմախք մարդը՝ կենդանի մար-
դոյ վերածէ :

Տիկիճ Սիրա առ Մայրա

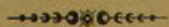
Ի՞նչ է այդ երկարատեւ լուսթիւնդ : Սրտիդ գոհունակութիւնն այնչափ մոռցնել կուտայ քեզ դրարեկամներդ որ և ոչ իսկ վայրկեան մի կը հաճիս զոհել անոր :

Տաճիկ դրացիս յուսահատութեան մէջ ընկզմած է , վասն զի կը հաստատեն թէ իւր սլաշտելի դեզանին խիստ աղետալի վերջ մ'ունեցած է , թէ և մանրամասնութեանց վրայ բնու տեղեկութիւն չունեցանք :

Յաւալի է ականատես ըլլալ արանց արտասուաց , թէ և անոնց տեւողութեան վրայ մեծ փտահութիւն չունենամ : Անոնց ցաւն ու ժգին է բայց կարճատեւ . իսկ կանանցը շատ աւելի երկարատեւ է , եւ երբեմն մինչեւ ցմահ կը շարունակէ , թէ և անոնցմէ բազմաթիւ օրինակներ չունենանք : Արանց վշտին չափազանցութիւնը մարդաստիպանութեան կը տանի պիբենք՝ եթէ տեւողական ըլլայ . իսկ եթէ այդ զգացումը մեղմանայ՝ խիստ շուտ կ'անհետանայ : Իրաւ է որ կանայք իրենց կենաց վերջ շեն տար , սակայն ցաւը սեւ ահօս մի կը բանայ անոնց սրտին մէջ զոր ժամանակը միայն կարող է սփտիել :

Անձնաստիպանութիւնը վայրկենական ողորմելի բաժնութիւն մ'է , որ վերջ կուտայ անհանդուրժելի շարշարանաց : Բայց ասորիւ տառապելու համար՝ կենաց զիցազնութիւնն է՝ մրցելու , կռուելու զօրու-

թիւնն է . նոյն իսկ տառապանքէն վեր բարձրանալու յատկութիւնն է : Անձնասպանութեամբ մարդս թշուառութեան յաղթահարն է . իսկ ապրելով՝ թըշուառութեան յաղթահարողը : Տաղնապալից կեանք մի կրելը , իբր հանդիսական կանգնիլ է ժամանակին առջեւ՝ որ մէն մի վայրկեան դառնութեան շիթեր կը թափէ մեր կենաց բաժակին մէջ . և այս բաժակը շարունակ կը քամենք մինչեւ ցմբուր ցորչափ լցուի : Մեր այս ընթացքն ամեն բույժի մարտիրոսութիւն մ'է , համակերպիլ է այնպիսի վիճակի՝ որ մարդն ի վեր քան զմարդ կը բարձրացնէ :

Մայտա առ Տիկին Սիրա

Կարծեցիր ուրեմն թէ կրնայի մոռնալ զքեզ . քիչ մնաց որ մահուանս լուրը հասներ քեզ : Կեանքս Տիգրանին կը պարտիմ . տխուր պարգեւ մ'ընծայեց ինձ :

Մեր ամուսնութեան յաջորդող սակաւաթիւ օրերը կ'անցնէինք մերթ ծովուն վրայ նաւակով չըրջելով , եւ մերթ Ասիական կանաչագեղ ափանց տերեւազարդ հովանւոյն ներքեւ պատասպարուելով : Բազմիցս կը հանդչէինք հոն՝ լռութեամբ զիրար պաշտելով , մինչդեռ մեր սրտերը բարձրաձայն կը խօսէին , և հիացմամբ կը նայէինք այն հողեգուարթ

բնութեան որոյ լեզուին՝ երջանիկ հոգիները միայն վերահասու կ'ըլլան : Հայեցուածքս Տիգրանին աշերուն մէջ կը խորասուզէր , և կ'օրհնէի զՍտուած որ կեանք սարգեւած էր ինձ՝ այսինքն իւր գեղեցկագոյն սարգեւը : Սքանջացմամբ կը վայելէինք զամենայն ինչ , զՍտուած՝ որ էութեամբն անծիրը կը լեցնէր . զՇողն՝ որ զտունկ կը փայփայէր . զԺառըն՝ որ երջանիկ թռչնոյն սիրոյ բոյնը կը սաաբսպարէր . զԺաղիկն՝ քաղցրաբոյր ժպիտը բնութեան . զմոնչոյ կոհակն՝ որ փրփրելով կատաղութիւն կը յայանէր . վերջապէս ամեն բանի մէջ անսպառ հաճոյք կը գտնայինք , զի բնութեան գիրքն այնչափ ընդարձակ է որ մէն մի երեսին վրայ սէր և երջանկութիւն կը կարդայինք : Մեր այս վայելքն այնչափ մեծ էր որ չէր կրնար տեւել անշուշտ . դարնանային պայծառ այգն էր զոր թանձրամած ամպեր քողարկեցին յանկարծ : Արդեօք վիճակուած է ինձ բարեբաստութիւնը ճանչնալ՝ անոր կորստեան համար ողբալու միշտ . և մինչ հազիւ հազ ժպիտը կ'ուրուագրի շրթանցս վրայ՝ սուգին մատը պէտք է անմիջապէս ջնջէ անգթաբար : Աչացս լեզի շիթն անհրաժեշտ է արդեօք մարդկութեան արտասուաց ովկիանին : Զուարթութեան ծաղիկն չէ կարող յիս արմատ թողուլ , ո՛չ . զի արեգակի կը կարօտի , մինչ ևս անասող գիշերն եմ , աւանդ :

Օր մի դարձեալ ծովեզերեայ դաշտ մի գացինք թառու ծառի մի ներքեւ քիչ մի զովութիւն փրճուողու համար , զի աշնանային եղանակին մէջ ամառուան սաստկագոյն տաքերով կը տոջօրէինք . կարծես

Թէ շնչասպառ էի, և կուրծքիս դժուարին ել և էջը ներքին վիճակիս նեղութիւնը կը յայտարարէր : Տիգրանին բոլոր ճիգերն սակաւ ինչ սխալում հայթայթելու ապարդիւն մնացին . կարծես թէ երկաթեայ ձեռք մի սիրտս կը ճնշէր անընդհատ մտացս խաղաղութիւնը վրդովելով :

Յանկարծ արեւելեան զգեստով կին մի նշմարեցին աչերս , որ հանդարտօրէն դէպ ի մեր կողմը յառաջանալով վրաս յարձակեցաւ մէկէն ի մէկ՝ ուղեւով սրովն զիս սպաննել : Տիգրան արգիլեց ինձ սահմանեալ հարուածն , և այն սուրը կորզելով այդ կնոջ սիրտը մխեց ուժգին : Ճիշ մ'արձակեց նա որ արիւնս սառեցուց , և զետինն ինկաւ մինչ արիւնը վերքէն կը յորդէր : Տիգրան անոր ձերմակ քօղը քաշեց երեսէն եւ առջեւս տեսայ , ըվ երկինք . . . Հերիզան : Տիգրան զինքը ճանաչելով՝ գոչեց « Արդարութիւնը կատարուեցաւ , Մայտադիւմ սիրեցեալ , վրէժդ լուծեցի » :

Բայց նա ինձ նայելով , գաղանային ժպտիւ ըսաւ . « Լուրերէդ բնաւ չի զրկուեցայ , շնորհիւ քու բարեկամուհւոյդ՝ Տիկին Միրայի : Քօրճուի մէջ ապահով և աներկիւղ կրնայի ապրիլ իրրեւ իշխանուհի՝ մեծատուն ամուսնոյ մի հետ . բայց չհաճեցայ , զի անտանելի էր ինձ բարեբաստութեանդ գաղափարն՝ որ մէն մի օր կարծես դժոխք մը կը գլորեն աչացս առջև : Մեկնեցայ Քօրճուէն ամուսնութիւնդ արգիլելու համար . բայց ուշ հասայ դժբաղդարար , և կրկին մահուամբ սիրտի մեռնիմ զՏիգրան քեզ թողլով » :

Իւր արիւնը յորդառատ կը հոսէր . ուզեցի մօտենալ եւ օգնել իրեն , զի դժբաղդութեան մէջ թշնամութիւնը կը դադրի : Բայց նա խոժոռ դիմօք նշան ըրաւ ինձ հեռու կենալու , եւ ըսաւ . « Քու ձեռքէդ կեանք ընդունիլ մահ է » : Ապա նուազուն աչերը Տիգրանին դարձնելով՝ իւր դիմաց խստութիւնն ամոքեցաւ : Նայեցաւ անոր վշտազին եւ միանգամայն սիրալիր աչօք , ու յօգնարեկ ձայնիւ մրմնջեց . « Թո՛ղ այս արիւնս յաւիտենական տանջանքդ ըլլայ , և ստուերս՝ կենացդ անբաժան ընկերը : Այս վերջին վայրկենիս չեմ վախնար խոստովանելու թէ միշտ զքեզ սիրեցի և միայն զքեզ . եւ մինչեւ այս րոպէիս կը սիրեմ զքեզ վերստին երբ անգութ ձեռքդ չի խնայեց ինձ մահացու հարուածդ » :

« Ուխտադրու՛ժ կին , գոչեց Տիգրան , կը յուսան այդ խօսքերովդ զիս ի գութ շարժել , և մոռցընել տալ ինձ այն արտասուքն որ Մայտային թափել տուիր » :

« Աւուր ինձ վերջին անգամ մի , ըսաւ Հերիդայ , եթէ ինձ տուած հարուածդ բաւական չես համարիր՝ բանի որ շղիտէիր ո՛վ ըլլալս . ահա՛ կուրծքս զարկ վերստին , մի խիղճ ըներ բնաւ . բայց ապահով եղիր որ ոչ նուազ պիտի սիրեմ դարձեալ զքեզ : Դժբաղդութեանս համար ճանչցայ զքեզ , ուզեցի մոռնալ պատկերդ , ջանացի ամեն տեսակ վայելից մէջ սէրս թաղել , բայց ի գուր : Քու պատճառաւդ կին ըլլալս մոռցայ , աղարտեցայ , և նրուաստացայ բանտիս մէջ մինչեւ անգամ պահա-

պանս արտասուքովս հրապուրելու և անոր ձեռամբ
տաճկի մի տուն պատասպարուելու : . . . . .
եւ ահա կը մեռնիմ առանց աչերս մինչ երկինք
կարենալ բարձրացնելու . կը մեռնիմ . . . . .
լքեալ , նախատեալ . . . . . » :

Չայնը նուազեցաւ , և մինչդեռ Տիգրանին ա-
նունը կը հնչէր , վերջին շունչը փշեց : Չարհուրելի
էր այսպիսի տեսիլ մ'ինձ համար : Աչքերս մթնցան
չգիտեմ ինչ եղայ : Երբ ինքզինքիս եկայ , զգացի
թէ անկողնոյս վրայ տարածուած էի : Սարսափա-
հար աչքերս զՏիգրան փնտուեցին . իմ քովս էր նա ,
ու ահարեկ և յուսահատ կ'սպասէր որ կենաց նշան
տամ : Ո՛հ , ինչո՞ւ յաւիտենականութեան նինջով
չի քնացայ . առ ի՞նչ ծառայեց զարթնութիւնս :

Այս աղետալի դէպքին երկրորդ օրը Տիգրան
ձերբակալեցին , կամ լաւ ևս ըսեմ կեանքս յափուշ-
տակեցին : Տիգրան իւր ազատութեան զհօվը կը
տուժէ ինձ շնորհած օրերը . ողորմելի շնորհք :

Գնացի այցելութիւն ընելու Տիգրանին իւր
բանտին մէջ : Աւելցի մասնակցիլ իւր բանտարկու-
թեան , բայց նոյն իսկ այդ մտիթարութիւնը զլա-
ցան ինձմէ : Փոխանակ ես իրեն սփոփանք տալու ,
ինքը մտիթարեց զիս սարահօլցնելով թէ՛ քիչ օրէն
վերստին իմ քովս պիտի վերադառնայ առանց չա-
րագործ ոգւոյ մեքենայութիւնն'երէ վախ կրելու
այսուհետեւ : Ինքն այնպիսի վեհութիւն մ'ունի
վրան որ մեծ է նոյն իսկ բանտին մէջ . ոչինչ կը
նուաստացնէ զինքը և ոչ իսկ կը վհատեցնէ . ընդ-

հակառակն այնպիսի պատկառանք մի կ'ազդէ պահապաններուն որ կարծես թէ երբ՝ իրեն կը մօտենան իրմէ հրաման ընդունելու համար է : Շատ աւելի դատաւորի կը նմանի քան թէ դատասարտեալի : Ճշմարիտ մեծութիւնն ամեն պարագայի մէջ կը յայտնուի , և ոչ ինչ կարող է ճնշել զայն :

Բանտը՝ Տիգրանին ներկայութեամբ՝ անեզրութիւն կը թուէր ինձ . իսկ անեզրութիւնն առանց Տիգրանին՝ բանտ մի : Արչափ ժամանակ դեռ արդեօք վայրկեանները պիտի համբեմ, և մէն մի վայրկեան մինչեւ ցերբ ցաւ մի պիտի նետէ երեսիս : Քանի մ'օր յառաջ ժամանակը կը սուրար երջանկութեան թեւերուն վրայ . արդ սկսաւ յամբաքայլ սողալ իրրեւ յանցելումն :

Հերիզային պատկերը ներկայ է մտացս անընդհատ : Կարծես թէ զարհուրելով կը տեսնեմ տակաւին այն հրէշ հայեցուածքն որ այնչափ քաղցրացաւ Տիգրանին ուղղուելով : Հերիզան , որ ամեն ուրէք կ'իշխէր , սիրոյ գերին եղած էր : Ո գիտէ եթէ թշուառ սիրով ըմբռնուած չ'ըլլար , գուցէ այն եւս պիտի ապրէր սիրելու և ներելու համար : Թէեւ աղետալի եղաւ նա ինձ համար , սակայն կը խոստովանիմ որ վերջին վայրկեանները գթութիւն ազդեցին ինձ : Այսօր դարձեալ զիս Տիգրանէս կը բաժնէ , բայց անկարող եմ զինքն անիծելու զի շատ ճանչցաւ սիրոյ թուր թունաւոր խոցերը :

Տիկիկն Սիրա առ Մայրս

Խաբեց զիս ուրեմն . օձն էր որ ձեռամբս կը
խնամէի , եւ առ քեզ կ'առաջնորդէի : Անյ ինձ ,
եւ ուրեմն քու մահուանդ նպաստած պիտի ըլլայի .
և ինչպէս կարելի էր ինձ այդպիսի աղէտից հան-
դուրժել : Բայց այս պարագայիս մէջ մէկ բանով կը
մխիթարուիմ , այսինքն մահաբեր ձեռք մի գլխուդ
վրայէն վերուցած ըլլալուս : Կը հասկնամ արդ այն
հետաքրքրութիւնը քեզմէ լուր ունենալու , և իւր
յուզումն՝ ամուսնութեանդ պատրաստութիւնները
լսելով , ինչպէս և իւր ածասպարանօք մեկնիլը :
Բայց Հերիզան արեամբը մաքրեց չարութեանցն
հետքը : Ձեմ զարմանար այդ կնոջ՝ ոչ սիրոյն վայ-
րագութեան , ոչ ատելութեան , եւ ոչ մահուան
նկատմամբ անվրդովութեան վրայ : Մայրահեզ բը-
նութիւնները՝ չարին , ինչպէս և բարւոյն մէջ չափ
չեն ճանչնար . Հերիզան իբրեւ ոճրագործ մեռաւ ,
ուրիշ պայմաններու մէջ դուցէ իբրեւ նշանաւոր կին
մեռնէր : Բուռն բնութիւններն իրենց կիրքերէն ,
պարագաներէն և դէպքերէն յառաջ կը վարուին
չատ անգամ . առանց կարենալ կարողութիւնները
սահմանարկելու միշտ , նա մանաւանդ իրենց կրից
սաստկութեան խաղալիք կ'ըլլան երբեմն : Աարծեւ
յորձանք մ'է որ զիրենք արագաբար կը սանի . ուր
իրենք ալ չեն զիտեր , դրեթէ դէպքերէն կախում
ունի իրենց ընթացքը :

Ես համոզուած եմ թէ մարդս հրէշ չի ծնանիր .
բայց պարագաները , պէտքերը , այլ և այլ տրա-
մադրութեանց տրուած ուղղութիւնը , զանազան
ազդեցութեանց ներքեւ այն տրամադրութեանց
զարգացումը , կրից առաւել կամ նուազ անդի-
մադրելի ճնշումը՝ մարդուս մղում կուտան իւր
բաղդը վճռելով : Զոր օրինակ՝ սէրը վայրենի զգաց-
ման կը վերածի , և սա ատելութեան կ'առաջնորդէ ,
քաջութիւնը՝ յանդգնութեան , և անձնասիրութիւ-
նը՝ անիրաւ վրէժխնդրութեան : Բոլոր այն բարձր
հանգամանքն որ բարւոյն կրնային ծառայել , չա-
րիք հասցնելու գործիք կը դառնան : Արչափ սիրտ
մի քիչ բանի կը կարօտի մոլորելու , միտքը խան-
գարուելու , եւ մարդս խոտորնակ ճամբաներու
մէջ դեղերելով վհին մէջ խորասուզուելու համար :
Աննշան իր մ'ամբողջ ապագայ մի կը պատրաստէ
երբեմն :

Տէս , ինչպէս զէպքերն իրարու կը յաջորդեն ,
եւ յորպիսի կապակցութիւն կայ անոնց մէջ : Եթէ
Տիգրան անչէջ սէր մի չի վառեր , Հերիզան մար-
դասպան չէր ըլլար . դու Կոմսին յուսահատ զգա-
ցում մի չէիր ազդեր , Տիգրան կնոջն անմեղ սիրտը
չէր թռնաւորեր , Պետրոս իւր յանցանքն ար-
եամբը չէր քաւեր , և վերջապէս Տիգրան իւր ան-
բիծ ձեռքերն արեամբ չէր ներկեր : Դիտէ ուրեմն
քանի՛ յանցանք , քանի՛ ոճիր , քանի՛ ալէսք կը ծա-
ղին մէկ ազբիւրէ՛՝ այսինքն կնոջ մի սրտէ : Այլ և
այլ եղելութեանց սկզբնապատճառը գտնալը դժ-
ուարին ինչ է . բայց եթէ կարելի ըլլար յաջողիլը՝

սխտի տեսնէինք թէ անձնական կիրքերը մեծաւ մասամբ սոյն սկզբնապատճառն արտադրած է , և գլխաւորապէս սիրոյ տենդն , կամ փառամոլութիւնը :

Զոր օրինակ Հեղինէ պատճառ է Տրովայի կործանման . Լուքէցիա թագաւորութեան անկման , ինչպէս Վիրքինեայ տասնապետաց վարչութեան բարձման : Ինչպէս և Թանճերի կոմսին՝ Յուլիանոսի աղջկան , Հռոդերիկոսէն առեւանգուիլը Վիսիգոթաց թագաւորութեան վերջանալուն առիթ տուաւ :

Նոյնպէս եւ մէկ մարդու փառամոլութիւնն աշխարհիս կերպարանքը կ'այլափոխէ , գահեր կը տապալէ , նորանորս կը կանգնէ , և զերկիր մարդկային կոյտերու աւերակներով կը ծածկէ : Ալարիքներ , ժանսէրիքներ , Ատտիղաներ , Լէնկթիմուրներ , Աղեքսանդրեր և Նաբօլէօններ կը հաստատեն զայդ ամեն ուրեք արեան հետքեր թողուցին իբրեւ վկայ իրենց արշաւանաց :

Միշտ բազմաթիւ անձինք մէկ անձի համար կը տուժեն , և մէկ արեան կաթիլէն հազարաւորներ կը ծնանին , զի ոչինչ միայնակ և անբերրի կը մնայ . այլ ամենայն ինչ շղթայակապ է , կը բեղմնաւորէ , կը յառաջանայ , կը հաստատուի , և կարծես արեամբ կը ծելիի , արեամբ կը բարգաւաճի , արեամբ կը յաղթահարէ եւ բարձրայօն կը կանգնի : Քաղաքներն արեամբ կ'ստացուին , արեամբ կը սլահպանուին և երբեմն արեամբ կ'առնուին : Կրօնքներն արեամբ պաշտպանուեցան , հալածուեցան ,

և Հռովմ մին թշնամուցն և միւսն եղբոր մ'արիւնէն դուրս ցայտեցին :

Մովսիսի ժողովրդեան փրկութեան առթիւ Եգիպտացուց գիակաները կարմիր ծովու մէջ ծփացին : Բաբելոնի արքունական խնջոյքին ցնծալից աղաղակներուն վերջին վանկն՝ արեան լճին մէջ կորսուեցաւ , ինչպէս կարթագինեանց ատելութեան նդովքն արեան մէջ յիջաւ , և Յունաստանի յետին օրհասական հառաչանքն արեան մէջ նուաղեցաւ : Վսեմ եղբայրսիրութիւն և հաշտարարութիւն քարոզող Քրիստոսի արիւնէն՝ ի վեր կանգնեցաւ սպառնազէն և արիւնարբու Քրիստոնէութիւնը . կարողս ԵՐԴ արեան տառերով գրեց Լուտերի անունն իւր դրօշակին վրայ . Ուօշինկթընի ստացած անկասութիւնն արեան գետերէն ծնաւ , եւ ՅԳ թուականը յետին Գարէթին զլխուն զոհովն տուծել տուաւ աւատականութեան եւ բռնութեան բազմադարեան անիրաւութիւնները : Եւ մինչ ազատութիւնը կը ծնանէր , թագաւորութեան բեկորներն արեան գետերու մէջ շառաչմամբ թաւալելով կ'անհետանային : Միշտ եւ ամեն ուրեք արիւն . անոր յարզը շատ կը ճանաչեն եւ անխիղճ կը թափեն : Կաթիլ մ'արեան համար կը բողբեն , և բիւրաւորներ կը վատնեն : Մարդասպանութիւնը կ'արգիլուի մինչդեռ ընդհանուր կոտորածը կը ներուի : Առաջին կէտին մէջ կառափնաւ կայ ի բաժին , իսկ երկրորդին մէջ՝ ովսաննայ : Ինչ որ մարդասպանութիւն է դատաստանին առջեւ , աշխարհակալութիւն է պատմութեան մէջ : Մին դատասպարտելի է քիչ

արիւն թափած ըլլալուն , և միւսը հռչակելի՛ արեան գետեր բացած ըլլալուն համար :

Դիտէ՛ , և պիտի տեսնես թէ մարդկային պատմութիւնը հակասութեանց շարք մ'է . հո՞ս կը ներուի ինչ որ կը դատապարտուի հոն : Հո՞ս կը վարձատրուի ինչ որ կը պատժուի հոն : Դարերուն սկզբնաւորութենէն ի վեր մարդիկ հակասական ընթացք մ'ունին միշտ՝ իրենց գործերուն և խօսքերուն մէջ : Երբ մարդիկ խօսքերը գործին հետ համաձայնեցրնեն , երբ յանուն արգարութեան անիրաւութիւնը չի գործուի . . . . .

. . . . . , և ոչ մտլութիւնը՝ ստաբիլութեան ներքեւ , և ոչ ազիտութիւնը՝ գիտութեան , յայնժամ նոր թուական մի պիտի հանդիսաւորի՝ այսինքն յառաջագիմութեան թուականը , որ ծնունդ պիտի տայ նոր մարդկութեան , պայծառացեալ շողջողուն լուսով , խաղաղութեամբ , արդարութեամբ և հաւասարութեամբ : Բայց մինչև որ այդ վայրկեանը հասնի , քանի՛ անյաղ փառամտլութիւններ արիւնթաթաւ ճամբաներ պիտի բանան աշխարհիս վրայ . քանի՛ անմեղներ մեղաւորաց յանցանքը պիտի տուժեն . քանի՛ սրտեր պիտի հառաչեն , քանի՛ կիրքեր պիտի մռնչեն : Մարդկութիւնը տակաւին շատ արիւններու մէջէն պիտի քայլէ , իւր ճակատէն վերջնական կերպիւ ջնջելէ յառաջ այն աղետալի կարմիր դրոշմն որ հետզհետէ կը վերանորոգուի :

Այսրենի մարդն արեամբ կ'ապրի . բայց քաղաքակրթեալն ինչ բանով կը սնանի արդեօք : Առաջինը

կրնայ արդարանալ իւր անասնական ճաշակներովը , իւր պէտքերովը , սնունդի մատակարարութեան նուազութեամբ , գտնուած բարբարոս միջավայրիւն վերջապէս : Բայց երկրորդն ինչո՞վ կրնայ արդարանալ : Մին յանգէտս չարիքը կը գործէ , իսկ միւսը զիտութեամբ : Ուրեմն առաջինը տգիտութեամբը կ'արդարանայ , եւ երկրորդը զիտութեամբը կը դատաստարտուի : Ո՞վ ուրեմն առաւել բարբարոս է , վայրենի՞ն՝ որ կ'սպաննէ իւր անձնական պիտոյից եւ պահպանութեան համար , թէ քաղաքակրթեալ մարդն որ մահաբեր գործիներ կատարելագործելով մարդկութեան կուրծքը կը մխէ , մի միայն փառասիրութիւնն , ատելութիւնն եւ կամ վրէժխնդրութիւնը յագեցնելու մտօք :

Մէկ կողմէն կը կատարելագործուի ինչ որ կը հարուածէ և կը մեռցնէ , և միւս կողմէն՝ ինչ որ կ'սփոփէ . փրկարար ձեռքը կ'օրհնեն , բայց մեռցնող ձեռքը կ'անիծեն արդեօք : Առաջնոյն վրայ կը զարմանան , և նոյն չափ կը զարմանան երկրորդին վրայ . բուժող ձեռքն՝ ինչպէս և քանդող ձեռքը նոյն կշռով կը կշռուին : Մարդիկ մահը կը պատրաստեն , և նոյն ժամանակ անոր զոհերն ազատելու միջոցներն եւս կը պատրաստեն : Մահը կամ բարիք մ'է կամ չարիք . եթէ բարիք մ'է ինչո՞ւ կը վարձատրուին իրեն դէմ զինուողներն . եթէ չարիք՝ ինչո՞ւ զայն այնչափ առատաձեռնութեամբ կը բաշխեն : Ապա ուրեմն ի՞նչ է մահը . զուցէ մին եւ միւսը : Բայց նոյն պատճառը բարւոյն եւ չարին սկզբունքը կրնայ ըլլալ արդեօք . ո՞ր

տրամադրութեամբ կրնայ ընդունելի ըլլալ այդ :

Մարդկային միտքն որ ամենայն ինչ կ'ուզէ քննել, զննել, յստակել, ամեն բանի իւր սահմաններն որոշել, ինչպէս կ'ըլլայ որ մահուան և կենաց ծանր խնդիրը չի վճուեր . ինչո՞ւ այսպէս կազ եւ տարտամ վիճակի մէջ կը թողու . ինչո՞ւ, վասն զի իւր շահերն եւ փառասիրութիւնը կը յորդորեն զինքը սահել այդ անորոշ վիճակն որ այնչափ նշանաւոր է իւր անձնական տեսութեանց : Անարդարութիւնն այնպիսի ասպարէզի մէջ կ'ապրի որոյ սահմաններն արդարութիւնը չէ դժած տակաւին, որպէս զի զայն ընդլայնէ կամ ամփոփէ ի սահանջել հարկին : Մարդկային անիրաւութեանց պատմութիւնը թանձր ստուերներ են որ մարդկութեան երեսը կը նսեմացնեն :

Մայտա առ Տիկին Սիրա

Տիգրան տակաւին բանտարկեալ է, թէև կը հաստատեն թէ՛ յետ սակաւ աւուրց ազատութիւնը պիտի ստանայ . սակայն կը վախնամ որ ես այդ օրը չպիտի տեսնեմ : Բազմիցս այցելութիւն ըրի անոր թէև ողորմելի է վիճակս . ներկայութիւնս նախ ուրախութեամբ կը համակէ զինքը, բայց անմիջապէս ետք տխրութեամբ կը գրաւուի անողբ

հիւանդութեան աւերակներն անձիս վրայ նշմարե-
լով : Սպառած ոյժս կ'ողեւորի միայն երբ քայլերս
առ Տիգրան կ'առաջնորդեն զիս :

Աշնային սաստիկ ցուրտն արդէն սկսաւ վրաս
զգալի կերպիւ ներգործել . սիրտս միայն ազատ է
անոր հարուածներէն : Ա՛հ , ի՛նչ չէի զոհեր արդ-
եօք խոյս տալու համար անողորմ հիւանդութենէս ,
բայց անկարելի է այդ : Ի՛նչ ստկալի է անկարելի
բառը , սիրեցեալդ իմ :

Կը փափաքէի սպրիլ յաւիտենականութիւն մի
Տիգրանին հետ : Ոչինչ կը սարսափեցնէ զիս այն-
քան որքան մահն որ պիտի բաժնէ զիս պաշտելի
էակէս : Յուրտ պատանք մի հրավառ սիրտս պիտի
ամբօփէ ուրեմն . ցուրտ պատանք մի սրտին՝ այ-
սինքն սիրոյ ովկիանոսին համար , որուն յատակը
Աստուծոյ աչքը միայն կրնայ չափել : Միրտ եւ
պատանք , այսինքն սիրոյ կեանքն ու մահը : Ինչ որ
կեանք էր , ինչպէ՞ս ոչնչութեան պիտի վերածուի :
Տիգրանին ձայնն իսկ անկարող պիտի ըլլայ ուրեմն
զիս յարուցանելու գերեզմանէս : Միրտն որ սիրեց
և սիրտն որ չսիրեց , այսինքն էութիւնն և չէու-
թիւնը նոյն բաղդը պիտի ունենան , երկուքն ալ
պատանք մի :

Ա՛յ Աստուած իմ , առ ի՛նչ կը ծառայէ սէրը :
Երկնային անհուն բոցոյդ այդ կայծն եթէ մեր կե-
նաց վրայ իբրեւ ակնախտիդ փարոս փայլելէն
վերջը գերեզմանին մթութեան մէջ պիտի մարի :
Ի՛նչ բանի կը ծառայէ սիրելն եթէ բոլորովին պիտի
վերջանայ :

Ով Աստուած իմ , առանց Տիգրանի սիրոյն երկինքն իսկ զիս չգոհացներ , ամբողջ լուսեղէն աշխարհներդ , ամբողջ անեզրութիւնդ կը գոհեմ Տիգրանին մէկ նայուածքին համար : Բայց այս տարակոյսս հայհոյանք մը չէ քեզ համար , ո՞վ Տէր , զի եթէ սէրն երկրիս վրայ կը վերջանայ , յերկինս կը շարունակուի վերստին : Հոգի մի միայն կուզեմ զքեզ պաշտելու , և սիրտ մի՝ Տիգրանս յաւիտենականութեան մէջ սիրելու համար :

Սիրելիդ իմ , կ'զգամ նուազիլս . կ'զգամ որ մօտերս պիտի բաժնուիմ համայն սիրելիներէս : Յուրիանէէս՝ էութեանս մէկ մասէն , քեզմէ որ իբրեւ մայր վրաս գուրգուրացիր , կոմսէն՝ որուն կը պարտիմ զՏիգրան , զի առանց անոր անմխիթար եւ մենիկ՝ յետին շունչս պիտի աւանդէի վանքին տըրամարեկ որմերուն :

Վերջին օրերս լուր զրկած էր . վայրենի ժողովրդոց մէջ Փրկչի պաշտօն կը վարէ : Մարդս շատ բարձր հոգի ունենալու է երբ ուրիշին ծառայելու կ'աշխատի մինչդեռ իւր սիրտը կուլայ , կ'արիւնի , եւ ինքն իսկ մխիթարութեան կը կարօտի : Աստուած կամ Սադան ըլլալու է վշտին վրայ կոխելու եւ անոր արիւնալի բեկորներուն անվեհեր նայելու համար :

Տիկին Սիրա առ Մայրս

Ի՞նչ է այդ վարմունքդ , Մայրս . սկսար արդ զերեզմանին անդունդէն խօսիլ . ինչո՞ւ այդպէս կը վհատիս . սէրդ միթէ վախերդ ցրուելու շարի զօրաւոր չէ : Ինչո՞ւ անկարելին իբրեւ վճիռ կ'արձակես . անկարելին վերջին հայհոյանքն է զոր յուսահատութիւնը կարելոյն երեսը կը նետէ . դժոխոց կոկորդէն բղխած կատաղի ծիծաղն է անկարելին . մինչդեռ կարելին յուսոյ շրթունքէն ինկած երկնային ժպտն է , գարնային սլայծառ օրուան գեղափողփող արշալոյսն է : Վայելէ՛ ներկայդ աւանց արամութեան , սիրոյ շողովն լուսաւորէ զայն : Ի՞նչ փոյթ քեզ ապաղան և իւր մութ գիշերը . հաճոյից բոպէ մի անմահութեան արժէքն ունի : Եթէ սիրոյ յաւիտենականութիւնը չես կրնար ունենալ , դո՞նէ մէկ վայրկենի մէջ սիրոյ յաւիտենականութիւնն ամփոփէ և վայելէ :

Անիրաւ արդարութիւն մի զքեզ Տիգրանէդ կը բաժնէ . բայց քանի որ իւր ազատութիւնը կը խոստանան քեզ , իմացիր թէ արդարութեան վերջին արարուածը կը ներկայացուի :

Մարդ մի իւր սիրականին սպանութեան ահանատես կ'ըլլայ , և սիրոյ վրիժառութեան պարտքը կը կատարէ սպաննողը մեռցնելով . կը գործածէ զայդ ըստ թելադրանաց իւր սրտին . և ահա արդարութիւն՝ օրինաց անիրաւ ձեւերուն գերի՝ կը

բանասարկէ մարդասպանը պատժողը , առաթուր կոխելով բնական արդարասիրութեան այն բնազդուն որոյ համեմատ մարդս իւր կեանքն իսկ կը վտանդէ , իւր արիւնն իսկ կը թափէ երբ իրեն կամ իրեններուն դէմ ոճիր մի գործուի :

Մահուան պատժոյ կուսակից չեմ . ընդ հակառակն : Մահասպարտութեան վճիռ մի մարդկութեան ճակտին վրայ դրոշմուած ամօթոյ կնիքն է : Մարդն իւր եղբորը դահիճը կը հանդիսանայ , անխուով աչօք անոր արեան կաթիլներուն նայելով , եւ անտարբեր ականջով անոր դառնագիրն հառաչանքը լսելով : Ի՞նչ է մահուան պատժէն արտադրուած արդիւնքն ընկերութեան համար : Մեղապարտներուն թիւը պակսեցնելով՝ արդեօք անոնց ազբիւրը կը ցամփը՞ , և կամ կ'արգելո՞ւ ուրիշները մեղապարտ ըլլալէ : Ո՛չ , անշուշտ . բաղմաթիւ հանապազօրեայ ոճիրները կը հաստատեն զայդ : Մեղապարտի մը կեանքը պէտք է ծառայէ ընկերութեան բարօրութեանն , այսինքն իւր աշխատութիւնն անոր նուիրելու է՝ իւր անձնական ազատութենէն զրկուելով : Այս եղանակաւ թէ մարդս դահիճ մ'ըլլալէ կը դադրի , և թէ ընկերութիւնը կը շահի , և դուցէ մեղապարտին իւր յանցանքը քաւելու միջոց մի կը հայթայթէ ինչպէս և վերականգնելու : Ամեն կեանք իւր օգտակարութիւնն ունի , և ամեն պարապանքէ ընկերութիւնը պէտք է օգտիլ :

Մինչեւ ցայսօր արիւնահեղութիւնն ընկերային արդարութեան զինուոց մին սեպուած էր և է : Մտլութիւնն և ստութիւնը , կրօնից , արդարութեան

և . . . . զարդուց ներքեւ կ'սքողուին սաէսլ ,
և այս սոսկալի զէնքը կը գործածուի : Եւ արդարև
հաւատաքննութեան խարոյկները բոցեր կ'արծա-
կեն : Յանուն արդարութեան մահ կուտան , յանուն
ազատութեան շղթաներ կուտան : Մարդկութիւնը
գլուխը խոնարհեցնելով կ'անցնի հաւատաքննու-
թեան հրատներու ներքեւ , մահուան ներքեւ ,
գերութեան ներքեւ : Բայց օր մի իւր ընթացքն
ընդհատելով կը կանգնի յանկարծ , և իւր շունչով
կը մարէ կրօնական հնոցները , ձեռամբը կը փշրէ
տգիտութեան շղթաները , եւ կախաղանը միայն
կանգուն կը մնայ , զի տակաւին մարդկային նա-
հատակներ կը սահանջէ . և նկուն մարդկութիւնը
կառափնառին առջեւէն կը քայլէ կորաքամակ :

Դարերէ ի վեր ժողովուրդները տգիտութեան
զոհերն են . կը լռեն , կը հնազանդին . բայց օր մի
կը մանչեն անոր դէմ , և իրենց մարտիրոսութեամբը
կը սրբեն անիրաւութեանց եւ նախապաշարմանց
հետքը , թէև անկարող ըլլան միահաղոյն արմատա-
խիլ ընելու այս անիրաւութիւններն և նախապա-
շարմունքը , որք շարունակ կը ծլին , և թէսպէտ ոչ
նոյն զօրութեամբ , սակայն բաւական ոյժ ունին
վերստին թունաւորելու և ասրականելու ընկերու-
թիւնը :

Մայտա առ. կոմս

Չգիտեմ թէ արդեօք այս տողերս երբէք պիտի հասնին քեզ . բայց չեմ ուզեր աշխարհէս հրաժարիլ առանց քեզ տալու վերջին հրաժեշտի ողջոյնս , քանի որ դուն այնչափ բարիք ըրիր ինձ , և անոր փոխարէն միայն չարիք կրեցիր ինձմէ : Այդ չարիքը թէև ականայ գործեցի , սակայն բնաւ չկրցայ արտասուել խղճիս առջև : Հաւտա՛ որ միտքս բազմիցս սրարշաւ եկաւ զքեզ որոնել օտարատեաց երկիրներու մէջ ուր կեանք կը պարգեւէս և փոխարէն մահուան սպառնալիք կը տեսնես անընդհատ : Ճակատագիրդ է ուրեմն ապերախտներ պատրաստել , կամ՝ լաւ եւս է ըսել՝ վսեմ հոգիներու ճակատագիրն է զոհել իրենց անդորրութիւնը , հարստութիւնն ու սիրտը՝ նահատակութիւնը միայն իրենց վերասպահելով : Նզրայրդ իմ ազնիւ , որպիսի քաղցր մխիթարութիւն պիտի ըլլար ինձ՝ եթէ յետին շունչս աւանդելու ժամանակ վստահ ըլլայի թէ ոչ ոք իմ սլատճառաւ թշուառ պիտի ըլլայ : Բայց ներելի է ինձ այդպիսի սփոփում մի :

Կեանքս կարի աւերեցաւ վշտէն , և ոչինչ կարողացաւ զայն վերականգնել . վերջին անգամ մի եւս սիրտս խորունկ երախտագիտութեան մի տկար արձագանքը կուղղէ քեզ արդ : Ա՛հ , որքան տագնապելի է սիրելիներէ բաժնուիլը : Բարեա՛ւ մնալ

ուրեմն , ազնիւ եղբայր , մնաս բարեաւ : Իցիւ թէ
յիշատակս բարեկամ ոգւոյ պաշտօն կատարէր տա-
ռապանացդ մէջ :

Տիգրան առ Տիկին Սիրա

Տխուր պաշտօն մ'ունիմ կատարելու ձեր քով ,
Տիկին . այն է իմացնել թէ մեր Մայտան ոչ ևս է :
Ինք պատուիրեց ինձ վերջին անգամ մ'ևս յայտնել
ձեզ իւր երախտագիտութեան հաւաստիքը ձեր ան-
խախտ բարեկամութեան համար , որ իւր վշտարեկ
կենաց նեցուկն եղած էր : Ձեր վրայ ունեցած բա-
րեկամութիւնը մեծ էր , և լաւ գիտէք արդէն թէ
քիչերը կրցան սիրել այնչափ անձնուիրութեամբ և
հոգւոյ բարձրութեամբ որչափ ինքը : Խնդրեց մի-
անգամայն որ մի ըստ միջէ ձեզ հազարդեմ իւր
կենաց վերջին սրտածմլիկ պարագաներն և ես կը
հնազանդիմ այդ սրբաշունչ հրամանին :

Բանտիս մէջ Մայտայիս ինձ ըրած այցելութե-
նէն ութ օր վերջն ազատ էի , և առ ինքը կը վե-
րադառնայի : Անկարող եմ նկարագրել անոր ու-
րախտութիւնը : Ար մտնար զինքը մաշող անողորմ
ախտը , և ձեռքը իմինիս մէջ դրած , աչքը աչքիս
վրայ յառած « Երջանիկ եմ » կը մնչէր նուազուն
ձայնիւ : Յուսահատութեամբ կը նայէի իրեն , կը

տեսնէի թէ՛ անկարող եմ մահուան ճիրաններէն
զինքը փրկելու , և անզուսպ արտասուացս ջերմու-
թեամբ իւր սառնահար ձեռքը կը տաքցնէի : « Տիգ-
րան , կ'ըսէր աղերսագին , վիշտդ հոգիս կը ճմլէ .
արիացիր , զի մեր բաժանուումը կարճատեւ պիտի
ըլլայ . պիտի միանանք վերը , կը շարայարէր , եր-
կինքը ցոյց տալով , և ոչինչ զմեզ պիտի բաժնէ :
Հաւտա Աստուծոյ , զի Աստուած օգնեց ինձ տա-
ռապանացս մէջ , նա վերադարձուց զքեզ իմ սիրոյս ,
և նա կուտայ ինձ արդ քեզմէ զատուելու քաջու-
թիւնը : Ա՛յ , ի՞նչ պիտի ընէի եթէ զքեզ ինձ չվե-
րադարձնէր . ի՞նչպէս կրնայի մեռնիլ առանց զքեզ
տեսնելու . աչքս սուգով պիտի գոցուէր իւր վեր-
ջին տրտմալի նայուածքը արձակելով : »

Կուզէ՞ս ուրեմն զիս որք թողուլ երկրիս վրայ ,
Մայտա՛ , գոչեցի յուսարեկ ձայնիւ : Ա՛յ , չեմ ուզեր
սպրիլ , հետզ պիտի գամ , մի և նոյն գերեզմանը
պիտի ունենանք :

« Զգուշացիր , ըսաւ , կ'արգիլեմ զայդ , զի մահ-
ուան հանգիստս պիտի վրդովես , և գերեզմանիս
մէջ զարհուրելով վերստին պիտի տեսնեմ արեան
կայլակն որ զիս երբեմն սարսափեցուց : Ա՛յ , Տիգ-
րան , այդպէս չպիտի գործես . կը թախանձեմ
զքեզ որ սպրիս՝ յիշատակս սիրելու համար : Նր-
դում ըրէ՛ ինձ , յարեց , եթէ կ'ուզես գո՛հ մեռ-
նիլս : »

Աւանգ , կրնայի՞ մերժել , . . :

Օր մի երբ զգաց թէ՛ տկարութիւնը կը սաստ-

կանար, ուղեց որ իւր սենեակը ծաղիկներով զարգարուի և զուարթ կերպարանք մի առնու: Ինք սպիտակ պատմուճան մի հագաւ, և անկողնին մէջ տարածուեր էր մահատիպ: Նայեցաւ ծովուն որ լոյսով կը շողշողար. նայեցաւ աչնան վերջին շորարեկ տերեւներուն որք իրեն վիճակակից պիտի ըլլային. ուչ դրաւ թռչնոյն որ վերջին անգամ կ'երգէր իրեն համար. նայեցաւ վերջապէս բոլոր բնութեան որ կարծես թէ անսովոր գեղեցկութեամբ մի կը փայլէր յատկապէս, և հառաչելով ըսաւ. «Ո՛րչափ սքանչելի է բնութիւնն և ի՞նչպէս ամենայն ինչ կը ժպտի նազելաբար:»

Յուլիանէն և ես քովը կեցած էինք. Մայտային մէկ ձեռքն անոր ձեռքին մէջն էր, միւսն ալ իմինիս մեջ. նայեցաւ մեզ սիրալիր նայուածքով և ապա ըսաւ իւր ազջկան:

«Յուլիանէ՛դ իմ սիրեցեալ, տո՛ւր ինձ վերջին համբոյրդ, և խոստացիր անձնուէր քոյր մի ըլլալ որբացեալ Տիգրանիս:» Յուլիանէն համբուրեց զինքը, խօսք տուաւ, և սենեկէն դուրս նետուեցաւ զինքը խեղդող հեծկլտանքը շյայտներու համար: Մինակ մնացի Մայտային քով, և բոլոր արիութիւնս յիս ամփոփեցի յուսահատութիւնս զըսպելու համար:

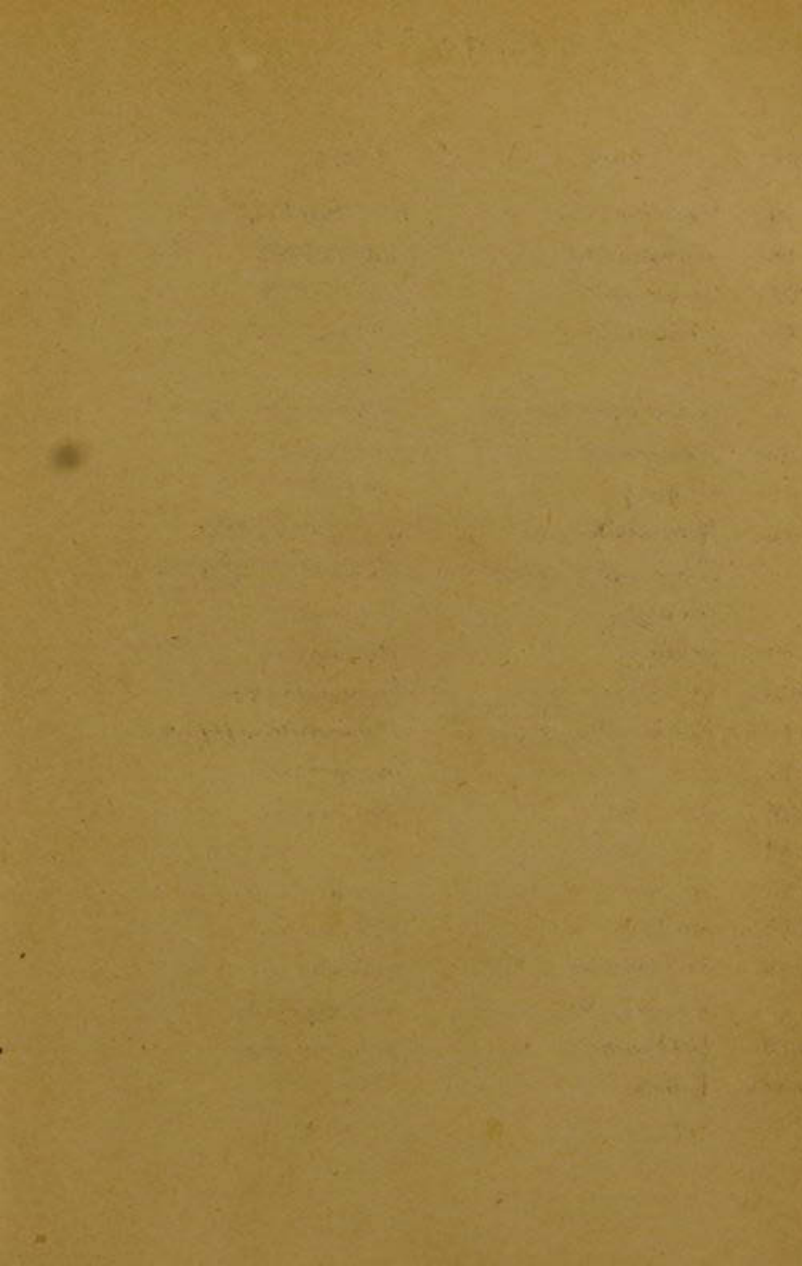
«Պաշտելի՛դ իմ Տիգրան, ըսաւ, յիշէ՛ զիս ցորչափ ծովը կոհակ մ'ունի, արփին շող մի, թըռչունը վանկ մի, և սիրտդ բաբախում մի. յիշէ՛ զիս: Քեզ համար ունեցած զգացումս կրօնքի դարձած է և այս կրօնքը հետս կ'տանիմ: Եթէ գիշեր-

ուան ըութեան մէջ կ'ըսես ձայն մի որ կը մրմնջէ
ականջիդ , « Ար սիրեմ զքեզ , » գիտցի՛ր թէ իմ
ձայնս է այն , որ թէ և ամենուն համար մեռած ,
այլ քեզի համար կենդանի պիտի մնայ : »

Խեղքս կորուսի . Մայրային ոտքն ընկայ , եւ
սառնահար ձեռք մը արտասուքովս ուռցեցի : Չիս
դէպ իւր սիրտը քաշեց , և թեւերուս մէջ հոգին
աւանդեց . . . :

Անգղայութեան միճակէս իրականութեան դար-
ձայ՝ մի միայն թշուառութեանս անյատակ խորու-
թիւնը հատտաւելու համար : Իսկ արդ չգիտեմ
թէ կենդանի՞ եմ կենաց մէջ : Տիկին , դուք եղա-
կան բարեկամուհի մի կորուսիք , իսկ ես համայն
զաշխարհս :

Երես	Սխալ	Ուղիղ
9	Թէ մեռեալ	Թէ մեռեալ
18	ասորացային	ասորացային
22	կը ցուլուի	կը ձուլուի
36	անհատ չեմ՝	անհատ՝ չեմ
42	չէն	չէն
47	աշխարհէն որ	աշխարհէն ուր
49	դրացնոյս	դրացւոյս
51	անցուկ	անձուկ
82	կառանձնացնեն	կառանձնացնէ
97	Մայտայէն սիրուիլը	Մայտայէն սիրուելուդ
»	նուագիլը	նուագիլը
99	չնշմարէր	չնշմարեր
108	կերուսաները	կորուսաները
110	մտատանջութիւն	մտատանջութիւն
112	լուռութեանս	լուրթնանս
125	չէր շրջէր	չէր շրջեր
152	որ	ուր
155	կը հառաջէ	հառաջ
158	յաւերակացն	աւերակացն
155	կանանոց	կանանց
»	պարականեր	պարագաներ
156	կեթարկէր	կենթարկէր
158	Մարդը	Մարդիկ
160	որք	և որով

معارف نظارت جايله سنك
نومرو ۸۲۳ كانون اول ۱۲ سنه ۹۸ رخصت نامه سبيله طبع اولمشدر

